ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

اوزبکستان ادبیاتی و صنعتی

1993

МУСТАҚИЛ ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

16 АПРЕЛ, № 16 (3224) ЖУМА ● БАҲОСИ 15 СЎМ

ВАТАН ИФТИХОРИ

«ЎЗБЕКИСТОН — ЎЗ ТАРАҚҚИЁТ ЙЎЛИДА» ҲУЖЖАТЛИ ФИЛМИ ҲАҚИДА

Ватан сўзи озодлик ва мустақиллик туйғулари билан чамбарчас боғлиқ бўлади. Бу икки неъмат — Ватаннинг икки қайрилмас қаноти, икки емирилмас қирғоғи, икки буюк устуни.

Ватан — озодлик билан нурафшон. Ватан — мустақиллик билан умрбоқий. Мустақил Ўзбекистон эса жаҳон сари дадил одимламоқда. Озод ўлка сифатида ривожланган мамлакатлар томон қанот қоқмоқда. Бу жараён «Ўзбекистон — ўз тараққиёт йўлида» номли ҳужжатли филмда жуда ёрқин акс эттирилган. Унда халқнинг тарихи, ўтмиши ва кечаги оғир кунлари ҳақида ҳам ҳикоя қилинади. Озодлик ва мустақилликкача бўлган машаққатли йўлнинг оғир нуқталари маҳорат билан лента额ларга муҳрланган. Жаҳонга машҳур алломаларимиз Улуғбек, Абу Али ибн Сино, Беруний, Навоий ижоди ва меросига қисқача таъриф берилган. Уларнинг дунё фани, маданиятида тутган ўринлари тарихий манбалар асосида баҳоланган.

Филм воқеалари тизими социалистик тузум даврида ўзбек халқига етказилган айрим жабр-зулмларга келиб боғланади. Айниқса, Орол фожиасининг даҳшатлари киши қалбини ларзага солади. Денгиз ўрнида қолган кемалар қабрини кўриб кўзларингизга ёш келади. Бу фожиа илгариги жамиятнинг ҳам, раҳбарларнинг ҳам ўта лоқайдлиги, бепарволиги туфайли келиб чиққанлигига яна бир карра ишонамиз. Худди шундай бепарволик пахта яккаҳокимлигини ҳам келтириб чиқарди. Филмда пахтани арзимаган нархда хорижга сотиб, сўнг у ерда шу пахтадан тайёрланган кийим-кечакларни уч баробар қимматига сотиб олганлигимиз алоҳида таъкидланади.

Филмни Ўзбекистон илмий-оммабоп ва ҳужжатли филмлар киностудияси ва «Файзифилм» студияси билан ҳамкорликда олинган. Филм режиссёри Даврон Салимов, операторлар Даврон Салимов, Шоасқар Шомаҳмудов. Продюссер Вадим Авакян.

Мустақилликнинг дастлабки кунларидаёқ ўтган хатоларни тузатиб, янги хатоларга йўл қўймасликка киришдик. Бу борада Ўзбекистон республикаси президенти Ислом Каримов олиб бораётган сиёсий ва иқтисодий ислоҳотни нафақат республикамиз меҳнаткашлари, балки жаҳоннинг кўпгина тараққий этган мамлакатлари ҳам қўллаб - қувватламоқдалар. Мустақиллик шабадаси туфайли жаҳон ҳам бизга интилмоқда. Турли соҳаларнинг ишбилармонлари, тадбиркорлари, тижоратчилари республикамизда ҳамкорлик асосда қўшма корхоналар очмоқдалар. Филмда ана шулар ҳақида ҳам жонли ва қизиқарли лавҳалар орқали ҳикоя қилинган.

Филм воқеалари ривожланиб бориб Наврўз тантаналарига уланиб кетади. «Ялла» ансамблининг «Сумалак» қўшиғи ва унинг фонида сумалак пишираётган аёллар, сумалак қайнаётган қозонлар ва пишган сумалакни татиб кўраётган қизлар акс этган лавҳалар жонли чиққан. Наврўз — янги куннинг бошланиши. Шу муносабат билан бободеҳқон яхши умид билан ерга уруғ қадайди. Далаларга уруғ экиш маросими ҳам табиий аксини топган.

Президентимиз ўз нутқларидан бирида мустақилликни янада мустаҳкамлаш учун миллат онгида Ватан туйғусини, Ватан ифтихорини чуқурроқ шакллантириш лозимлигини алоҳида уқтиргани филмнинг тарбиявий аҳамиятини кучайтирган. Ватан ифтихори туфайли ўзбек деган буюк ном жаҳоннинг илғор миллатлари сафидан ўрин олишига шубҳа йўқ.

А. ЖЎРАЕВ

ШОИР ТАВАЛЛУДИНИНГ 90 ЙИЛЛИГИ ОЛДИДАН

ҒАФУР ҒУЛОМНИ АНГЛАШ

«Навоий байтидай тўлқинли ёшлик, Бедилнинг умридай фалсафий умр» кўрган шоирни англаш учун, энг аввало, ҳазрат Навоийни ҳам, ҳазрат Бедилни ҳам худди Ғафур Ғуломдек ниҳоятда нозик таъблик билан билмоқ, билганда ҳам мукаммал билмоқ жоиз, менингча. Демак, кўплар қатори мен ҳам устоз ҳақида яхлит гап айтолмайман. Ҳарқалай... ҳарқалай, бу сатрларда мен устоз умрининг сарҳисобинигина эмас, шеърнинг ҳар бир ҳижосида қалби дарё шоирнинг унсиз-сўзсиз дардларини англагандек бўламан.

«Сен етим эмассан, тинчлан, жигарим», «Зўр карвон йўлида етим бўтадик Интизор кўзларда ҳалқа-ҳалқа ёш», «Жаҳоннинг катталигин аниқ ўлчангунча йўқ, ҳарқалай, бир солдатнинг қалбидан кичик бўлур» сингари шоҳ сатрларни-ку қўяверинг, «Турксиб йўллари» шеъридаги «устига бут ва тасбиҳ ортган карвонлар» халқнинг буюк дарди бўлмай нима эди. Ёки айримлар ўйлаганидек, халқ дардини айтмоқ учун азага келган хотин ўз дардини айтиб йиғлар, деганларидек, хўжакўрсинга ўксиб-ўксиб, ўкириб-ўкириб йиғлаши керакмиди? Сўзимиз дард ҳақида эди. Шоирнинг «Навоий байтидай тўлқинли ёшлиги» унинг «Яловбардорликка», «Турксиб йўлларида», «Сен етим эмассан», «Хотин» каби ўнлаб шеърларида қолган бўлса, шоирнинг «Бедилнинг умридай» фалсафий умри «Вақт», «Шараф қўлёзмаси» каби ўнлаб шеърларида давом этади. Зотан, «Зикри номиро ҳакимон умри соний гуфтанд» — «Шуҳрат билан ёдланишни донишмандлар иккинчи умр дерлар».

«Навоий байтидай тўлқинли ёшлик», «Бедилнинг умридай фалсафий умр» нима? Бу, менингча, икки буюк ҳазратнинг исман, жисман бетакрор ғазаллари — сўфиёна ғазаллар. Гапнинг буёғига Ғафур Ғулом ижодида сўфиёна қарашлар бўлганми, деган саволнинг туғилиши, табиий.

Унинг—Ғафур Ғуломнинг «Саодат инсоннинг ўз ҳунаридир» деган сатрларидан «Энг кичик заррадан Юпитергача ўзинг мураббийсан, хабар бер, қуёш», «Узилган бир киприк абад йўқолмас, Шунчалар мустаҳкам хонаи хуршид» каби ўнлаб эмас, балки юзлаб қуйма сатрлари бор. Қани энди, Ғафур Ғулом ижодининг мана шу қиррасини — очилмаган қўриқни Ботир Валихўжаевми, Ғайбулла Саломовми, Нажмиддин Комиловми, Иброҳим Ғафуровми, Султонмурод Олимовми... кимдир чуқур тадқиқ қилиб берса, Ғафур Ғулом шеъриятининг ялакат мағзи очилармиди? Қисқаси, Ғафур Ғулом унча-мунча учрайдиган энг оддий шеърларидан классик — мумтоз шеърларигача Ўзбекистон образини сатрлар бағрига жо эта олган шеърнинг буюк мусаввири ҳамдир.

Қирқуяк ёмғири шивалаб ўтди.

Бундай ўйлаб қарасам, Ғафур Ғуломни англаш учун ҳазрат Навоий билан ҳазрат Бедилнигина билиш камлик қилар экан. Уни тўла англаш учун СЎЗлардан — «Ҳомердан бошланиб, тамом бўлмаган Одамзод аҳлининг дурдоналари Миллиард сатрларда занжирбанд сўзлар»дан баҳраманд бўлмоқ керак. Менинг эса, бунга на имконим бор, на иложим бор. Ҳарқалай...

Анвар ЭШОНОВ

Ғафур ҒУЛОМ

АССАЛОМ

Бир карра саналур толе жаҳонда,
Умр тасбеҳ эмас, ўгрилса такрор.
Ялт этган чақмнинг умри осмонда
Бир мижжа қоқиш-ла топгай эътибор.

Толе синамадик толе яратдик,
Ўттиз йил жанговар умр ораси.
Муборак бу тонгда овозга эга
Ўзбек халқининг ҳам кўс ноғораси.

Қирқ чинор ҳаётин яшадик кўркам.
Бир йигит умрича ўтган муддатда
Ҳар дамнинг монолит ҳайкалин қўйдик,
Урал тоғларидек метин-мустаҳкам.

Қуюнлар, ўту сув, яшин, зилзила,
Олий биноларни қилолур барбод.
Аммо, биз асосин қўйган бу олам
Олам сўнгигача қолажак обод.

Жен шарқлик шоирман илҳомим уфқи
Курил оролидан Африкагача.
Фаллоҳлар, кулилар жаҳон орзусин
Ифодаси бордир шеъримда анча.

Қўтир фил сингари беш юз йил яшаб,
Беш юз йил бировга хизмат
қилмоқдан,
Бедпай даланинг янтоғин ошаб,
Озод қулонликни афзал билганман.

Ўттиз йил мобайни олганим ҳақнинг
Кичик бир бўлагин йитиргунимча,
Разолат чоҳига ботганим яхши,
Майли, сассиқ алаф кўрсатсин ғунча...

Инсонга ҳурмат, бу — ўзин танимак,
Муқаддас атамак яшаган ерни,
На қулу на хўжа, на миннат, на зулм,
Муҳтарам санамак пешона терни.

Халқлар дўстлигига қойил ва иқрор,
Ҳуқуқ тенглигига юракдан кўнган,
Одамда нечоғлик яхши хислат бор,
Жумласин азамат қалбга касб этган.

Дуруст, виждонлимиз, ақл эгаси,
Геркулес қудратли, инсонпарварлар...
Бор бутун бу хислат кибр бўларди
Ақлда ихтиро бўлмаса агар...

Бизга бахш этилган зеҳни —
маърифат
Атомлар қудратин тасхир этгулик,
Керак бўла қолса, бу она тупроқ
Атом жавҳарларин туғар етгулик.

Не бахтдир дўстларга:
«Ассалом!» демак,
Шундай улуғ айём, ёп-ёруғ кунда!
1947

КЎКЛАМ САЛОМИ

(«Кўклам» шеъридан)

Узоқ ва муборак умримиз тонги
Яна бир баҳордек бўлиб сафарбар,
Дала нафасида пўлат жаранги
Ижод дамларидан бермоқда хабар.

Бола булбулларнинг овозида ҳам
Тайёр бўлиб қолди вазну қофия.
Азиз жомакорим устида шабнам,
Бодом гулларидан тушмакда соя.

Қадримни оширган она тупроқнинг
Қуёш эркалаган илиқ ҳовури,
Тинглайман қўшиғин
яқин-йироқнинг,
Тинмағур юртимда
меҳнат ғовури!...

Кўнгилда ижодлар, нурга интилиб,
Барра япроғимни ёзган чигитдек.
Барваста шеърлар кучга етилиб,
Бўстонлар бағрида кезган йигитдек...
1951 йил

«НАВРЎЗ» ТЕАТР ФЕСТИВАЛИ 1988 йилда Олмотида бошланган эди. Орадан кўп вақт ўтмаган бўлса-да, анжуманнинг ўз тарихи бор. Зотан, бу орада Совет Иттифоқи қулаб, фестивалга бош қўшган республикалар мустақил давлатларга айландилар. Шундан сўнг минтақа фестивали халқаро мақомини олди. Ўтган йили Тошкентда бу ўзгариш ҳали расмий тус олмаган эди. Яқинда Туркманистон республикаси пойтахти Ашгабадда «Наврўз—93» халқаро театр фестивали деб баралла айтилди, ҳужжатларда муҳрланди. Чунки бу гал таъсис этган республикалар нинг ижодий жамоаларидан ташқари Озарбойжон ва Татаристондан, Туркия ва Эрондан келган санъаткорлар ҳам ўз томошалари билан иштирок этдилар. Давра янада кенгайди.

«НАВРЎЗ»НИНГ ДУНЁВИЙ УФҚЛАРИ

ХАЛҚАРО ТЕАТР АНЖУМАНИДАН КЕЙИНГИ ЎЙЛАР

Анжуманда ҳаммаси бўлиб 14 спектакл намойиш қилинди. Шундан еттитаси расмий. Улар жанр, саҳналаштириш ва ижро услублари жиҳатидан хилма-хил. Шунга қарамасдан, уларнинг барчасига ўзига хос баъзи умумий хусусиятлар ҳам кўзга ташланади. Энг муҳими, фестивал туркий халқларнинг санъат байрами сифатида жарангладди. Ҳатто Эрондан ҳам Мозандарон вилояти туркман ҳаваскорлари «Маҳтумқули» спектакли билан қатнашдилар. Бу хусусият муҳокамаларда, учрашувларда қайд этилди. Дарҳақиқат, агар фестивал бундан кейинги фаолиятини шу йўналишда қурса, туркий халқларнинг ижодий ва лисоний яқинлашувига катта улуш қўшган бўларди.

Иккинчи умумий хусусият — бу Марказий Осиё минтақасининг истеъдодларга бойлигини тараннум этган театрлардаги актёрлардир. Аксар, ёрқин, эҳтиросли, бадиҳага ўч, сўзни қўшиқ, ўйин, ҳаракатлар билан узвий боғлаб кета олувчи комил ижрочилар. Шулардан уч киши Сафар Махсум (шу номдаги томошада) ролини ижро этган актёри Насриддин Нуриддинов, «Хотин» номли қиссасини ижро этган озарбайжон актрисаси Меҳрибон Зеки ва «Шаҳриёр» спектаклида Гулшара ролида ўйнаган қорақалпоқ актрисаси Жумагул Сариндиқова махсус мукофотга сазовор бўлдилар.

Фестивалда асосан ёш режиссёрлар томонидан саҳналаштирилган спектаклларнинг намойиш этилганини учинчи умумий хусусият сифатида қайд этиш мумкин. Улар орасида ҳали ўз йўлини тополмаганлари ҳам бор, албатта. Аммо кўпчилиги ижодга чанқоқ, изланувчан кишилардир. Шулардан бири Омон Қулмамедов номидаги Туркман давлат ёш томошабинлар театрининг бош режиссёри, ўзининг «Пайғамбарлар ноласи» спектакли билан анжуманнинг расмий кўригини бошлаб берган Авлиёқули Хожақулиевдир. У Юсуф афсонасини янги бир талқинда, ўзига хос услуб ва воситалари билан акс эттиради. Барча воқеалар бўшатилган залда ўтади, томошабинлар эса саҳнада мувақкат ўриндиқларда ўтириб томоша қиладилар. Бундай усул янгилик эмас, албатта. Аммо шу спектаклга мос тушган. Томошабин юқоридан туриб қуйида (тарих қаърида) бўлиб ўтаётган даҳшатли воқеаларни, биродаркушликни кузатар экан, тинч ўтиролмайди, Юсуф билан бир қаторда қийналади, жунбушга келади. «Залга тушиб, воқеаларга аралашиб кетишимга оз қолди», — дейди тожик актёри Ато Муҳаммаджонов. Мазкур спектаклнинг яратилишида тожик театрининг Душанбе ва Тошкентда намойиш қилган Юсуф ҳақидаги трагедияси зуртки бўлган. Аммо режиссёр А. Ҳожиқулиев унинг таъсирига тушиб қолмай, ўз йўлини топиб олган. Туркман спектаклида Юсуф билан унинг акалари ўртасида пайдо бўлган душманлик-

Давоми еттинчи бетда

КАСПИЙ СУВИГА УМИД

Оролни асраш қўмитасида мутахассислар, сув хўжалиги ходимлари ва экологлар иштирокида Орол — Каспий муаммоларига бағишланган муҳокама бўлди. Унда Голландиядан келган бир гуруҳ экологлар ҳам иштирок этишди. ЎзФА академиги И. Искандаров ҳозирги пайтда Каспий денгизининг сатҳи кўтарилиб бораётганлиги муносабати билан унинг бир қисм сувини Оролга оқизиш мумкинлиги хусусида ўз таклифини асослаб берди. У москвалик мутахассис И. Н. Стипановнинг тадқиқотларига таянган ҳолда «Каспий сувининг сатҳи кўтарилиши вақтинчалик ҳодиса эмас, VII—XII асрларда ҳам бу жараён кузатилиб, у беш аср давом этган, — деди. — 1992 йилдан бошлаб яна шунча муддат давом этиши мумкин бўлган денгиз сатҳининг янги кўтарилиши даври бошланди».

Олим мутахассисларнинг бир қанча саволларига жавоб бериб, «Каспий — Орол — Каспий» кема қатнайдиган айланма канали ўзани ўтиши мумкин бўлган жойлар харитасини ҳам изоҳлади. Дунёнинг кўпгина мамлакатларида шундай катта узунликдаги улкан каналлар қуриш тажрибаси мавжудлиги хусусида қатор мисоллар келтирди. Йлмий тадқиқот ишлари олиб борилгач, бу таклифни рўёбга чиқариш маъқул деб топилса, Марказий Осиё давлатларининг жаҳон денгизларига сув йўли орқали чиқиши амалда мумкин бўлади. Олимлар муҳокама сўнгида анчайин қизиқ туюлган ва эътиборни ўзига қаратадиган бу таклифни муайян концепция сифатида изчил ўрганишни зарур деб топдилар. Концепция мукаммаллаштирилганидан сўнг кўриб чиқиш учун олимлардан иборат ҳайъат тузилди, шундан сўнггина қатъий қарорга келиб, уни ҳукумат эътиборига ҳавола қилиш мумкин деган фикрга келинди.

Муҳокама ниҳоясида сўз олган Голландиядаги халқаро тараққиёт бўйича ҳамкорлик ташкилотининг бош директори Макс Берг ўз мамлакатидаги экология муассасаларининг бир қанча мамлакатларга табиат мувозанатини тиклашда ёрдам бераётганлигини айтди. У Орол масаласида ҳам лойиҳаларни ишлаб чиқишда иштирок этишлари мумкинлиги, бу соҳада иш олиб бораётган тадқиқотчиларни қўллаб-қувватлашлари нақд эканлигини билдирди. Сўнгра Орол билан танишиш, Хева, Бухоро, Фарғонага сафар қилиш тараддудида эканлигини айтди.

Муҳокамани қўмита раиси П. Шермуҳамедов якунлади.

БИЗНИНГ ШАРҲ

ОСОН КЕЧМАЙДИГАН ЙЎЛ

XXI асрга тобора яқинлашар эканмиз, асримизда собиқ мамлакатимиз босиб ўтган йўлга назар ташласак, тараққиётининг ниҳоятда мураккаб кечганлигини кўрамиз. Инқилоб, миллий озодлик ҳаракатлари, зўрма-зўраки жамоалаштириш, саноатни бир томонлама ривожлантириш, уруш, урушдан кейинги йилларда фандаги янгиликлар, космоснинг забт этилиши... Бир қарашда бундай тараққиётни кўпчилик давлатлар орзу қилиши мумкин. Бироқ синчиклаб кузатсангиз, унинг асоси мустаҳкам бўлмаганлигини кўрасиз. Ойни, космосни забт этган мамлакатда иқтисод, маданият, маънавият, сиёсий онг, миллий муносабатлар фан-техникага нисбатан паст даражада қолиб кетганлигини англайсиз. Агар чинакам тараққиёт ҳамма соҳаларнинг тенг ривожи билан белгиланишни ҳисобга оладиган бўлсак, Шўролар давлатини инқирозга олиб келган омиллардан бири тараққиётдаги номутаносиблик экани аён бўлади. Айни пайтда, собиқ Иттифоқ таркибидан ажралиб чиққан мустақил давлатларнинг ўз тараққиёт йўлига эга бўлишидаги қийинчиликлар сабаби ҳам ойдинлашади. Шунинг учун эндиликда Марказий Осиё республикалари, хусусан, Ўзбекистон раҳбарияти ўз тараққиёт йўлига эга бўлишда ўша унутилган жабҳаларни юксалтиришга алоҳида аҳамият бермоқда. Бу шу кунларда ҳаётимизда рўй бераётган воқеаларда ҳам аксини топмоқда.

Энг аввало, халқнинг миллий қадриятлари, тарихи, қадим маданияти тикланмоқда. «Мерос» жамғармаси, «Ёдгорлик» жамиятининг ташкил этилиши шундан далолатдир. Меросимизга эътибор кучаймоқда. Одамларнинг унутила бошлаган эътиқодлари қайта бошлади.

Айни кунлар қорақалпоғистонликлар учун янада қувончли келди. Нукусда бўлиб ўтган ўн иккинчи чақириқ Қорақалпоғистон республикаси Олий Кенгашининг ўн иккинчи сессиясида республиканинг Конституцияси қабул қилинди. Қорақалпоғистон эндиликда Ўзбекистон таркибидаги ўз ҳақ-ҳуқуқларига эга бўлган республика сифатида дунёга бўй бўйлаш билан бирга унинг халқи бундан кейин 9 апрелни умумхалқ байрами сифатида нишонлайдиган ҳам бўлди. Қорақалпоғистонликларнинг бу байрамига яна бир хушхабар ҳам қўшилди. Орол фожиаси туфайли кўпроқ азоб чекаётган Тахтакўпир райони аҳолиси учун Германиянинг Қизил Хоч жамияти ёрдами билан сувни чучуклаштириб берадиган иншоот қурилди. Эндиликда бундай иншоотлар Орол бўйига кўплаб қурилиши мўлжалланмоқда.

Ўз тараққиёт йўлига эга бўлаётган мамлакатлар учун бошқа давлатлар билан ҳамкорлик ҳар жиҳатдан зарурдир. Шу маънода Туркия Президенти Турғут Ўзол жаноблари бошчилигидаги ҳукумат делегациясининг Ўзбекистон, Қирғизистон, Қозоғистон ва Туркманистонда бўлиши, ўзаро битимлар тузиши бу республикаларнинг ўз тараққиёт йўлига эга бўлишда президентларининг собит эканлигини кўрсатди. Туркий давлатлар ўртасидаги бирлик уларнинг халқаро миқёсда катта нуфузга эга бўлиши учун ҳам замин ҳисобланади.

Турғут Ўзолнинг Марказий Осиё республикаларида бўлганида Баҳовуддин Нақшбанд, Аҳмад Яссавий каби буюк боболаримиз хок-пойларини зиёрат қилиши, Алишер Навоий, Маҳтумқули ва Тўхтағул каби шоирлар ҳайкаллари пойига гулчамбарлар қўйиши улуғ туркий маданиятимизга ҳурмат-эҳтиромидир. Туркия Президенти сафари давомида ҳазрат Нақшбанднинг «Кўнгил ёрдаю қўл ишда» деган сўзларини кўп эслади. Бу бежиз эмас, эндиликда буюк бобомизнинг бу сўзлари туркийларни бирлаштиришга чақириқдай янграмоқда.

Марказий Осиё республикалари ўртасидаги ҳамкорликни янада мустаҳкамлашда Президентимиз катта ишларни амалга оширмоқда. И. Каримов бошчилигидаги ҳукумат делегациясининг шу кунларда Туркманистонга ташрифи туфайли икки қардош — ўзбек ва туркман халқлари ўртасида дўстликнинг янги босқичига қадам қўйилмоқда. Маълумки, бундан икки йил аввал ҳам Ўзбекистон ва Туркманистон Президентлари Ашгабадда учрашган, ўзаро иқтисодий, маданий ҳамкорликлар тўғрисида шартномалар имзолаган эдилар. Эндиликда бу ҳамкорликларни янада катта миқёсда давом эттириш мўлжалланмоқда. Зеро, Туркистон республикаларининг ўз тараққиёт йўллари ҳақида сўз борганда уларнинг ўзаро сиёсий, иқтисодий, маданий алоқаларисиз бу борада фикр юритиш қийин.

Ҳар бир мамлакатнинг ўз тараққиёт йўлига чиқиб олиши ва халқнинг бу йўлни англаши осон кечмайди. Бу курашлар, баҳслар, тортишувлар асосида рўёбга чиқади. Баъзан эса бу ўзаро низолар, урушларга ҳам айланиб кетади. Бунинг ёрқин намунасини Россиядаги тортишувлар, Тожикистонда, Грузияда рўй бераётган урушлар, Югославияда давом этаётган қонли воқеалар мисолида кўриш мумкин.

Масалан, Россиянинг келажакда тараққиётнинг қандай йўлини танлаши масаласи икки қарама-қарши кучларнинг ғоявий курашига айланди. Бу курашга сўнгги нуқтани бир ҳафтадан кейин ўтадиган референдумда қатнашадиган халқ қўймоғи керак. Референдум ўтказиш учун эса 20 миллиард сўмдан ортиқ маблағ сарфланар экан. Табиийки, шусиз ҳам оғир иқтисодий аҳволни бошидан кечираётган россияликлар учун бу осон бўлмайди. Мамлакатда икки сиёсий куч—Президент ва Олий Кенгаш ўртасидаги ғоявий кураш натижасида аҳвол ўзига яраша давом этмоқда. Президент бир раҳбарни вазифасидан озод қилса, Олий Кенгаш уни ўз ўрнига тикламоқда. Мордовияда президентлик лавозими бекор қилинса, қалмоқлар юртида янги президент сайланмоқда. Эҳтимол, муштарийлар, хўш, Россиядаги бу аҳволнинг бизга нима алоқаси бор дейишлари мумкин. Албатта, алоқаси бор. Чунки биз билан қўшни бўлган ва яқиндан турли соҳаларда ҳамкорлик қиладиган мамлакатнинг аҳволи ўнгланмас экан ҳаётимизга ҳам акс таъсир кўрсатиши мумкин.

Лекин нима бўлмасин, халқимиз Президентимиз бошчилигида мамлакатимизнинг ўз тараққиёти йўлини белгиламоқда. Бу йўл қандай бўлса ,юртимиз дунё кўз ўнгида шундай намоён бўлади.

Камол МАТЕҚУБОВ,
«ЎзАС» таҳрир ҳайъати аъзоси

БИЗНИНГ ШАРҲ

Хоразмда баҳорги ишлар авжида. Айниқса, Янгибозор туманининг «Боғолон» жамоа хўжалиги деҳқонларининг ниятлари улуғ. Улар вилоятда биринчилардан бўлиб экишни бошлаб юбордилар.

СУРАТЛАРДА: (чапдан) жамоа хўжалиги раисининг ўринбосари Бобохон Ортиқов, боғдорчилик бригадаси бошлиғи, агроном Ҳайитбой Каримов ва ёш боғбон Каримбой Собиров; ерга ишлов бериш пайти.

С. МАҲКАМОВ суратга олган.

БИЛДИРИШ

20 апрел — сешанба куни соат 14 да Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси биносида (метронинг «Мустақиллик майдони» бекати, Жавоҳирлаъл Неру кўчаси, 1-уй) ёзувчиларининг умумий йиғилиши бўлади. Йиғилишда жумҳуриятимиз Президенти Ислом Каримовнинг «Ўзбекистоннинг ўз тараққиёт йўли», «Ўзбекистон — келажаги буюк давлат» рисолалари муҳокама қилинади.

Барча қаламкаш дўстларимизни фаол қатнашишларини илтимос қиламиз.

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

НАФОСАТНОМАМИЗ ҚАНДАЙ БЎЛМОҒИ ЛОЗИМ?

МИЛЛИЙ ЭСТЕТИКАНИ УҚИТИШНИНГ ЯНГИ ДАСТУРИГА КИРИТИЛИШИ ЗАРУР УЗГАРТИШЛАР ХУСУСИДА

МИЛЛИЙ МАЪНАВИЯТНИ нафосат ва гўзалликсиз, баркамоллик ва улуғворликсиз, уйғунликсиз, олижаноблик ва фаровонликсиз тасаввур этиб бўлмайди. Бу категория ва тушунчаларнинг моҳиятини, уларнинг тараққиёт қонунлари ва ақидаларини нафосатнома (эстетика) фани ўрганади, тадқиқ ва тарғиб этади. Бинобарин, миллий маънавиятни нафосатсиз ва нафосатнома фанисиз мустаҳкамлаб ҳам, юксалтириб ҳам бўлмайди. Шу боис мустақил жумҳуриятимизда миллий эстетиканинг предмети, янги вазифалари ва ўқув дастурини қайта қуриш муаммолари олий билимгоҳлар илмий кенгашларида ҳамда тегишли кафедралар йиғилишларида қизғин муҳокама этилмоқда.

Ҳозирги долзарб муаммолардан бири Ўзбекистон дорилфунунларидаги таълим тизимини олти йилликка айлантиришдир. Ана шу даврнинг дастлабки тўрт йили бакалаврлик босқичи, сўнгги икки йили магистрлик босқичи деб аталади. Бу икки босқич ва уларнинг номлари, шубҳасиз, илғор Ғарб мамлакатларининг маърифат ва маориф тизимларига ошкора эргашиш туфайли вужудга келаётир. Шу жараёнда ўз миллий, тарихий-маънавий, мустақил қиёфамизни Ғарб дунёси ва Ғарбий мезонларга олиб киришга интилиш ўрнига кўпроқ Ғарб маърифий мезонларига таяниш устунлик қилаётир. Бунда қуйидаги уч муҳим маърифий-маънавий анъана ва мерос: 1) Ўрта Осиё халқларининг, хусусан, Хоразм, Самарқанд, Бухоро мадрасалари ва академияларининг тарихий тажрибалари; 2) Ўзбек халқининг шўролар ҳокимияти давридаги маърифий тажрибаларининг ижобий мазмуни; 3) кўҳна Шарқ халқларининг олий таълим жабҳаларидаги бой анъаналари деярли ҳисобга олинмаяпти ва улардан ижодий-танқидий фойдаланишга интилиш сезилмаяпти. Шу боис бакалаврлик дорилфунунни собиқ педагогика институтлари даражасига туширишга ўхшаб қолади. Баъзи Европа мамлакатларида бакалаврлик ўрта мактаб учун имтиҳон топширишдан иборат бўлгани туфайли дорилфунундаги бу 4 йиллик босқични ҳақли равишда техникум даражасидаги таълимга ўхшатувчилар ҳам топилади. Менимча, биз чет элларга эмас, аввало, ўз жумҳуриятимизга олий маълумотли мутахассислар тайёрлаётганимиз учун олий таълимнинг бакалаврлик (муаллимлик) ва магистрлик (тадқиқотчи) босқичларига ўзбекча номлар ва мезонлар топишимиз зарур.

Айни пайтда дорилфунунларда ўқув тизимининг биринчи — муаллимлик босқичига ўтилиши муносабати билан миллий нафосатномадан сабоқ соатларини қисқартиришга уринишлар ҳам бўлаяпти. Гўёки бакалавр даражасига эга мутахассис нафосат ва ахлоқ борасида ношуд, чаласавод ва маънавий қашшоқ бўлса ҳам бўлаверадигандай.

Кейинги вақтларда бизда Туркия йўлига ижобий анъана сифатида қараш расмий тус олди. Лекин бу мамлакат олий таълимидаги бир илғор тажриба нима учундир эътибордан четда қолмоқда. Етти тилни биладиган, 80 ёшли олий таълим вазири, профессор Эҳсон Дагра Маси томонидан имзоланган фармойишга қараганда, Туркия дорилфунунларининг ҳамма бўлимларида, биринчидан то тўртинчигача бўлган ҳамма курсларда бутун ўқув йили давомида ҳар ҳафтада икки соатдан «Гўзал санъатлар» фани ўқитилади, тўрт йиллик ўқиш давомида талабалар нафосатнома фанидан 224 соат сабоқ тинглайдилар.

Биздаги аҳвол эса мутлақо бошқача. Ўтмишни қўяверинг, турғунлик йиллари миллий эстетикамиз ва миллий этикамиз доимо камситиб келинган, халқ таълими дастуридан бутунлай суриб ташланганди. Афсуски, ҳозир ҳам маънавий ҳаётимизда, жумладан, олий билимгоҳларда ғайриэстетик кайфиятлар юзага келмоқда. ТошДДнинг 70 йиллиги муносабати билан рус тилида чоп этилган икки катта китоб фикримнинг исботи бўла олади. Улардан бири профессор Л. Гентшке раҳбарлигида муаллифлар жамоаси томонидан тайёрланган «Ташкентский государственный университет имени В. И. Ленина» (Изд. «Узбекистан», 1990), иккинчиси профессор С. Гитлиннинг умумий таҳрири остида чоп этилган «Партийная организация Ташкентского государственного университета имени В. И. Ленина» («Узбекистан», 1990) деган китобдир. Бу китоблар муҳаррирлари ва муаллифлари дорилфунунда этика ва эстетика фанлари ҳам борлигини бутунлай «унутиб» қўйганлар. Ҳолбуки, ТошДДда ахлоқнома ва нафосатнома 20 йилдан буён давлат фани сифатида ўқитилиб келинаяпти, бунга қанчадан-қанча маблағ сарфланаяпти. Бу ибратли эстетик тажриба ҳозирга қадар Ўрта Осиё ва Қозоғистон жумҳуриятлари олий таълим билимгоҳлари орасида ягонадир...

Хўш, бўлғуси миллий нафосатномани илмий мазмун ва таълим-тарбиявий дастур нуқтаи назаридан қандай асосларда қайта қуриш мумкин?

БИЗНИНГЧА, НАФОСАТНОМАМИЗ қуйидаги муҳим ўзгартишлар бўйича яратилса, давр талабига ҳамоҳанг бўлади:

1. Нафосатнома энг аввало миллий қадриятлар, урф-одатлар, анъаналар, қардош миллатлар билан ўзаро муносабатлар, меҳнат, спорт эстетикаси, шахс, ахлоқ нафосати, турмуш нафосатшунослиги сингари мавзу ва боблар билан тўлдирилиб, янгиланмоғи даркор. Негаки, ҳозиргача рус тилида чоп этилган эстетика дарсликлари асосан бадиий нафосатга дахлдор бўлиб, энг мукаммалини ўзбекчага таржима қилган тақдиримизда ҳам, бизнинг бугунги нафосатдор миллий талаб-эҳтиёжларимизга жавоб бермайди.

2. Она табиат эстетикаси ва табиатшунослиқдаги нафосатли унсурлар. Маълумки, ҳар қандай миллат ўзи яшаб ижод қиладиган она табиат билан биргаликда диалектик яхлитликни ташкил этади. Миллат табиатдан ўз моддий эҳтиёжларини қондиради ва унга миллийлик рангини беради. Биз она табиат нафосати деганда, масалан, Фарғонанинг сўлим, кўм-кўк далаларини, Наманганнинг мафтункор гулзорлари ва қуёшранг олмазорларини, Андижоннинг шиддатли сойлари ва девзира гуруч етиштириладиган шолизорларини, Сирдарёнинг сокин ва улуғвор оқишларини, Жиззах ва Ғаллаоролнинг қирмизи лолазорларини, Амударё ва Зарафшоннинг ўйнаб оқар шалолаларини, Фарғонанинг Шоҳимардон, Жиззахнинг Бахмал, Самарқанднинг Омонқўтон, Тошкентнинг уфқўпар Чимён, Наманганнинг Подшоҳ ота тоғларини, Қарши чўлининг ўйноқи жайронларини, Нурота, Тошкент, Фарғонанинг шифобахш булоқларини, Навоийнинг тиллоси-ю, Наманган ва Андижоннинг нефт ҳавзаларини ва ҳоказоларни кўз олдимизга келтирамиз. Миллий нафосатноманинг «Табиат эстетикаси» бобида ана шу она табиатнинг улуғвор ва дилбар нафосати таҳлил этилади. Бу табиий нафосат ҳозирги тараққиёт туфайли емирилиб бораётганлиги, табиатдаги инсон, ўсимликлар дунёси ва ҳайвонот олами ўртасидаги ўзаро мутаносиблик шўролар ҳокимияти даврида таназзулга учраганлиги баён этилади, табиат нафосатининг санъат ва адабиётда ўз инъикосини топиши тадқиқ қилинади. Табиат фанлари тадқиқот предметида миллийликдан ва маънавий нафосатдан асар ҳам йўқ бўлишига қарамай, табиий, техника, қишлоқ хўжалиги фанлари ҳамда тиббиёт соҳасида ишлаётган олимлар ва муаллимлар ўз тадқиқоти ва дарс-машғулотларига миллий муносабатда бўлиши мумкинлиги изоҳлаб ўтилади. Бу ўринда Ҳабиб Абдуллаев ва Муҳаммад Ўрозбоев, Ғани Мавлонов ва Аҳрор Музаффаров, Саъдихон Сирожиддинов ва Теша Зоҳидов, Тошмуҳаммад Саримсоқов ва Маҳмуджон Салоҳиддинов, Жўра Абдуллаев ва Тўхтамурод Жўраев, Халил Раҳматуллин ва Восил Қобулов сингари таниқли алломаларимизнинг эстетик ва ахлоқий қарашлари ҳақида фикр-мулоҳаза юритиш ҳам муҳимдир. Табиатшунослик машғулотларида, айтайлик, математика, физика, кимё, геология, тупроқшунослик, кибернетика дарсларида нафосат тарбияси тўғрисида тадқиқот ишлари олиб бориш лозим. Миллий табиат эстетикаси ва табиатшунослик дарсларида эстетик тарбия муаммоси биз учун ҳали теша тегмаган мавзулардандир.

3. Янги нафосатноманинг бир муҳим боби тил, хусусан, она тили эстетикасидир. Миллий тил нафосатномаси она тилининг эстетик фазилатлари, нутқ нафосати, нутқ одобининг гўзаллиги, сўз эстетикаси, бадиий тил хусусиятлари, «Нутқ маданияти», «Нутқ нафосати» ва «Нутқ одоби» тушунчаларининг ўзаро мутаносиблиги, ўзбек тили дарсларида нафосат тарбияси, мактабларда Алишер Навоий тилини ўргатишда эстетик тарбия, ўзбек тилининг бой материаллари асосида рўёбга чиқариладиган нотиқлик санъати жуда муҳим ва нозик илмий муаммоларни қамраб олади. У она тили ва тилшунослик фанлари ҳамда эстетика ва фалсафа (тил фалсафаси ва тил социологияси) оралиғида қад кўтарадиган ўзига хос миллий-маънавий олтин кўприкдир. Ҳазрат Алишер Навоийнинг «Муҳокамат ул-луғатайн» асари тил эстетикасининг, янаям аниқроғи, лингвистик эстетиканинг бебаҳо намунасидир. Модомики, шундай экан, тил эстетикаси ўрта мактаб ва олий билимгоҳларда, чет тили дарсларида, чунончи, араб, форс, ҳинд, рус ва инглиз, хитой ва япон тилларида нафосат тарбияси (ўзбек тилига муқояса асосида) муаммоларини ҳам ўз ичига қамраб олади. Бу эстетика ҳам бизда очилмаган қўриқдир.

4. Эстетиканинг илмий мазмунини тўлиқ ва равшан ҳолатга келтириш учун унга боғлиқ ўқув дастурлари ва дарсликларга эстетиканинг фанлар силсиласидаги ўрнини, фалсафий, ижтимоий, техника ва табиат фанлари билан ўзаро муносабатлари ва тафовутларини баён этадиган мавзуларни ҳам киритиш бугунги миллий-эстетик равнақ талабидир. Бу ўринда биз «Фалсафа ва эстетика», «Эстетика ва этика», «Социология ва эстетика», «Эстетика ва санъатшунослик фанлари», «Эстетика ва адабиётшунослик», «Эстетика ва бадиий танқид», «Ижтимоий равнақ ва эстетик равнақ» сингари қатор масалаларни назарда тутаётирмиз. Эстетикадан янги ўқув дастури ва дарслик яратишга бел боғлаган мутахассис олимлар бу муаммоларни четлаб ўтмасликлари лозим.

5. Эстетик тафаккур тарихига доир мавзуни ёритиш ва ўқитишда миллий эстетика тарихига ҳам алоҳида жой ажратиш керак. Унда Шарқ афсоналари ва ўзбек халқ оғзаки ижодида акс этган, қадимги туркий ёзувларда ифодаланган эстетик тасаввурлар, Ўрта Осиёдаги буюк маданий равнақ давридан бугунгача бўлган фавқулодда бой ҳамда зиддиятли эстетик курашлар ва қарашлар ўз ифодасини топиши даркор. Чунки ҳозирга қадар замонавий илмий асосларда таҳлилу тадқиқ этилмаган миллий эстетикамиз уч минг йиллик бой эстетик фикр тарихига эга. У жаҳон эстетик тафаккури тарихининг салмоқли таркибий қисмидир.

6. Ўрта Осиёдаги, жумладан, Ўзбекистондаги мумтоз эстетик фикр тарихида идеализм ва материализм курашини таҳлил этганда, бизда идеализм ексарият ҳолларда ҳукмрон ва етакчи оқим бўлганлигини, материализм эса ҳеч қачон тўпос атеизм ёки нодон даҳрийлик шаклида кўринмай, балки шарқона пантеизм қиёфасида намоён бўлганлигини, пантеизм ўз эстетик тизимларида энг юксак ва энг аъло ўринларни илоҳиёт гўзалликлари учун ажратиб қўйганлигини доимо назарда тутиш керак. Бу сўфиёна эстетик ҳақиқатлар тақозосидир. Бизнингча, тасаввуф фалсафаси ва эстетикаси масаласидаги энг зарурий қоида шуки, шарқона идеалистик меросга муносиб инсоний эҳтиром билан ёндашиш, унинг ютуқ ва камчиликларини инсоф ва адолат юзасидан таҳлил этиш ҳар бир тадқиқотчи ва мутахассиснинг виждоний, ахлоқий ақидаси бўлиб қолмоғи зарур. Зеро, Имом ат-Термизий, Абу Ҳамид Ғаззолий, Имом ал-Бухорий, Аҳмад Яссавий, Сўфи Оллоёр, Сулаймон Боқирғонийларнинг идеалистик ва ахлоқий меросини тўлиқ ҳисобга олмай туриб, Ўзбекистондаги мумтоз эстетик тафаккур тарихини тўғри ёритиш амри-маҳолдир. Бу борада ҳозирги Ғарб илмий эстетикаси тарихчиларидан ибрат олсак арзийди. Афлотундан Августингача, Шиллердан Ҳегелгача, Баумгартендан Иммануил Кантгача бўлган мутафаккирлар, гарчи идеалистлар ҳисоблансалар-да, дунё, хусусан, Оврупо олимлари жаҳон эстетикаси тарихини уларсиз тасаввур этолмайдилар. Бинобарин, «идеалист» «ёмон» ёки «салбий», материалист «яхши» ёки «ижобий» дегани эмас. Идеалист Алишер Навоий ёки Бобораҳим Машрабдек олижаноб, материалист эса аксинча бўлиши ҳам мумкин. Ҳамма гап бирор тарихий-эстетик таълимотнинг ўз даврига, ўз халқига, ижтимоий-маънавий тараққиётга қандай таъсир ўтказганидадир. Шу жиҳатдан қараганда, Алишер Навоий, Бобур, Машраб, Жалолиддин Румий, Огаҳий, Фазлий Намангоний ҳам ажойиб идеалист сиймолардир. Айни чоғда Зебуннисо, Увайсий, Нодира, Дилшод-Барно ва Анбар Отин сингари улуғ шоираларимиз ҳам ўз даврларининг етук ва машҳур отинлари, муаллимлари бўлган. Улар фақат фалсафа, поэтика ва ахлоқнома соҳаларидагина эмас, ислом дини ва илоҳиётдан ҳам ибратли сабоқ берганлар.

Қисқаси, тасаввуф эстетикаси шарқона идеалистик фалсафий меросни тўғри ва чуқур тушунишда катта аҳамият касб этадиган ўзига хос мураккаб, илмий муаммодир. Тасаввуф таълимотига кўра, инсон билан илоҳиёт ўртасидаги бирлик, тафовут ва олиймақомлик сари руҳий интилишнинг тўрт босқичи (шариат, тариқат, маърифат ва ҳақиқат)нинг ҳаммасида юксак маънавий-эстетик ва ахлоқий тасаввурлар ва ҳолатлар мавжуд. Бу руҳий реалликни англаш, шу йўсинда Ҳофиз Саъдий, Хайём, Жомий, Абу Ҳомид Ғаззолий, Аҳмад Яссавий, Алишер Навоий, Жалолиддин Румий, Бобур, Машраб ижодида акс этган ислом таълимотига тааллуқли эстетик ва ахлоқий қарашларни таҳлилу тадқиқ этиш, халққа етказиш ўзбек нафосатшунослари, ахлоқшунослари, файласуфлари, адабиёт тарихчилари, санъатшунослари ва тарихшуносларининг бурчидир.

7. Шарқнинг Зебуннисо, Нодира, Увайсий, Маҳзуна, Дилшод-Барно, Анбар Отин сингари мумтоз шоираларининг эстетик тафаккури умумжаҳон эстетик тарихида бетакрор ва беназир эстетик хазинадир. Афсуски, бу эстетик мерос ҳозирги илмий эстетик шаклларда таҳлилу тадқиқ этилмаган. Тўхтасин Жалоловнинг «Ўзбек шоиралари» китоби нашр этилгунга қадар, сиёсий ва тарихий китобларда Шўролар Шарқи аёлларининг, жумладан, ўзбек ва тожик аёлининг маърифатпарварлик ва ижодкорлик тарихини сохталаштириб келинди, уларнинг саводхон, билимдон, оқила-доно, гоҳо эркин ва мустақил, ҳокима ва мардона курашган файласуф, маърифатпарвар ва санъаткор бўлганликларини рўй-рост ва атрофлича таҳлилу ташвиқ этмадик. Эндиликда маънавий турғунликнинг бу кўринишидан ҳам халос бўлиб, Шарқ шоираларининг эстетик қарашлари умумжаҳон эстетик тафаккури тарихида ўзига хос даврдан иборат эканлигини нафосатномада алоҳида баён этиш зарур.

8. Ўзбек миллий нафосатномасининг тарихий тараққийси форс-тожик, араб, афғон, ҳинд, хитой ва япон сингари қўшни ва қардош халқларнинг нафосатдор равнақи билан чамбарчас боғлиқ. Бинобарин, ўзбек шарқшунослигидаги эстетика ёки миллий нафосатномамиздаги шарқшунослик йўналиши фавқулодда катта аҳамиятга эгадир. Бунда биз Абул Аъло ал-Маарий, Абу Тойиб Мутанаббий, Абу Бакр ар-Розий сингари араб файласуфлари асарларини, Носир Хисравнинг «Сафарнома»сини, Умар Хайёмнинг «Наврўзнома»сини, Абдураҳмон Жомийнинг мусиқа тўғрисидаги рисоласини, Алишер Навоийнинг «Муҳокамат ул-луғатайн», Бобурнинг «Бобурнома» сингари эстетик меросга бевосита тааллуқли китобларини кўзда тутаётирмиз. Худди шунингдек, Фирдавсий, Рудакий, Саъдий, Конфуций, Лу Син, Рабиндранат Тагор, Назрул Ислом, Сабоҳиддин Али, Нозим Ҳикмат сингари буюк санъаткорлар ижодида мужассамлашган эстетик қарашларни тадқиқ этиш муаммоси ҳам шарқшуносликдаги нафосатнома тарихининг предметига тегишлидир.

9. Мумтоз адабиётшунослик билан узвий боғлиқ бўлган бир бебаҳо манба тазкиралардир. Улар Шарқ халқларининг тарихий тараққиёти давомида жамланган маънавий қадриятларнинг ўзига хос манбаидир. Шундай экан, Абу Тоҳир Хотунийнинг (X—XI асрлар) «Маноқиб уш-шуаро» («Шоирларнинг яхши сифатлари»), Рашидиддин Ватвотнинг (1088—1182 йиллар) «Ҳадоиқ ас-сеҳр» («Сеҳр боғи»), Шайх Озарийнинг (1382—1462 йиллар) «Жавоҳир ул-асрор» («Сирлар жавоҳири»), Алишер Навоийнинг (1441—1501) «Мажолис ун-нафоис», Давлатшоҳ Самарқандийнинг (1486—1495 йиллар) «Тазкират уш-шуаро» («Шоирлар бўстони»), Абдулкарим Фазлий Намангонийнинг «Мажмуаи шоирон», XVIII аср охири — XIX аср бошларида яшаб ижод этган Аҳмад Табибийнинг «Мажмуат уш-шоирон пайрави Фирузшоҳий» (1910 йил) каби адабий тазкираларини эстетик мерос ва эстетика қонунлари нуқтаи назаридан тадқиқ этиш бугунги вазифаларимиздан биридир.

10. Шарқ халқлари эстетик тафаккури тараққиётига хос муштарак хусусиятлардан бири шундаки, ахлоқ ва одобга тааллуқли асарларда муайян нафосатдор тажриба ва тамойиллар ҳам таҳлил этилади. Бу ўринда гап ахлоқ нафосати ва хулқий гўзаллик хусусида бормоқда. Абу Райҳон Берунийнинг «Жавоҳирнома», Кайковуснинг «Қобуснома», Жомийнинг «Баҳористон», Низомулмулкнинг «Сиёсатнома», Алишер Навоийнинг «Маҳбуб ул-қулуб», Хондамирнинг «Макорим ул-ахлоқ», Пошшохожанинг «Мифтоҳ ул-адл» («Адолат калити») асарлари ўзбек тарихий-миллий нафосатномасининг ноёб манбаларидандир.

11. Миллий эстетиканинг яна бир бой манбаи тарихшунослиқдаги, яъни тарихий асарларда мужассамлашган нафосатдир. Мирхонднинг «Равзат ус-сафо» («Поклик боғи»), Хондамирнинг «Ҳумоюннома» ёки «Қонуни Ҳумоюн», Низомиддин Шомийнинг ҳамда Шарафиддин Али Яздийнинг «Зафарнома»лари, Ҳофизи Абрунинг «Зубдат ут-таворих», Ибн Арабшоҳнинг «Амир Темур тарихи», Абдураззоқ Самарқандийнинг «Матлаи саъдайн ва мажмаи баҳрайн» («Икки саодатли юлдузнинг чиқиш ва икки денгизнинг қўшилиш жойи»), Хожа Ҳасан Нисорийнинг «Музаккири аҳбоб» («Маҳбублар ёдномаси») номли форсча тарихий бадиий асари, Гулбаданбегимнинг «Ҳумоюннома», Абулғозийнинг «Шажараи турк», Ҳакимхон Тўранинг «Мунтахаб ут-таворих» («Сараланган асарлар»), Мулла Салоҳиддин Ҳожининг «Темурнома», Наршахий (899—943/944)нинг араб тилида ёзилган «Бухоро тарихи», Абу Тоҳир хожа (1874 йилда вафот этган)нинг «Самария», Мунис ва Огаҳийнинг «Фирдавс ул-иқбол», Баёнийнинг «Шажараи Хоразм шоҳий», Ибрат (1862—1937)нинг «Фарғона тарихи» асарларида халқнинг тарихий тафаккури билан эстетик тафаккури ўзаро таъсир натижасида ривожланганини ўз ифодасини топган. Нафосатномамизнинг бу қирраларини тадқиқ этишда тарихчилар ҳам иштирок этсалар, мақсадга мувофиқ бўлади.

12. Ҳар бир санъат тури соҳасида ўзига хос эстетик тадқиқотларни кучайтириб такомиллаштириш эстетик билиш ва конкрет нафосатдор равнақнинг яна бир муҳим тамойилидир. Мусиқа эстетикаси, адабиёт эстетикаси, театр эстетикаси, кино эстетикаси, меъморчилик эстетикаси, тасвирий санъат эстетикаси, қўшиқчилик эстетикаси одатдаги муштарак назарий-эстетик тадқиқот йўли бўлмай, назарий нафосатнома ақидаларини бадиий фаолият ва бадиий ижоднинг конкрет тури ёки жанрига хос бўлган нафосатнинг таҳлилига тадбиқ қилинишидир. Ҳар бир санъат ва адабиёт турининг нафосатномаси умумэстетик таълимотга таянади. Масалан, адабиёт эстетикаси ўз турига мансуб бўлган хусусий назариядан фарқ қилиб, унга нисбатан умумийроқ илмий соҳадир. Худди шу адабиёт нафосатномасининг ўзи умуман эстетикага нисбатан конкрет хусусий соҳа бўлса, адабиёт назариясига нисбатан муштаракроқ муаммодир. Адабиёт эстетикаси, бир томондан, умумназарий нафосатнома, иккинчи томондан эса адабиёт назарияси оралиғидан ўрин олади. Адабиёт эстетикаси адабий-бадиий ижодда мужассамлашган гўзаллик ва хунуклик, улуғворлик ва тубанлик, фожиавийлик ва кулгулилик, қаҳрамонлик ва қўрқоқлик, нафосат ва уйғунлик, эстетик идеал ва эстетик меъёр сингари категорияларни таҳлил этади. Шу аснода эстетик таълимот, адабиёт эстетикаси, адабиёт назарияси ва бадиий адабиёт ўзаро таъсирда бўлиб, бир-бирига ўтиб туради. Айтайлик, Ҳазрат Алишер Навоий эстетикаси, «Машрабнинг эстетик қарашлари», «Ойбекнинг эстетик қарашлари» деган муаммолар ўзбек адабиёти эстетикасига тегишли бўлиб, умуман назарий нафосатномага нисбатан конкрет хусусий масаладир. Хуллас, миллий нафосатнома ҳар бир санъат тури эстетикасига доир тадқиқотларни йўлга қўйишни ҳам ўз вазифаси деб қарамоғи ҳозирги эстетик билиш тақозосидир.

13. Фалсафа, эстетика ва адабиётшуносликни бир-биридан айро ҳолда таҳлил этиш уларнинг ўзаро боғлиқлигини ва бир-бирига доимо таъсир этиб туришини четлаб ўтишдир. Октябр тўнтаришидан кейинги даврда ўзбек эстетик фикри кўп ҳолларда мана шундай камсамара таҳлил йўлидан борди. Ҳозир ҳам баъзи файласуфлар мунаққидликка, ҳатто эстетикага кам эътибор берадилар, мунаққидлар эса кўпинча фалсафа ва эстетикадан фойдаланмаса ҳам бадиий танқид ривож топаверади, деган номақбул йўлда турибдилар. Аслида мунаққидлик, бадиий танқидчилик эстетик билишнинг аниқ бир кўринишидир. Нафосатдор билишнинг тадқиқот усули диалектикадир, муштарак назарий асоси эстетикадир. Бу фикр ҳаққонийлигининг миллий тимсоли Абу Наср Форобий, Алишер Навоий, Бобурнинг фалсафий, эстетик ва адабий-танқидий ижоди ва қарашларидир.

ЎЗБЕК БАДИИЙ ВА АДАБИЙ мунаққидлиги соҳасидаги ҳозирги нисбий турғунликдан қутулиш йўли фалсафа, эстетика ва бадиий танқиднинг бир-бирига изчил яқинлашиб бориши ва бир-бирига самарадор таъсир этиб туришидан иборатдир. Бадиий мунаққидлик адабий-бадиий танқиддан ташқарий замонавий бадиий маданиятнинг ҳамма турлари ва жанрларида қарор топган санъат танқидчилигини — кинотанқидчилиги, театр танқиди, мусиқий танқид, телевизион танқид, қўшиқчилик ва рақс танқиди, меъморчилик танқиди, тасвирий санъат ва халқ амалий санъати танқидини ҳам қамраб олади. Ҳар бир санъат тури ва жанри билан боғлиқ бўлган бадиий танқид худди шу бадиият тури эстетикаси билан узвий пайвандлашиб кетади. Чунончи, кино танқиди кино эстетикаси, театр танқиди театр эстетикаси, мусиқий танқид мусиқий эстетика билан алоқадордир. Шу жиҳатдан қараганда, эстетикага доир дарслик, ўқув дастурлари, илмий, усулий қўлланмалар ва амалий машғулотларни миллий нафосат ва миллий ахлоққа доир янги мавзулар, мулоҳазалар, муаммолар, ақидалар, ғоялар билан тўлдириб, такомиллаштириш ва янгилаш бугунги миллий ҳаётимиз эҳтиёжлари белгилаб келаётган заруратдир.

Тўғри, иқтисодий ва маънавий мушкулотлар авж олган, қонунбузарлик ва жиноятчилик кўпайган ҳозирги мураккаб даврда эстетик тараққиёт ҳақида фикр юритиш баъзи кишиларга эриш туюлиши мумкин. Лекин биз курашчан, умидли-эътиқодли халқмиз. Қолаверса, Президентимиз Ислом Каримов айтганидек, Ўзбекистон келажаги буюк давлатдир. Иккинчидан, нафосатнома фақат гўзаллик ва нафосат, қаҳрамонлик ва улуғворлик, уйғунлик ва эстетик идеал сингари ижобий воқеа-ҳодисалар тўғрисидагина баҳс юритадиган фан эмас, хунуклик, тубанлик, қўрқоқлик, олчоқлик, фожиавийлик, кулгулилик, даҳшатлилик, разолат сингари қонунбузарлик ва жиноят билан боғлиқ воқеа-ҳодисалар ҳам унинг тадқиқот мавзуларидир. Миллий мустақиллик даврида нафосатноманинг ҳар қачонгидан кўра қадрлироқ ва ғоятда долзарб соҳага айланиб қолаётгани сабаби шунда. Учинчидан, нафосат илми ва нафосат тарбияси ҳар қандай вазиятда ҳам чинакам инсонпарвар миллий маънавият, нафосат ва адолат, бахтиёрлик ва шодлик, саодат ва малоҳат учун курашнинг фавқулодда жанговар бир омили сифатида ривож топиб бораверади. Аммо эстетик тараққиёт йўлларида ғайринафосат кучлари, турғунлик тамойиллари, нафосатнома ва ахлоқнома фанларига қарши турувчи ёки унга лоқайд қаровчилар ҳам йўқ эмас. Чунончи, баъзи олий билимгоҳларда ахлоқнома ва нафосатномани ўқитиш билан маданият тарихи ва назариясини ўқитиш сунъий бўрттирилган тарзда бир-бирига «доимо боғлиқ» қилиб қўйилмоқда. Гоҳо эса маданиятшуносликни ўқитиш этика ва эстетика ҳисобига жорий этилмоқда. Ҳолбуки, Ўзбекистон жумҳурияти олий таълим вазирлигининг бу хусусда 1991—1992 йиллардаги йўриқнома ва буйруқларида маданият тарихини олий мактабда ўқитиш этика ва эстетикадан мутлақо мустақил фан сифатида, этика ва эстетикани олий билимгоҳларда ўқитиш эса биринчи галдаги асосий вазифалар сифатида белгилаб қўйилган. Бинобарин, маъмурий-ҳуқуқий нуқтаи назардан эстетика ва маданият тарихи фанларини бир тартибда ва бир даражада туради, деб ҳисоблаш ҳозирги жорий ўқув дастурини сохталаштиришдан бошқа нарса эмас. Жаҳон ва Ватан маданияти тарихини ўқитишни ахлоқнома ва нафосатнома ҳисобига жорий этиш ёхуд шу фанлардан юлиб олинган дарс соатлари ҳисобига кенгайтириш аслида маънавиятнинг қўш қаноти бўлмиш эстетика ва этика фанларини камситишдир.

АХЛОҚНОМА ВА НАФОСАТНОМА, биринчидан, эътиқодга бевосита дахлдор бўлган инсоншунослик фанларидир. Иккинчидан, маданият тарихнинг, тарихшуносликнинг бир қиррасидир. Шунга қарамай, жумҳуриятимиздаги баъзи олий билимгоҳларда бу уч фанни бир кафедрага бирлаштириб, этика ва эстетикани ҳам «Маданиятшунослик» ёки «Жаҳон маданияти тарихи» деган умумий ва чалкаш ном билан аташ, яқинда Олий таълим вазирлигида бўлиб ўтган бир кенгашда айтилганидек, назарий ёввойиликдир. Бундай қусур ва иллатлардан қутилиш учун миллатнинг қорни тўқ ва кийими бут бўлишининг ўзи камлик қилади. Миллий ҳурриятимиз ва мустақиллигимиз тўкис бўлиши учун миллий маънавиятимизни такомиллаштиришимиз, янада мустаҳкамлашимиз зарур. Бунинг учун эса ўрта мактабларда биринчи синфдан ўн биринчи синфларгача, техникумлар, ҳунар-техника билим юртлари, айниқса, олий билимгоҳларнинг ҳамма босқичлари ва курсларида миллий нафосатнома ва ахлоқномадан сабоқ беришни изчил йўлга қўйишимиз, етарли мутахассис кадрлар тайёрлашимиз зарур.

Маҳмуджон НУРМАТОВ, профессор

ИБО. Ҳ. МАМАДИЕВ суратга олган

ҒАЛАТИ МАШҲУР ТУШУНЧА

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномасининг шу йилги 12 феврал ва 26 март сонларида эълон қилинган икки мақолада Бобур ва унинг авлодлари мўғуллар миллатига мансуб эмаслиги ҳақида фикр юритилди. Ҳар иккала мақола муаллифи ҳам ҳурматли олимлар, менга яқин одамлар. Муҳтарам Иброҳимжон Ғафур ҳам, Сайфиддин Жалил ҳам жуда тўғри, кўпдан буён кўтарилиши лозим масалаларни ўртага ташлаганлар.

Мен фақат бир масала юзасидан ўз мулоҳазамни билдирмоқчиман. Ҳақиқатан, ҳиндистонлик, оврупалик ва улардан сўнг ўрис олимлари Бобурийлар сулоласини «Улуғ мўғуллар», «Мўғуллар империяси» деб атайдилар.

1969 йили ЮНЕСКО қарорига биноан, Самарқандда халқаро илмий анжуман бўлиб ўтди. Унда Англия, Олмония, АҚШ, Франция, Италия, Туркия, кўплаб бошқа хорижий мамлакатлар ва собиқ Иттифоқ жумҳуриятларидан келган мутахассис олимлар иштирок этдилар. Симпозиумни ўтказиш ташкилий қўмитасининг раиси домла Ҳамид Сулаймон эдилар. Илмий анжуман муваффақиятли ўтди, у маънавий ўтмишимиз ҳақидаги ҳаққоний фикрни билишга чанқоқ халқимизнинг руҳий, миллий ифтихорини кўтаришда катта аҳамият касб этди. Амалий тадбирлар қаторида санъат намуналари мурaққалари (албомлар) чоп этиш ҳам мўлжалланган эди. Шу муносабат билан Шарафиддин Али Яздийнинг «Зафарнома»си, Ҳамид Сулаймоннинг «Бобирнома расмлари», «Навоий достонларига ишланган расмлар» «Фан» нашриёти томонидан чоп этилди. Булар мўлжалдаги ишларнинг бир қисми эди, холос. Аммо, минг афсуслар бўлсинки, кўп ўтмай «жилов тортилди», ЮНЕСКО қарорига қарамай, бу соҳадаги иш таққа тўхтади ва домлага тазйиқ кучайди. Баҳона — Амирий «Девон»инининг чоп этилиши бўлди. Натижада бир оз ўпка шамоллаши билан хасталанган домлага кучли антибиотиклардан 240 укол қилинди ва у киши оламдан кўз юмдилар.

Энди Бобур масаласига келсак, 1970 йили «Фан» нашриёти томонидан чоп этилган «Бобирнома расмлари» мураққасининг сўзбошисида домла «XVI—XVII асрлардаги ҳинд миниатюралари ҳозиргача кўпчилик олимлар томонидан, эски анъанага кўра, «Буюк мўғуллар» миниатюраси деб номланиб келади. Ҳақиқатга зид бўлган «Буюк мўғул» термини ўрнига «бобирийлар» даври миниатюраси деган янги терминнинг илмда қўлланилишини тарихий жиҳатдан тўғри ва адолатли деб ҳисоблаймиз.

Бобирийлар ҳақиқатда, темурийлардан бўлиб, темурийлар сулоласининг Ҳиндистондаги давом эттирувчиларидир...» («Бобирнома расмлари», Тошкент, 1970, 11-бет) деб ёзганлар. Бу фикр домланинг симпозиумда ўқилган маърузаларида ҳам айтилган ва илмий жамоатчилик томонидан тан олинган.

1982 йил Америка Қўшма Штатлари Висконсиндаги Медисон шаҳри университети профессори Кемал Карпатдан Ҳамид ака номларига хат келди. Хатда «Бобурнома» мураққасига юқори баҳо берилиб, «мўғул» ибораси ҳақида қуйидаги сўзлар ёзилган эди: «Мен проф. Сулаймоновнинг бобурийларга нисбатан берилган ва Ғарб адабиётида тез-тез учраб турадиган «мўғул» терминини рад этганига мутлақ қўшиламан. Бобурийлар Марказий Осиёдан келиб чиққан ва авлод жиҳатидан ўзбеклардан, демак, мўғулларга ҳеч қандай алоқаси йўқ. Университетдаги менинг дўстларим — бобурийлар томонидан жорий этилган ер эгалиги тартибини синчковлик билан чуқур ўрганиб чиққан проф. Роберт Фрайкенберг ва Марказий Осиёнинг қадимий тарихини чуқур ўрганган, совет олимларига яхши таниш, кўзга кўринган ҳинд олими, проф. А. К. Нарайн ҳам проф. Сулаймонов нуқтаи назари ва хулосаларига мутлақ қўшиладилар. Яна бир бор ажойиб ютуқ билан табриклайман ва ана шундай юқори даража ва савиядаги бошқа ишлар яратилишини кутаман!»

Энди «мўғул» термини ҳақида: Ҳиндистон археографик экспедициясида бўлар эканмиз, кўплаб ҳамкасб олимлар билан учрашиш ва суҳбатлашишга муяссар бўлдик. Патна шаҳридаги Худобахш кутубхонасида бир билимдон кекса олим билан (афсуски, исми ёдимдан кўтарилган) суҳбатда бобурийларнинг «мўғул» деб аталиши ҳақида ҳам сўзлашилди. У кишининг тасдиғига кўра, бу тушунчани даставвал Акбаршоҳ истифодага киритган. Бобур она томонидан мўғул ҳокимларидан бўлган Юнусхонга алоқадор эканлигини назарда тутиб, ўз ўтмишини янада улуғлаш мақсадида келиб-чиқишини Амир Темурдан ташқари яна мўғулларга ҳам алоқадор қилган, деган фикрни баён этди. Бу термин Акбаршоҳ томонидан даставвал киритилгани ва кейинча Оврупога тарқалганини аввал ҳам эшитган эдим. Ваҳоланки, минтақамизда жойлашиб қолган мўғуллар асрлар давомида туркий халқлар билан ассимиляция бўлиб, уларда мўғулликдан ҳеч нарса қолмаган эди. Қандай бўлмасин, «мўғул» терминининг на Бобурга ва на унинг авлодларига ҳеч қандай алоқаси йўқ. Бу эътироф этилган ҳақиқат. Шунинг учун жумҳурият Фанлар академиясининг мухбир аъзолари, ҳурматли олимлар Сабоҳахон Азимжонова, Азизхон Қаюмов ва бошқалар ҳам бу масалани кўтармаганлар.

Фозила СУЛАЙМОНОВА

РЕДАКЦИЯДАН:

Бобурнинг ва бобурийларнинг «мўғул» эмасликлари уларнинг шажарасидан ҳам аён. Бу, ростдан ҳам, исбот талаб қилмайдиган ҳақиқат. Лекин айрим ҳолларда, халқ айтгандай, ҳалво деган билан оғиз чучимас экан. Агар исбот талаб қилинадиган бўлса, «мўғул» Бобур билан «ўзбек» Шайбоний девонларини ёнма-ён қўйиб, уларнинг лоақал тил хусусиятлари, лоақал миллий туйғулар, англашлар, дунёга боқишлар — ўртанишлар, ёнишлар муштараклигига кўз учида назар ташланса, кифоя эди. Ҳолбуки, шу кифоя қиларлик ишлар ҳам илмда қилинмаганлиги боис ҳозирда Бобур ва бобурийлар тарихига оид чет элларда ёзилган қайси манбани кўрманг, ҳар қадамда пешанангиз ўша ғалати машҳур тушунча — «улуғ моғоллар империяси»га урилаверади. «Эътироф этилган ҳақиқат» деб, Ўзбекистон илм аҳли бунга узоқ замонлар эътибор бермай келди ва худди шу боис бобурийлар даври маданияти ҳам «мўғул маданияти» ҳисобига ўтиб кетди. Бу ғалати адолатсизликни тузатиш, чамаси, онда-сонда икки оғиз сўз ва фикр айтиб қўйиш билан битмайди. Бу хатоликни тузатиш ўзбек олимларидан Амир Темур ва барча темурийлар ҳақида серқирра, йирик, батафсил тадқиқотлар олиб бориш, шундай тадқиқотлар билан жаҳонга изчил чиқишни талаб қилади. Жаҳонга мустақил илм билан чиқмагунча ўтмиш маданиятимиздан бунга ўхшаш «бегоналашиш»га чек қўйилмайди. Ғарб илм дунёсини Темур ва темурийлар, Бобур ва бобурийларнинг туркий-ўзбек эканликларига тугал ишонтиришнинг асл йўли шу. Олимларимизнинг бугун куюниб шу ҳақда фикр юритаётганликлари ўқувчиларимизни қувонтиради, албатта.

ПИШҚИРГАН ДАРЁ СОҲИЛИДА

БУГУНГИ ШЕЪРИЯТ МАВЖЛАРИ

БУГУН ЯНГИ АДАБИЁТ ЯРАТИЛА БОШЛАДИ. Гарчанд бу янги адабиёт куртаклари ҳали аён кўринмаётган бўлса-да, адабий оламда янги шабадалар эсаётгани, пешқадам шоир ва ёзувчиларимиз ижоди янги сифатларга эга бўлиб бораётгани аниқ. Назаримда, бугунги адабий жараёнда уч тамойил етакчилик қила бошлади. Агар шеърий ижод мисолида бу тамойилларни кўрсатадиган бўлсак, биринчи навбатда, Ўзбекистоннинг мустақил давлат мақомига эга бўлиши билан миллий уйғониш ғоялари балқиб турган шеърларга алоҳида эътибор бериш лозим бўлади. Биз Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Ойдин Хожиева, Ҳалима Худойбердиева, Жамол Камол, Гулчеҳра Нуруллаева, Хуршид Даврон, Азим Суюн, Юсуф Жумаев каби шоирларнинг янги шеърларида китобхонни янги тарихий воқеликни ҳис қилишга ундовчи, унинг қалбида истиқлол ниҳолини парвариш этиш иштиёқини уйғотувчи, руҳан янгиланиш ва покланишга чорловчи ғояларни кўрамиз. Бу ғоялар аввалгидек ҳайқириқлар тарзида баланд пардаларда айтилган, аммо юракка етиб бормайдиган сўзлар билан тараннум этилган эмас. Аксинча, юрак қаъридан, юрак қонларига қўшилиб чиққан, шунинг учун улар бошқа юракларга ҳам етиб борди ва бормоқда.

Бундан бир неча йил илгари, ҳали ошкоралик юлдузи кўкка чиқмаганида, қизил салтанатда рўй берган ва рўй бераётган даҳшатларни фош этувчи шеърлар пайдо бўлиб, бонг сингари ҳаммани ҳушёрликка чақириб, узоқ жаранглаб турди. Бу шеърларнинг муаллифлари китобхон наздида жасорат тимсоли бўлиб кўринди. Лекин ошкоралик майсалари ўсиб, баҳор нафаси келганда, улар овоздан қолди: яланғоч шеърлар даври ўтган эди. Кейинчалик бу шоирларнинг бир қисми яна куч олиб, миллий уйғониш даври шеъриятига келиб қўшилди. Шу тарзда халқни — мустақиллик йўлига чиқиб олган халқни уйғотувчи, унда миллий ғурур ва эътиқод, истиқлол ва истиқболга ишонч туйғуларини ардоқловчи шеърлар бугунги адабий жараёндаги биринчи ва етакчи тамойилнинг муждаси сифатида пайдо бўла бошлади.

Мана бу сатрларга эътибор беринг:

Қуёш, тикил, қаттиқроқ тикил,
Тошларим бор, тошларим оқсин.
Булут, икки кўзимга тўкил,
Қўшилишиб ёшларим оқсин.

Шеър шу руҳда давом этиб, бундай хотима билан тугайди:

Бўрон, қўзға, оёғим, қўзға,
Томирига ҳаракат инсин.
Қисмат йўқдир юрмакдан ўзга,
Йиқилганда юриб йиқилсин.

Тангрим, битта болангман, қани,
Умид сендан: юбор уйғотиб.
Бизни босган ғафлат тумани,
Биз билинмай ётибмиз ботиб.

Беҳбудий, Авлоний, Мунаввар қори, Фитрат, Қодирий, Чўлпон, Ҳамза янглиғ ёзувчилар аср бошида халқ оммасини чулғаб олган ана шу ғафлат туманини тарқатиш учун ўт очган, оташин мақолалар, шеър ва ҳикоялар, пиесалар ёзган эдилар. Аммо орадан етмиш йил ўтгандан кейин ҳам бу ғафлат тумани тарқамади. Шунинг учун бўлса керак, Қутлибека ўтган йили «Ёшлик» журналида босилган туркумига илова қилган сўзида бундай деган: «Мен ҳазрати Навоийнинг «Кўнгул ичра ғам камлиги асру ғамдир, Алам йўқлиғи доғи қаттиқ аламдир...» мисраларини жуда яхши кўраман. Қайси қалбда ҳазрат назарларида тутган Қайғу дарахти бўлса, бу қалб ҳар қандай машаққатдан ўзини-ўзи суяб олиб чиқади. Айниқса, бу қайғу дарахтининг илдизлари Ватан, миллат ҳасратларида бўлса. Айниқса, бу қайғу дарахтининг япроқлари миллат, Ватан умидларида бўлса...»

Бу сўзларда қанчалик жон бўлмасин, инсон қалбида фақат Қайғу дарахтигина эмас, Инсон ва Иймон дарахти ҳам, Сабр ва Қаноат дарахти ҳам, Исён ва Ҳаракат дарахти ҳам бўлиши зарур. Унда фақат бир нарса — Ғафлат туманигина бўлмаслиги лозим. Қутлибека «Муножот» шеърида ана шу Ғафлат туманининг лирик қаҳрамон қалбини тарк этишини Тангридан илтижо қилади.

Мустақиллик дарахти фақат айрим кишилар, хусусан, раҳбарларнинг ҳаракатлари билангина ўсиб-унмайди. Бу дарахт кўкка бўй чўзиб, яшил япроқлар чиқариши ва шовул мевалар бериши учун ҳамма миришкор боғбонга айланиши зарур. Бунинг учун шеърият ҳам халқни уйғотиши, ундаги бунёдкорлик кучини ишга тушириш йўлида заҳмат чекиши керак.

Тоталитар тузум ва унинг мафкураси миллий республикалар халқларини улар тарихидан, маданияти илдизларидан маҳрум этибгина қолмай, диний анъаналари ва урф-одатларини ҳам пайхон қилиб ташлади. Диний маданият ўрнига бу халқларга берилган марксча-ленинча таълимот эса улар имонини салом олиб қололмади. Сўнгги йилларда дин эркинлигининг берилиши, ислом таълимотига оид илмий-оммабоп асарларнинг пайдо бўлиши ва бошқа тадбирлар натижасида ўзбек шеъриятида ислом асотирлари ва ғоялари билан суғорилган шеърлар пайдо бўлди. Бугунги ҳаёт ва тафаккур тарзи бу ғояларнинг ўзбек шеъриятининг кейинги тараққиётида янада кенг ўрин олажагига умид уйғотмоқда.

Абдулла Орипов «Ҳаж дафтари» ва «Ҳикмат садолари» туркуми билан XX аср ўзбек шеъриятига диний-маърифий ғояларни биринчи бўлиб олиб кирди. У Рабғузийнинг «Қисаси Рабғузий» асари ва Исмоил Бухорий «Ҳадис»ларини ўрганиш, «Қуръони карим»ни ўқиш асосида уларда баён қилинган диний-маърифий ғоялар бугунги ёш авлодни юксак инсоний маданият, имон ва эътиқод руҳида тарбиялаши мумкинлигини зукколик билан сезди. Шоир эллик шеърий ҳадисни ўз ичига олган «Ҳикмат садолари» туркумида диний манбалардан ўрин олган сюжетлар, ҳикматлар ва образлардан самарали истифода қилган ҳолда кишиларни покликка даъват этувчи, улар қалбига эзгулик уруғларини сепувчи ва ҳидоят йўлига етакловчи лирик қаҳрамон образини яратди. Бу лирик қаҳрамон XX аср ўзбек шеъриятининг етакчи қаҳрамонидан шу билан фарқланадики, у аввало Тангри таолонинг мавжудлигига ишонади, ишонибгина қолмай, бу дунёдаги барча воқеалар Унинг амри билан юз бераётганига қаноат қилади ва ҳар бир одам орттирган гуноҳлари, содир этган жиноятлари учун охиратда жазоланишига шубҳа қилмайди. У ўзидаги ана шу ишончни бошқалар қалбига ҳам сингдиришни ўзининг мурод-мақсади деб билади.

У сенга кўрсатди ҳидоят йўлин,
Юргил ё юрмассан, ўзинг бил, Инсон.
Балки сен тутгайсан Иблиснинг қўлин,
Яратган Холиққа барчаси аён.

Пишқирган дарёнинг соҳилида гар
Ташнаю зор қолсанг, айбдорсан ўзинг.
Бошингга ногаҳон балолар ёғар
Лабингдан учган чоғ жаҳолат сўзинг...

Бундай диний-дидактик мазмунга эга бўлган асарлар совет мафкураси томонидан рад этилган ва зарарли, деб эълон қилинган эди. Лекин Абдулла Орипов ўз тарихининг янги босқичига қадам қўйган халқнинг диний ақидалар ва қадриятларни тикламай туриб покланиши мумкин эмаслигини теран ҳис этди ва бу шеърий туркумлари билан бугунги ўзбек шеъриятидаги иккинчи йўналишни бошлаб берди. Тез орада бошқа шоирлар ҳам А. Орипов «ҳадис»ларига ҳамоҳанг шеърлар ёза бошладилар.

80-йиллар жаҳон адабиётида, хусусан, Чингиз Айтматов ижодида халқ ривоятлари ва асотирлари катта ўрин эгаллаган эди. Диний эътиқод қаршисида яшил чироғ ёқилган, Аҳмад Яссавий ва Сўфи Оллоёр сингари мутасаввиф шоирлар ижоди халққа қайтарилган ҳозирги ижтимоий-маданий даврда ўзбек адабиётида диний-маърифий ғояларнинг катта аҳамият касб этишига шубҳаланмаса ҳам бўлади.

БУГУНГИ ЎЗБЕК ШЕЪРИЯТИДА кўзга ташланган учинчи тамойил адабиётнинг — сўз санъатининг ўзига хос хусусиятлари билан боғлиқ.

Ойбек ёш китобхонларга мурожаат этиб, уларга шеъриятни севиш, ундан баҳраманд бўлиш лозимлигини таъкидлар экан, бундай ёзган эди: «Шеърият дунёси, музикасининг сеҳрли куйлари, баҳор шабадаси каби, сизнинг қалбингизга энг гўзал инсон ҳуснини беради, энг нафис завқ бағишлайди. Шеър ва музика дунёсида хулқингиз нозик гўзаллик, чуқур ҳиссиёт кашф этади». Таассуфлар бўлсинки, совет даврида шеъриятнинг ана шу, баҳор шабадаси каби, инсон қалбига энг гўзал инсон ҳуснини бағишловчи фазилати йилдан-йилга хиралашиб, шеърият ўзининг бирламчи вазифасини адо этишга ярамади. У гражданлик ғоялари деб аталган залворли юкни кўтаришдан нарига ўтмади. Шеърият бундай оғир юклардан бир қадар озод бўлган ҳозирги даврда энди ўзининг бирламчи вазифасини бажариши — кишилар қалбига назокат ва нафосат гулларини сочиши, туйғуларини тарбиялаши, завқ-шавқ бағишлаши лозим. Бу борада, бахтимизга, мумтоз адабиётимиздан қолган анъаналаримиз ҳам бор, Чўлпон, Ойбек, Ҳамид Олимжон ва Миртемирнинг, Асқад Мухтор ва Шукруллонинг, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Рауф Парфиларнинг бадиий изланишлари ҳам йўқ эмас.

Хуршид Даврон оқ шеърларининг бирида ёзган эди:

Уялмасдан қўйдим
Бақириб
Минбарларда шеър ўқимоқдан.
Ҳолбуки, шеър —
Уйга чақириб,
Дилингдаги сирни дўстингга
Очмоқ каби қутлуғ маросим.

Бугун минбар шеърлар даври орқада қолиб, катта ижтимоий мазмундан холи бўлмаган фикрни ҳам, хусусий туйғу ва кечинмаларни ҳам шеъриятнинг сеҳрли либосига буркашга интилиш тамойили кучайиб бормоқда. Бу умидбахш жараённинг кечишида Чўлпон шеъриятининг ҳаётга йўлланма олганлиги, унда тасвир этилган ҳис ва туйғуларнинг бинафшадек ажиб бир ифор таратганлиги муҳим омиллардан бўлган бўлса, ажаб эмас. Чунончи, одатда ижтимоий қимматга молик фикр ва ғояларга талпинувчи Усмон Азимов кейинги пайтда боғнинг баҳорги, ёзги, кузги манзараларини тасвирловчи лирик туркум яратиб, нозик ва нафис туйғуларни ифодалашнинг юксак маданиятини намойиш этди. Ойдин Ҳожиева эса ўзининг бу борадаги изланишларига содиқ қолиб, гўзал лирик шеърларини китобхонга тақдим қилди. Бу жараён шундай кўлам касб этдики, ҳатто шу пайтгача сояда юрган Тўлан Низом каби шоирлар ҳам анча фаоллик билан рубоий шеърлар ёза бошладилар.

Бу тамойилнинг ҳозирги даврда авж олганлигининг боиси шундаки, тоталитар тузум нафақат Чўлпон ва Усмон Носир сингари шоирлар, балки шеъриятнинг ўзини ҳам кишанбанд этган эди. 30-йиллар матбуотини варақлаган кишилар бу даврда лирикага қарши ашаддий кураш кечганини, лирик шеърият буржуа адабиётининг фарзанди деб эълон қилинганини, «Наъматак» сингари лирик дурдоналар яратгани учун Чўлпон, Ойбек, Миртемирлар бошига маломат тошлари ёғилганини яхши биладилар. Шунинг учун ҳам ўтган йили Туркияда бўлиб ўтган шоирлар анжуманида сўзлаб, Эркин Воҳидов бундай деган эди: «Биз учун шеър битмак лаззат бўлмади, балки юракдан томчи-томчи қонлар тўкмак бўлди. Биз эрксизлик тиканидан қонатган юрагимизни гулга ўраб туриб, элга намоён қилдик. Негаки, бизга тилинган қалб недир, ҳатто кўз ёшимизни кўрсатиш қатағон эди. Зукко шеърхонлар бизнинг шеърларимиз қатларини очиб, аламли юрагимизни топдилар.

Бу дунёга шоир бўлиб келибсан, тақдир сенга бу улуғ бахт ва улуғ бебахтликни раво кўрибди, ўз ватанингга эга бўлгин экан, ўз сўзингга, ўз қувончинг ва аламингга эга бўлгин экан. Оламда ҳеч бир шоирга дард чекканда оҳ деёлмаслик азобини кўрсатмасин».

Бу шоир юрагининг қони билан ёзилган сўзлар тоталитар даврда ўзбек шеърияти бошига тушган фожиани ҳам шоирларимизнинг бугун яйраб-ёйилиб ёза бошлаганлари ва улар ижодида лирик руҳнинг балқиб бораётгани сабабларини ҳам мухтасар очади.

Эркин Воҳидов тарихга «Хрушчев баҳори» атамаси билан кирган даврда ижод қила бошлади. Лекин шунга қарамай, у советлар мамлакатида эркин фикрлаш, ҳатто кўз ёшларини, ғаму аламини шеърга тўкиш мумкин эмаслигини ўз кўзи билан кўрди. Шунинг учун ҳам, у Ўзбекистоннинг мустақиллик хиёбонига чиқиб олганини кўриб, энди ўзи ҳам лаззат олиш ва шеърхонларга ҳам шу лаззат туйғусини бағишлаш учун ўзбекона янги шеърлар ёзди. Унинг шу туркумдаги шеърларидан бири «Меҳмон ва мезбон» деб аталиб, унда, жумладан, бундай шўх сатрлар бор:

— Мени меҳмонга айтсангиз,
Туртмасангиз, борай.
Юмшоқ ўрнимдан бўйрага
Сурмасангиз, борай.
Қовоғимни осиб, лабни
Бурмасангиз, борай.
Томоғимга ханжар тираб
Турмасангиз, борай.
Менинг учун темир қафас
Қурмасангиз, борай.
Ўлар ҳолга етгунимча
Урмасангиз, борай.

Мезбон бу сўзларни эшитиб таажжубланади. Меҳмонга нима учун озор бериши мумкинлигидан ҳайратга тушиб, «Сиз мен учун азиз меҳмон, Туртарканман нега?» деб меҳмоннинг ҳар бир гапига муносиб савол билан жавоб қайтаради. Шундан кейин меҳмон кўнглидаги лутфни очиб, дейди:

— Борсам, юқори чиқинг деб,
Мени туртасиз-ку,
Хоҳлаган жойимни бермай
Тўрга сурасиз-ку,
Ошингизни еб қўймасам,
Лабни бурасиз-ку,
Май ичмасам, ханжар тираб
Зўрлаб турасиз-ку,
Кетай десам қўймай темир
Қафас қурасиз-ку,
Нодонга ҳамсуҳбат қилиб,
Мени урасиз-ку.

Бу шеър ўз мазмунига кўра ҳам, шаклига кўра ҳам ниҳоятда ўзбекона, ниҳоятда шўх ва қувноқ оҳангларга эга бўлиб, ҳар бир ҳужайрасидан ўзбекона тафаккур, ўзбекона шеърий тароват уфуриб туради.

Бугун туғилиб келаётган янги ўзбек шеъриятида ана шу миллий бадиий тафаккур мевалари ўзбек табиатининг камалак ранглари билан товланиб тургандек бўлади.

БУГУНГИ ЎЗБЕК ШЕЪРИЯТИДА каминa назарига чалинган асосий бадиий тамойиллар шулардан иборат. Эҳтимол, бу тамойилларнинг бирортаси шу кеча-кундузда мен талқин ва тахмин этгандек кучга эга эмасдир. Лекин яқин келажакда уларнинг катта садога эга бўлиши, шеъриятимиз юксак санъат сифатида камолотга эришишига шубҳа қилмаса ҳам бўлади.

«Адабиёт яшаса, миллат яшар, — деган эди Чўлпон. — Адабиёти ўлмағон ва адабиётининг тараққийсига чолишмаган ва адиблар етиштирмағон миллат охири бир кун ҳиссиётдан, ўйдан, фикрдан маҳрум қолиб, секин-секин инқироз бўлур. Муни инкор қилуб бўлмас. Инкор қилғон миллат ўзининг инқирозда эканин билдирур».

Умид қиламизки, миллат ва унинг сардорлари санъат ва адабиётнинг бугунги иқтисодий исканжадан чиқиб олиши учун яқин орада ҳамма чорани кўрадилар.

Наим КАРИМОВ

Бу тарихий суратнинг орқасига шундай сўзлар араб имлосида ёзилган: «1922 санасинда ўқимоқ мақсади ила Олмонияга келган Туркистон талабаларидан бир тўдаси. Берлин, 18 феврал санаси чиқарилди».

СУРАТДА: ўтирганлар (ўнгдан чапга): Абдулваҳоб Исҳоқов, Саттор Жаббор; иккинчи қаторда: Хайриниса Мажидий, Биримжон, Сайдалихўжа, Афзал Абдусаид, Марям Султонмуродова, Аҳмаджон Иброҳим; тик турганлар: Султон Матқул, Собир Туркистонли, Тоҳир Шокир, Абдуваҳоб Муродий, Домла, Аҳмад Найим, Темур, Солиҳ Муҳаммад, Абдураҳмон.

РЕДАКЦИЯДАН: Мазкур суратдаги халқимиз фарзандларини кўрган-билганлар бўлса, ҳужжатлар ва улар ҳақидаги хотираларини ёзиб юборишларини сўраймиз.

Шерали ТУРДИЕВ, Чўлпон мукофоти лауреати

ОЛМОНИЯДА ТУРКИСТОНЛИК ТАЛАБАЛАР

Биз киммиз?

1922 ЙИЛИ БУХОРО ХАЛҚ жумҳуриятининг раҳбарлари — Файзулла Хўжаев, Фитрат, Туркистон шўро жумҳурияти раҳбарлари — Турор Рисқулов, Абдулла Раҳимбоев «Кўмак» уюшмаси раҳбарларининг ташаббуси ва ёрдами билан янги миллий жумҳуриятларимизни иқтисодий ва маданий жиҳатдан юксалтириш учун зарур мутахассислар тайёрлаш учун Германия олий ўқув юртларига етмиш талаба юборган эдилар.

Германиядаги бухоролик ва туркистонлик талабаларга давлат нафақаларидан ташқари Тошкентда бунга қадар ташкил бўлган «Кўмак» уюшмаси, тараққийпарвар зиёли ҳамда бойлардан Мунавварқори Абдурашидхонов, Абдулҳамид Сулаймон (Чўлпон), Саидносир Миржалолов, Шокиржон Раҳимий, Салимхон Тиллахонов ва бошқалар пул ёрдами бериб турдилар. Ўқувчиларимиз дастлаб у ерда «Туркистон талабалари уюшмаси», сўнг «Ўрта Осиё талабалар иттифоқи» тузиб, ўша йиллари Русия, Украина, Татаристон ва бошқа жумҳуриятлар талабалари уюшмалари билан бирлашиб иш олиб бордилар. 1923 йили ўзбек тилида Берлинда «Кўмак» номли журнал ҳам чиқардилар. Журналда талабаларнинг мақолалари, шеър ва тақризлари эълон қилинди (масалан, Сайдалихўжанинг «Осиёнинг оқ ўғли», Аҳмаджон Иброҳимнинг «Техника ва биз», Аҳмад Шукрийнинг «Турк адабиётида реализм ва идеализм», «Чўлпон — чўлпондир» мақолалари, Саттор Жабборнинг «Тилак» шеъри ва бошқалар). Жумладан, Берлин Олий техника мактаби талабаси Аҳмаджон Иброҳимов «Техника ва биз» мақоласида маданий миллатларнинг тараққийсига сабаб уларда олий малакали миллий дўхтирлар, муҳандис ва агрономларнинг кўплигидир дейди. Туркистон каби маъдан ва ўсимликларга бой ўлканинг оғир аҳволи эса, унда ҳамон замонавий завод ва фабрикаларнинг камлиги, уларни бошқарувчи олий малакали миллий кадрларнинг етишмаслигидан деб кўрсатади. Бундай аҳволдан қутулиш ва ўлкани фаровон ўлкага айлантириш, ишсизликни тугатишнинг бирдан-бир йўли — истеъдодли миллий ёшларни дунёда тараққий этган мамлакатларга юбориб ўқитиш, тарбиялашдир деган фикрни илгари суради. Аҳмаджон Иброҳимовнинг 20-йиллар бошида ёзган бу фикрлари фақат ўша давр учунгина эмас, балки бугунги кунда ўз мустақилликларига эга бўлган Ўрта Осиё жумҳуриятлари учун ҳам долзарб аҳамиятга моликдир.

Германиядаги талабаларимиз худди шу йиллари Берлинда Фитратнинг «Ҳинд ихтилолчилари», С. Айнийнинг «Қиз бола ёки Холида» сингари асарларини нашр қиладилар. Бухоро ва Туркистондаги давлат, маориф ва маданият арбоблари ҳам талабаларнинг аҳволи, интилишлари, тарбияси билан доимо қизиқиб борадилар. 1922—1924 йиллари Туркистон шўро жумҳурияти раиси Файзулла Хўжаев, Туркистон шўро жумҳурияти раҳбари Турор Рисқулов, 1926—1928 йиллари эса, Ўзбекистон Маориф ва матбуот раҳбарларидан А. Раҳимбоев, М. Қодирий, Х. Охундий Берлинда бўлиб, талабаларимизнинг моддий аҳволи, яшаш шароити, эҳтиёжлари, ўқишлари билан танишадилар.

Лекин, минг афсуски, кейинчалик мамлакатда Сталин шахсига сиғинишнинг кучайиши муносабати билан Оврупо, айниқса Германия билан алоқада бўлган Бухарин, Тухачевский, Вавилов ва бошқа Русия зиёлилари қатори Ўрта Осиё жумҳуриятларидаги Файзулла Хўжаев, Турор Русқулов, Абдулла Раҳимбоев, Фитрат сингари давлат арбоблари, олимлари ва уларнинг ёрдамида хорижда ўқиб қайтган Абдуваҳоб Муродий, Саттор Жаббор, Биримжон Азим, Солиҳ Муҳаммад, Фузайл Шераҳмедов, Марям Султонмуродова, Хайринисо Мажидхонова, Рауф Расулий сингари агроном, генетик, тиббий олимлар, журналист ва педагоглар ҳам асоссиз равишда немис жосуслари, у ердаги аллақандай миллатчилик ташкилотининг аъзолари сифатида айбланиб, қурбон қилиндилар. Бу ҳол мамлакатнинг умумий маънавий-илмий ривожланиш истиқболига фожиали таъсир кўрсатди ва бугунги буҳронларимизнинг келиб чиқиш сабабларидан бири бўлди.

Олмонияда ўқиётган талабаларимизнинг бир қисми СССРда бошланган қирғин ҳақидаги хабарларни эшитиб Ватанларига қайтмай, хорижда қолиб кетадилар. Вали Қаюмхон, Аҳмаджон Иброҳимов, Абдулваҳоб Исҳоқ (Ўқтой), Иброҳим Ёрқин, Тоҳир Чиғатой, Сайдалихўжа ва бошқалар Германия, Туркия дорулфунунларида ишлайдилар, кимё, физика, зироатчилик, социология ва фалсафа соҳасида тадқиқотлар олиб борадилар, фан доктори, профессор, машҳур ижтимоиётчи ва сиёсатчи сифатида Туркистон тарихи, иқтисоди ва хўжалик ҳаёти, тили ва адабиёти, миллий истиқлоли учун курашлари тўғрисида асарлар ёзадилар (масалан, Тоҳир Чиғатой «Туркистоннинг пахта хўжалиги» (1934), «Туркистоннинг ерости бойликлари» (1931), «Туркистоннинг миллий адабиёти ва адиблари фожиасига доир» (1935), «Имло масаласи атрофида» (1934), «Туркистонда «Ҳамлет» таржимаси устида танқидлар» (1936), «Туркистон миллий мафкураси ва Алишер Навоий» (1939), «Туркистон миллий ҳаракати ва Мустафо Чўқой» (1950), Иброҳим Ёрқин «Туркистонда қизғин миллий ҳаракатлар ва Мунавварқори» (1961), «Туркистонда жадидчилик даври раҳбарларидан адиб ва сиёсатчи Маҳмудхўжа Беҳбудий» (1970), «Туркистонда ҳуррият шоири Чўлпон» (1963), «Туркистоннинг миллатчи адабий сиймоларидан Абдулла Қодирий» (1971), «Туркистонда жадидчи фикр эгаси, ёзувчи ва шоир Абдурауф Фитрат» (1975), «XIX аср ўрталарида Фарғонада етишган аёл шоиралар» (1987), Ўқтой «Туркистон ҳақида бир олмон профессорининг асари» (1935), «Туркистон адибларининг аҳволи» (1937), Аҳмаджон Ўқой «Инсон ва ҳуррият» (1962), Вали Қаюмхон «Туркистон» (1950), «Туркистондаги масала» (1968) ва ҳоказо).

АНҚАРА УНИВЕРСИТЕТИНИНГ профессори, доктор Аҳмаджон Ўқой «Инсон ва ҳуррият» мақоласида шундай фикрларни илгари суради: «Олмон файласуфи Иммануэл Кантнинг жуда қимматли бўлган бир фикри борки, унда инсоннинг зако ва муҳокамавий ақлий қобилиятларининг жасорати, сабот ва характер кўринишлари, ҳатто иқтидор каби бахтини таъминловчи неъматларни самарали бир йўлда фойдаланиш учун ҳур бир ирода эгаси бўлиш керакдир. Бундай бир иродавий куч бўлмаган тақдирда қобилиятлар инсонлар учун самара бермайдилар ва бузувчи кучга олиб келадилар...

Инсонлар ҳур ва демократик бир давлат қурганлари вақтдагина мустақил бир маданият ярата олганлар...

Чор мустабидлиги оқибатида юзага келган қора гуруҳлар зулми остида бутун имкониятларидан маҳрум бўлиш аҳволига келаёзган Ўрта Осиёдаги турклардан, чоризмнинг йиқилиши билан туғилган ҳуррият даври ичида ҳамон шоир Чўлпонлар, Ботулар етишдилар. Ўша даврда Туркистонда ҳоким бўлган диний таассуб тушунчалари мавжуд бир шароитда ҳуррият таъсирида чўлпонларнинг чиқиши инсонни ҳайратга солади...» («Турк култури» журнал, Анқара, 1962, 2-сон, 24—25-бетлар).

Бугунги кунга келиб эса, улардан ҳозир 90 ёшлардан ошиб, Германияда яшаётган Вали Қаюмхон, Анқарадаги Иброҳим Ёрқиндан бошқа ҳаммалари деярли марҳум бўлиб, оламдан ўтганлар. Тиббиёт профессори Абдулваҳоб Исҳоқ (Ўқтой), унинг рафиқаси муаллима Саида Шераҳмад қизи кўп йиллар Истанбулда яшаб коллежлар ва дорулфунунларда ишлаб, Ватанларига қайтолмай вафот этдилар ва ўша ерда дафн бўлдилар.

Доктор Абдулваҳоб Исҳоқ (Ўқтой) ҳақида «Озодлик» радиоси 1992 йил 12 июлда олим вафотининг 24 йиллиги муносабати билан шундай далилларни келтирган эди:*

Абдулваҳоб Ўқтой 1904 йилнинг 10 февралида Тошкентда оламга келган. У бошланғич таҳсилни Тошкентдаги жадидлар тарафидан очилган янги усулдаги мактабда олади, мактабни битиргандан кейин 1917 йили Бокуга ўқишга юборилади. Бокуда таҳсилни битиргач, 1922 йили Тошкентга қайтади. Шу вақтда Бухоро халқ шўро жумҳурияти раҳбарлари 1921—1922 йиллари ўз ҳисобига Олмония ва Туркияга бир қанча талабаларни юборади. Шулар орасида Абдулваҳоб ҳам Олмонияга ўқишга жўнатилади. У 1922 йили Олмониянинг Ҳайделберг университетида тиббиёт факултетига ўқишга киради ва дорулфунунни муваффақиятли битиради. У медицина соҳасида ишлашдан ташқари Ватанининг, миллатининг озодлиги йўлида ҳам қизғин фаолият олиб боради. Масалан, 1929—1939 йиллар орасида чиқарилган «Ёш Туркистон» мажмуасининг бошқармасида хизмат қилади. Мажмуанинг бош муҳаррири Мустафо Чўқой ўғли ва масъул мудири Тоҳир Чиғатой эди. Абдулваҳоб Ўқтой ўткир ва кучли қалами билан мажмуага миллий соҳаларда мақолалар ёзиб турди. Доктор Абдулваҳоб Ўқтой 1933 йили Берлинда Саида Шераҳмад қизига уйланди. 1937 йили аёли Саида Шераҳмад қизи Туркияга муаллималик қилиш учун кетди, орадан икки йил ўтгандан кейин доктор Абдулваҳоб Ўқтой ҳам Туркияга бориб жойлашди. Ўрни келганда шуни эслатиб ўтайлик, марҳум доктор Абдулваҳоб Ўқтойнинг рафиқаси Саида Шераҳмад қизи яқинда Истанбулда оламдан ўтди. Доктор Абдулваҳоб Ўқтой Туркияга жойлашганидан кейин ҳам Туркистон озодлиги учун олиб борилган ҳаракатларда фаол қатнашди. У 1968 йилнинг 12 июлида Истанбулда вафот этди. Туркистон халқи чет элларда муҳожиротда юриб, Ватанининг, миллатининг озодлиги учун ҳормай-толмай курашган доктор Абдулваҳоб Ўқтойнинг қилган хизматларини тақдирлайди ва уни эсдан чиқармайди...»

Анқара дорулфунунининг физика, зироатчилик, кимё ва геология, социология факултетлари профессорлари бўлиб ишлаган Сайдалихўжа, Аҳмаджон Иброҳимов (Ўқой), Абдумажид Иброҳимов, Тоҳир Чиғатой умрларининг охирларигача шу ерда яшаб, вафот этдилар ва дафн бўлдилар. Ҳозир уларнинг фарзандлари ҳам Туркия, Вена, Кембриж, Берлин, Бонн университетларида ўқиб, у ерларда фан докторлиги учун диссертация ёқлаб, Анқара, Истанбул дорулфунунларида физика, кимё, зироатчилик ва бошқа соҳаларда оталарининг илмий-педагогик фаолиятларини давом эттирмоқдалар. Масалан, Аҳмаджон Иброҳимовнинг ўғли Ўрол Ўқой, драматург А. Иброҳимовнинг ёзишича, 1971 йили ҳукумат ҳисобидан Англияга бориб, Лондон дорулфунунидан маъданшунослик бўйича ўқиган, кейинчалик Кембриж дорулфунунида маъданшунослик фанлари доктори илмий даражасини олган, унинг кенжа укаси Ўғиз Ўқой Истанбул дорулфунунининг кимё муҳандислиги бўлимида ўқиган, сўнгра ҳукумат ҳисобидан Австриянинг Вена дорулфунунида фан доктори илмий даражасини олган...

Бундан ташқари, Иккинчи жаҳон урушигача, ундан кейин турли сабаблар билан Германияга бориб қолган ва у ерда ўқиб, фалсафа, тарих, социология, тиббиёт ва бошқа соҳаларда етишган Боймирза Ҳайит, Рўзи Назир, Темурхўжа, Мурод Аҳмедов каби бошқа туркистонлик ватандошларимиз ҳам бир вақтлар Германияда ўқиб, кейинчалик Ўзбекистонга қайтмай оламдан ўтган юртдошларнинг идеаллари йўлида фидойилик билан иш олиб бормоқдалар.

БУГУНГИ МУСТАҚИЛ Ўзбекистонимизда 20-йиллари Германияда ўқиб, Ватанларига қайтмаган, тарих тақозоси билан тақдирлари турлича кечган бухоролик, туркистонлик мазкур ватандошларимизнинг ҳаёт ва фаолиятлари, кейинги тақдирларини ўрганиш муҳим маърифий ва амалий аҳамиятга эгадир.

Тоҳир Шокир, Абдулваҳоб Исҳоқов ва Собир Туркистонли.

* Радиоэшиттириш материалидан қисқартириб олдик. Унинг асл матнини Германиядан олиб келган Музаффар Асадулло ўғлига миннатдорлик билдирамиз. (Муаллиф).

ИҚБОЛ

ЮРАКМИ, КЎКСИМДА ҚОЛГАН ХАРОБА...

ҚИСМАТ ЧИЗГИЛАРИ

Кулар шайтон суворий,
Шайтон ароба чопар.
Ёрмозорга борганда
Тилло тангалар топар.

Тилла танга сиртида
Юрагимнинг зарби бор.

Жароҳат чандиғидек
Исмимиз бош ҳарфи
бор.

Бу имлони мулло ҳам,
Тулки ҳам ўқий олмас.
Тавориху ҳийлодан
Ҳикматлар тўқий олмас.

Тилло танга қалбаки,
Чунки асли қалбники.
Ҳамма ундан қўрқади—
Қамаб қўйишар балки.

Сени қалбга қамасам,
Қушдек қочиб
кетибсан.
Яёв шоирни ташлаб,
Суворийга тегибсан.

Кафтларингни
кўрсатгил,
Киприкларим зарби
бор.
Ханжар изидек чуқур
Исмимиз бош ҳарфи
бор.

Аммо кўзинг ўтмайди,
Оқлар тушган кўзингга.
Кўтарилиб дилингдан
Доғлар кўчган юзингга.

Ўғил кўрсанг, ҳуснига
Ҳеч тараф бўлмасин,
ёр.
Исм қўйсанг, исмида
Бош ҳарф бўлмасин,
ёр...

Тилло танга ялту юлт,
Кафтларимда
сиқарман.
Юзинг доғли бўлса
ҳам,
Ой, сочингга тақарман!

Кулар шайтон суворий,
Нолон ароба чопар.
Ёр мозорга борганда
Менинг қабримни
топар.

Тўйми ё азага ўхшаган йиғин?
Юракми, кўксимда қолган хароба,
Шеърми шу? Қўшиқми? Куйми ё йиғи?
Олам бир аламдир, сим-сиёҳ чети,
Алам бир оламдир энди, северим.
Ўрик гулларидек сочилиб кетди
Кафтимдаги бир жуфт ситорaларим.
Мени чорлайверди ёввойи кенглик,
Жайронлар кўзидан кўзим қамашди.
Сенга гуллаган боғ ярашганидек
Менга саргардонлик гашти ярашди...
Ўрик шохларида гулми, қормикан,
Қўлларинг хиноми ё гулгун чечак?
Сени кўргим келар. Омон бормисан,
Бағдод боғларида қолган келинчак?..

ЭЙ ДИЛ...

Эй дил, не истайсиз яланғоч кўкдан,
Анвор уммонида титрайсиз дир-дир?
Ерга бир боқингиз — қишу ёз, кўклам,
Кузлар унутдилар бизларни бир-бир.

Имкон қўлдан кетди—тугади фурсат,
Яқинлар йироқдан қарайди дилгир,
Кўзани синдириб жўнади улфат,
Дўстлар унутдилар бизларни бир-бир.

Хаёллар қўймайди ўз ҳолимизга —
Лўливаччалардай ёпишқоқ, кир-чир.
Қанотлар боғловчи иқболимизга —
Ҳислар унутдилар бизларни бир-бир.

Эй дил, оғримайсиз, чекмайсиз алам,
Ердан узилганнинг жазойи шулдир —
Энди қайтолмаймиз Фарғонага ҳам,
Излар унутдилар бизларни бир-бир.

Қисмат муҳаббатни бизга кўп кўрган...
Йиғламанг, дунё ҳам бевафо ахир.
Минг ваъдалар берган, ҳатто ўптирган
Қизлар унутдилар бизларни бир-бир.

•

Бу уйдан баракот учган чумчуқдай,
Сандиқда туробга айланган газмол.
Чиннилар лабига тошган учуқлар,
Арқонини судраб жўнаган дазмол.

Чойдишнинг бўғзида айлана алам,
Тошойна қийшайган, қорайган бети.
Бир ўринда ётган икки танмаҳрам
Бир-бирига тегса, жунжикар эти.

Бу уйга қайтмайди энди қалдирғоч,
Бойчечак дарчадан ташламайди хат.
Остонада эса йиғлар яланғоч
Хўрланган муҳаббат, қувғин муҳаббат.

•

Ўрик шохларини эгган қормикан,
Қўлларинг хиноми ё гулгун чечак?
Ҳануз масрурмисан, бахтиёрмисан
Бағдод боғларида қолган келинчак?..
Кимни азиз тутиб кетдинг, азизам,
Кимнинг ҳароридан гулладинг, ўсдинг?
Бир лаҳза кўзингни кўрайин десам,
Киприкларинг билан кўзингни тўсдинг.
Бошингда дарёдай мавжланган рўмол,
Шамол қулоғидан тортар баргларни,
Шамол, учиролмай дилгирдир шамол
Рўмолингга қўнган капалакларни.
Кўрганим байрамми ё муҳораба,

Оқилжон ҲУСАН

ЗИНАЛАР ҲАҚИДА ҚЎШИҚ

Зиналар, оҳ, зиналар,
Ажиб даргоҳ зиналар.
Кимга бир бекат, кимга—
Ҳўп саждагоҳ зиналар.

Ҳаёт — текис йўл эмас,
Баланду паст зинадир.
Бировлар ўрлаб борар,
Биров пастга энадир.

Зиналар, оҳ, зиналар,
Сирдан огоҳ зиналар.
Инсоннинг инсонлиги
Зиналарда синалар.

Илинж кўзлаб қанчалар,
Зина узра қийналар.

Гоҳо туҳфа бўлади,
Виждону қалб, сийналар.

Зиналар, оҳ, зиналар,
Кимларга моҳ зиналар.
Кимга ҳузур-ҳаловат,
Кимларга чоҳ зиналар.

Бировларга йўлиқар,
Зиналарда хазина.
Хазина излаганлар,
Топар ажал-ажина.

Баландга одим отсанг,
Зўр тушади нафасга.

Шошилганда зиналар,
Ухшаб кетар қафасга.

Зиналар, оҳ, зиналар,
Сирдан огоҳ зиналар.
Ҳар ким ўзидан кўрсин,
Зинадан йўқ гиналар.

Пастга қадам ташлайсан,
Мисоли енгил қушсан.
Қушсану. дилинг хуфтон,
Қайфият йўқ—беҳушсан.

Хафа бўлма, ўкинма,
Юрак-бағринг ўртама.

Ахир ўзни унутдинг,
Бор эканда мартаба.

Мартабалик даврингда,
Кимларгадир қасдладинг.
Энди омадинг кетиб,
Мартабадан пастладинг...

Умр сабоғи шундай
Ҳаёт қийин зинадир.
Кимдир бахтга эришар,
Кимнинг бели синадир.

Зиналарнинг маъносин,
Англамаслик кўп уят.

Зиналарда айтайин,
Авлодимга васият:

Уз чамангни билмасдан,
Самоларга ўрлама.
Номардларни дўст тутиб,
Дўстларингни хўрлама.

Зиналар, оҳ, зиналар,
Ажиб даргоҳ зиналар.
Одамлар асроридан,
Воқиф, огоҳ зиналар.

Икки олам ўртаси
Сиз бандаргоҳ зиналар.

ИШҚ ДОСТОНИ

Ул кун ногоҳ тўқнашдик, қизиқ,
Нигоҳимиз меҳрдан қонмас.
Тан оламан, жоним, ҳаётда,
Сенсиз кечган армон армонмас...

Эслаб кетдим қайтмас йилларни,
Ўтмишни ҳам эслаш зиёнмас.
Муҳаббатнинг неъмати аччиқ —
Ким ишонар, кимдир ишонмас:

Кўзлар кўзга тушди, дил дилга,
Бундай бахтдан ким ҳам қувонмас.
Ишқ дафтари қай тахлит бирдан
Пайдо бўлди — сири аёнмас.

Завқли эди сайр-суҳбатлар,
Ўн соат ҳам гўё бир онмас.
Тўёлмасдик бир-биримизга,
Сен-ку гўзал, мен ҳам... ёмонмас.

Сўнгра... пайдо бўлди рақиблар,
Бундай ишдан қай юрак ёнмас?

Ишқ достони китобдагидай,
Кечмас экан, демак достонмас!

Ҳижрон, алам чоҳига тушдим,
Ахир азоб — ейдиган нонмас.
Ишқ дардида куймаган одам,
Нақл борки, комил инсонмас.

Йўллар айро экан қисматда,
Яшаяпмиз, ранглар сомонмас.
Кечирсак-да бир-биримизни,
Менга қийин, сенга... осонмас.

Туроб НИЁЗ

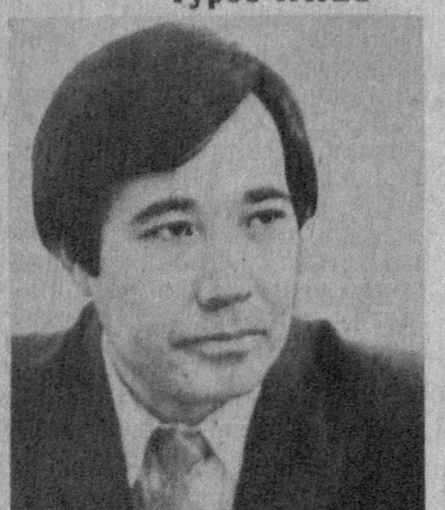

ДАРД

Қанча дард чексам оздир,
Дардсизлик инқироздир,
Дардли дилга ҳамроздир,
Эл ичида эъзоздир.

Чўчийман дард чекмоқдан
Жонимни қийнамоқдан,
Оромдан айрилмоқдан,
Дардли умр чин, ростдир.

Юрт учун дард
чеккайман,
Дард чекдим деб
кеккаймам,
Ушбу йўлдан кетгайман—
Яхшилардан меросдир.

•

Соғинаман сени, онажон,
Бўлсам деймам ёнингда ҳар он,
Ҳалок бўлган аскар нонидай
Ушалмайди энди бу армон.

Сен қишлоқдан чиққинг келмайди,
Мен шаҳардан кетсам бўлмайди...
Ўртамизда айрилиқ — йўл бор,
Кўнгил ярим, кўнгил тўлмайди.

Сени кутиш, мени-да соғинч
Қийнайверар, бир дам қўймас тинч
Кўнгилларга таскин берар сал,
Дийдор кўришишдек бахт — илинж...

•

Мен ҳаммани севгим келади,
Ёмон кўргим келмас ҳеч кимни.
Балки мендан кимдир кулади,
Соддаликка йўйиб феълимни.

Йўқ, биламан, севиб бўлмайди,
Ҳаммани ҳам бирдек, баробар.
Умидни ҳам узиб бўлмайди —
Орзуда айб йўқ, биродар.

Азиз муштарий! Сиз Умар Хайём рубоийларини ажойиб олим Шоислом Шомуҳамедов таржимасида такрор-такрор ўқиб, завқ олгансиз.

«Орзуга айб йўқ» деганларидек, яна бир форсшунос мухлисимиз, адабиёт институти ходими Эргаш Очилов ҳам айни Наврўз арафасида улуғ шоир рубоийларидан бир қанчасини таржима қилиб, бизга олиб келди. Аруз вазнига солишга урунибди. Эҳтимол, улар бироз камчилик, сакталиклардан холи эмасдир. Шунга қарамай, биз Наврўз нафаси келиб турган ушбу рубоийлар сизларга ҳам туҳфа бўлади, деган умиддамиз.

Умар ХАЙЁМ

НАСИМИ НАВРЎЗ ХУШДИР

•

Гул чеҳрасида насими Наврўз хушдир,
Боғ саҳнида рухсори дилафрўз хушдир,
Шод бўлсаю ҳар кимса бугун завқи билан,
Ўтган кунидан очмаса гар сўз хушдир!

•

Наврўзда қўлингга тут қадаҳ лола мисол,
Топсанг яна лолаюз билан айла висол.
Ҳам ҳўпла шароб хурраму шод, кўҳна фалак
Бир кун бу алиф қадин эгиб, қилғуси дол.

•

Соқий, гулу кўкликка назар сол — қувноқ,
Завқ этки, ўтиб ҳафта у бўлгай тупроқ.
Май ичгилу, гул тер — яна бир боққунча
Гул қумга сингиб, хасга дўнар ўт мутлоқ.

•

Қай дамки, бинафша юзига ранг югурар,
Йиртиш бўлади гул этагин елга ҳунар.
Оқил киши гулшанда сулув ёрни қучиб,
Май ичгаю май кўзасини тошга урар!

•

Кун бўйи дегум: тунда қилар дил тавба,
Май косаю кўзасидан ул тавба.
Энди эса атрофда баҳор — тавба қаён?
Гул мавсумида тавбасидан қил тавба!

•

Кун яхши, ҳаво бўлса на совуқ, на илиқ,
Гулзор юзидан ювди булут чангни тўлиқ,
Булбул-чи, сариқ гул била ўзни унутиб,
Ушшоққа шароб ич, дея бермоқда йўриқ.

•

Йўл қўйма, сени олмасин ул ғусса асир,
То ёнмасин андуҳ ўти ичинда бағир.
Ўтказ даме сув ёқасию сабза аро
Девор кўтарилмай ҳали хокингдан, ахир...

•

Бўлмас эмиш ичмоқ сира шаъбонда раво,
Қўш сўнгра ражаб ойини — ул хоси худо.
Гар тангри, расулин ойи шаъбону ражаб,
Ич май рамазон ойида ул бизники то!

•

Сипқор неча гул фаслида гул рангли шароб,
Турсин таралиб нолан най, чангу рубоб.
Айш этсаму мен май билан сен ҳўпламасанг,
Ич тошни, нетай, сенга эрур ушбу жавоб!

•

Дунёни ғами заҳар, шаробдир дафъи,
Йўқ бода ичувчига заҳарнинг хавфи.
Ич сабзада майни, сабзахат ёрни қучиб,
Кўмгунча гўринг сабзага қисмат лавҳи...

Форс тилидан
Эргаш ОЧИЛОВ таржималари

Урол УЗБЕК

ЭНДИ ҚИЙИН БУЛАР

Нега кўриб қолдим
Бу ерда
Йўқлигини бирорта
одам...

ЧУКАЕТГАНДА ҲАМ

Наҳотки
Дўстгамас
Хасга
Узатаман
Қўлимни.

БАФУРЖА

Суҳбатлашгиси келар
Дўстларим
Чўкаётганимни
кўришса ҳамки...

КЕЙИН

Кўриб
Кўзини
Юмгани учун
Кўзини юмолмай
Қийналса керак...

ТАВБА

Қил сиғмаган
Кўнгил
дунёга сиғмас.

•

Йўлнинг охирига етай
деб қолдим,
Йўлнинг охирига...
Етдим, ниҳоят,
Кўриб, кўзим юмдим:
Жарликка туташган
Мақсадсиз йўлни...

•

Эслаш сени беҳад оғир,
Етмоқ сенга
мумкинмас.
Бироқ сенсиз бутун
умр, —
Бутун юз йил — бир
кунмас.
Идрокимга сиғмайди
сира
Энди мутлоқ
бегоналигинг.
Англанар, билинар,
тобора
Ёлғиз, якка,
ягоналигинг...

Муродим УМРЗОҚОВ

ОҚ ЭЧКИ

ҲИКОЯ

ОЛМАЗОР БОҒ. Жамил ва Комил деган икки ўйинқароқ бола, ариқ чеккасида боғлиқ турган оқ эчкига тинчлик бермай ўйнар эди. Болалар бу шўрлик жониворни қийнаб, шохларидан бурашар, устига «от» қилиб минишар, «бўрига ўхшаб» ғалати овозда чўчитишарди...

Кексайиб қолган, нимжон эчки эса бениҳоя ювош бўлганиданми, негадир уларнинг «ҳамласи»га беозоргина қаршилик кўрсатар, аксар ҳолларда бошини хам қилганича миқ этмай турарди.

Четдан қараган кишининг эчкига раҳми келарди, албатта, бироқ тиниб-тинчимас болаларга буни тушунтириб бўлармиди дейсиз?

Улар ўйинга- шунақа берилиб кетишган эдиларки, ҳатто тепаларига шиддат билан тол хивич кўтариб келган Комилнинг бувиси — Ҳожар момониям пайқамай қолишди.

Кампир анча кекса, хушфеъл эди.

Комилжон унинг пешонасига битган яккаю ягона, марҳума қизи Зебидан қолган ёдгорлик — ёлғиз «тирноқ»лигидан, набирасини ўкситишни у хаёлигаям келтирмасди.

Кампирнинг қизи эса бир маҳаллар енгилтабиат бўлган эрини бир кутубхоначи жувондан рашк қилиб, алам устида ўзига ўт қўйиб юборганди.

Шундан сўнг ғамга ботиб, чорасиз қолган кампир бешикдаги икки ярим ойлик етим набирани ўз қарамоғига олиб, вояга етказди.

Бола ёшига етгунча у, шу жонивор эчкининг сутини бериб боқди, ювиб-таради, мана, Комилжон энди «довдек» йигитча бўлиб, мактабга қатнаяпти...

Чолининг дағдағаларига қарамай, бу ювош эчкини Ҳожар момо на сотгани қўйди, на сўйгани, на биронта қариндош-уруғининг тўю маъракасига «тўёна» қилиб юборишга унайди.

Оқ эчки кампир учун невараси каби ардоқли нарсага айланиб қолганди.

Ҳозир эса у ҳовли юзида туриб болаларнинг шўхликлари ҳаддидан ошаётганини сезди-да, тоқат қилолмай ариқ ёнидаги толдан хивич синдириб, буёққа чопди...

Болаларни «жазолаш» керак эди-ю, аммо раҳмдил кампир шуниям эплаёлмай, жағига зўр берди:

— Комил, ҳо Комил? Уялмайсиларми-а?! Бу нима қилиқ! Қари бир жониворни қийнаш... Тез қочинглар, қани? Хивич билан савалайман ҳозир иккалангниям Аяб ўтирмайман!

— Бўри-бўри ўйнаяпмиз, буви...

— Бу бизнинг отимиз, буви! Шохларини қаранг, шохларини... Бў-бў-ў. Биз уни урмаяпмиз.

— Қани, сен Жамил уйингга жўна-чи, тез! Аданг излаб юрибди... Тез! — кампир хивични кўтариб, ҳамла қилмоқчидек ҳаракат қилди. — Худонинг қарғишига қоласанлар-ку, ахир, икковинг ҳам... Қарғайди, кейин кўршал бўлиб қоласизлар...

Болалар бирдан қўрқиб кетиб, анграйиб кампирга қарашди.

— Худо ким, буви?

— Худо осмонда! Кўриб турибди ҳамма қилиқларингни... Хафа бўлади-да, шундай қилсаларинг! Ахир, эчкиям сизлар қатори худонинг суйгани...

Кампир лаб тишлади. У ҳозир эчкини «худонинг бандаси» ё ҳатто «маҳлуқи» деганидаям гап бошқача бўлармиди, аммо...

— Эчкининг ҳам дадаси борми, буви? — деб сўради Комил дарҳол.

— Ҳа, албатта-да...

— Унинг ҳам аяси ўлганми, буви?

Кампир бир сесканиб, титраб кетди.

Болаларнинг ёнига келиб хато қилганини, эҳтиётсизлик қилиб неварасининг дилидаги жароҳатни тирнаб юборганини сезиб, эзилди... Пушмоннинг фойдаси йўқ эди. «Ғишт қолипдан кўчганди...» Ахир у кўра-била туриб шундай қилмади-ку, эчкига раҳми келди, холос.

— Нега индамайсиз, буви? — деди бола. — Аяси ўлганми деяпман униям? Ўзига олов қўйганми?

Кампир ўзини тутолмади, юлқиниб, қўлидаги хивчинни баланд кўтарди...

— Қани, ўт-чи уйга, бемаза? Қани, тез кир, қани, уйга?!

КАМПИР НЕВАРАСИНИНГ елкасидан чангаллаб, қўймичига яхшилаб уч-тўрт хивич урди-да, ҳовлига судраб кетди. Жаҳли қўзиди, шўрлик марҳума қизининг арвоҳлари келиб, зор қақшаб йиғлаётгандек туюлди гўё.

Қалб жароҳатлари ситилиб, қонаб кетганди...

Кампир худди катта кишилардек кўксини ёстиққа бериб, юм-юм йиғлаётган набирасининг тепасида ҳиссиз бир кайфиятда мунғайиб ўтирарди.

У ҳозир болани овутиш қийинлигини, феълли-ҳўйли бу эрка набира унча-бунчага муросага келмаслигини сезиб, эзиларди.

Шунда ногоҳ кампирнинг миясига ғаройиб бир фикр келди-да, топқирлигидан ўзиям қувониб кетди. Сўнг аста набирасининг тепасига ўтиб, сочларини оҳиста силади-да, гўё муғомбирлик қилаётгандек:

— Комилжон, Комилжон... сенга қизиқ бир сирни айтиб берайми? — деди. — Жуда қизиқ, ҳайрон бўлиб қоласан, эшитсанг...

Бола индамади.

— Эшитмайсанми? Ҳай, майлинг... Жуда қизиқ эди-да... Бола лабларини осилтириб, қовоқларини солганича, ажаблангандай бошини кўтарди:

— Айтинг! — дея тўнғиллаб дўрдайди.

— Эшитасанми?

— Ҳмм...

— Йиғламайсанми?

— Йў-ўқ...

— Унда айтаман... Анови эчкимиз бор-ку... Эчки... Сизлар бўри-бўри ўйнаган оқ эчки... Шу... сенинг аянг... бўлади, болам!

Бола ярқ этиб кампирга қаради.

— Аям?!

— Ҳа, у... у... — чакки гапиргандек дудуқланиб қолди кампир. — У сени сут бериб эмизган... Шунинг сути билан боқиб, катта қилганман сени... У пайтлари кичкина чақалоқ эдинг... Сут эмардинг! Аянг ўлгач, аянгдек билиб қолганди у... Ҳар куни сенга коса-коса сутлар берарди! Шунинг учун уришдимда боя сизларни... Оқ сут берган жонивор, у одам бўлмасаям она ҳисобланади, қўзим... Тушундингми?

— Оқ эчки менинг аямми?!

— Аянг бўлмасаям, ҳар ҳолда аянгдек табаррук у, сени эмизган ҳисобланади, болам! Тушундингми? Энди уни асло қийнаманглар, кўрасан-ку, ўзи жуда қари...

Бола тушунмади. Лекин йиғидан тўхтади. Кампир ўзининг гапидан ўзи таъсирланиб, бўғилганича эшикка чиқиб кетди.

Бола шу алпозда бўшашиб, яна пича ўтирди-да, йиғидан қизарган, лўппи юзларини уқалаб ўрнидан турди.

БОЛА УЧ-ТЎРТ КУН шўхликлариниям йиғиштириб қўйди. Негадир энди оқ эчкининг ёнига боришга ийманар, узоқдан унинг қорасини кўрганданоқ уялгандек юраги орзиқиб, ўзини беҳад бахтсиз ҳис қила бошларди.

У шўхлик оқибатида жониворга етказган озорларини хотирлаб ўзича азобланарди.

Ҳар ҳолда бола оқ эчкини қучгиси, бошларини силагиси, ипакдек майин бағрига киргиси келарди.

Илгарилари бола ўз онасини девордаги осиғлиқ суратидангина танирди, бувиси оқ эчки воқеасини айтиб берганидан кейин эса оппоқ ҳарир пардаларга чўмилган гўзал келинчак қиёфасида тасаввур эта бошлади. Оппоқ ҳарир парда ортидан унинг момиққина юзи, чарақлаган мулойим нигоҳи, попукдек майин қошу киприклари элас-элас кўзга чалинарди.

Бир куни ҳатто, у тушида, кўкаламзор адирда ўтлаётган оқ эчки ёнида турган аясини аниқ кўрди.

Қуёш чарақлар, адир ниҳоятда бепоён эди. Намхуш майсаларнинг юзи олмосдай ялтирайди, роҳат берувчи эпкин хушбўй гулларнинг бўйини келтириб димоққа уради, аяси эса беозор оқ эчкининг бўйнидаги ипдан оҳиста тутганича баланд қирликка томон кўтарилиб кетаяпти...

Ана шунда бола нимадандир хавотирланиб, беихтиёр уларнинг ортидан чопа бошлади. Аясини чорлаб қичқириб, йиқилиб-сурилиб, йиғлаб чопар эди. Баланд қир тепасига етганда бола ҳолсизланиб йиқилди ва ногоҳ... майин жунларини ҳилпиратиб, тепасида турган ўзининг оқ эчкисини кўрди. Шўрликнинг кўзларидан ёш қуйилар, юмшоқ тумшуғи билан боланинг юзларини ҳидлаб, уйғотмоқчи бўларди гўё...

Кеч куз эди. Дарс тугаб, бола намхуш тупроқ кўчадан уйга қайтаркан, қишлоққа яқинлашганда қаршисидан югуриб келаётган ранглари оппоқ Жамилни кўрди. Жамил ундан пича кичикроқ ва ҳали мактабга қатнамасди.

Бола ўртоғининг бунақа ҳансираб чопишидан ҳайрон бўлиб қолди. Жамил қўлларини силкитиб:

— Чо-оп! — деб бақирарди ҳансираганича. — Тез чоп?!

Бола ҳеч нарсага тушунмай, чопа бошлади.

— Ҳа, нима гап?! — деди у ниҳоят нафаси бўғилиб. — Айт, нима бўлди?!

— Эчки, эчкингни... сўйишаяпти!

— Нима?!

— Эчкингни сўйишаяпти, деяпман... Эчкингни!! Убай қассоб сўяяпти!

Шунда бола ниманингдир юрагига чарс этиб қадалганини сезди-да, ўқдай учди.

Ҳовлиларига етиб келганида у зардоли шохига илинган эчкининг терисини шилаётган қассобни кўрди.

Бобоси эса илжайиб, чорпояда чой ҳўплар:

— Етишмовчилик қурсин, қассоб! Гўштнинг нархи осмонда... Неварага овунчоқ эди, ўкинади-да кўрса, — деб қўярди нуқул.

Бола гангиб дарвозага суяниб қолди, ерга қўйилган катта тоғора тўла ичак-чавоқларни кўриб, тўхтовсиз ўқчий бошлади.

Кейин ногоҳ миясига нимадир урилгандек, алам билан ичкарига, бувиси ўтирадиган жойга қараб отилди...

КАМПИР ЙЎҚ ЭДИ. Бола ичкарини, ҳовлини, чорбоғларнинг атрофини излади — кампир йўқ эди.

Лаблари титраб, оғзи кўпикланди ва остона олдида ҳушдан кетиб йиқилди.

Нимадир дунёда барбод бўлган эди.

ЧАНҚОҚЛИК.

Мантиқ устивор бўлсин

БУНДАН УЧ ЙИЛЧА МУҚАДДАМ «Ёш ленинчи» (ҳозирги «Туркистон») рўзномасида эълон қилинган «Ватан туйғуси» сарлавҳали мақоламда мен жумҳуриятда биринчилар қатори «Ўзбекистон тарихи» фанини ўқитиш масаласини кўтариб чиққан эдим. Шундан сўнг Тошкент Халқ хўжалиги (ҳозирги Иқтисодиёт дорилфунуни) олий билимгоҳида Ўзбекистонда қалдирғоч кафедра — «Ўзбекистон тарихи» кафедраси ташкил этилди. Биз ишни ўзимиз ишлаб чиққан, 54 соатга мўлжалланган дастурдан бошлаган эдик. Ҳозир бу фан 72 соатлик дастур асосида ўқитилмоқда. Аммо шу кунга қадар дорилфунунимизда «Ўзбекистон тарихи» фанини ўқитиш масаласи қатъий ва узил-кесил ҳал қилинган эмас. Ушбу масала Ўзбекистон миқёсида ҳам муаммолигича қолмоқда. Энг ажабланарлиси, мустақил Ўзбекистонда «Ўзбекистон тарихи»ни ёшларимизга ўқитиш ва ўргатиш керакми-йўқми?», «Қайси тарихни ўқитиш керак?» деган мунозаралар ҳамон давом этмоқда. Ушбу мавзуда «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», «Халқ сўзи», «Ўзбекистон овози», «Туркистон» ва бошқа рўзномаларда казо-казо олимлар чиқишлар қилдилар. Уларнинг анчагина қисми турли йўллар билан олий билимгоҳларда она-Ватан тарихининг ўқитилишига қаршилик кўрсатдилар. Бундай муносабатни бир қатор ўқув даргоҳларининг илмий кенгашларидаги мунозараларда ҳам тез-тез учратиш мумкин.

Ёшларга она тарихимиздан сабоқ беришга қарши чиқаётганларнинг барчаси, минг афсуслар ва надоматлар бўлсинки, ўзимизнинг ўзбек олимлардир. Уларни шартли равишда уч гуруҳга бўлиш мумкин:

Биринчи гуруҳдагилар аниқ фанлар мутахассис-олимлари, кафедра мудирлари, деканлар ва бошқа лавозимлардаги раҳбарлар. Уларнинг аксарияти ўзбек миллатига мансуб бўлсалар-да, она тилимизда чала-чулпа гаплашадиган, Ўзбекистоннинг ўтмиш тарихи ва маданиятидан мутлақо бехабар шахслардир. Бундай кишилардан ортиқча нарсани кутиш ёки талаб қилишнинг ҳожати йўқ. Уларни тақдирнинг ўзи жазолаган. Яхшиямки, мустақиллик шарофати туфайли совет тузуми даврида «байналмилал» ғоялар асосида шаклланган авлодлар янада кўпайишининг олди олинди.

Иккинчи гуруҳдагилар «Ўзбекистон тарихи» мактаб фани, уни олий ўқув юртларида ўқитишнинг зарурати йўқ дегувчи олимлардир. Биз уларга қарата шундай деймиз: олий ўқув юртларида ўқитилаётган «Ўзбекистон тарихи»дан бошқа фанлар мактабларда ўқитилмайдими? Нега етмиш йилдан ортиқ вақт мобайнида оддий воқеага тоқат қилиб келган виждонингиз она тарихингизга келганда чидаш бермаяпти? Ўрта мактаб билан олий ўқув юртида ўтказиладиган ўқув услубиятдан, умуман, мактабларда ўқувчиларнинг ёшларини ҳисобга олган ҳолда ўтказиладиган дидактив услубдан хабардормисиз? Тўғри, кейинги йилларда жумҳурият мактабларида Ўзбекистон тарихини ўқитиш ва ўрганишга эътибор кучайди. Ҳозирги кунда бу фанни ўрганиш учун ажратилган жами ўқув соати VIII—XI синфларда 170 соатга етказилди. Бу соатларнинг каттагина қисми семинар, такрорлаш, синов дарслари ва ёзма ишлар учун сарфланади. Бундан ташқари, мактабларда 45 минутлик ўқув соатининг фақат 15—20 минути янги мавзуни изоҳлашга кетишини ҳисобга олсак, бу ердаги тахминан уч соатлик ўқув машғулотини олий ўқув юртларидаги бир соат билан тенглаш мумкин. Шу ҳисоб-китобдан келиб чиқадиган бўлсак, мактаб дастури бўйича янги мавзу учун 150 соат ажратилган тақдирда ҳам, бу соатлар олий ўқув юртининг уч соатига тенглашади, холос. Бундай қисқа вақт ичида тўрт-беш минг йиллик она тарихимизни ёшларга ўргатиш мумкин эмас.

Олий ўқув юртларида шундай олимлар гуруҳи ҳам борки, улар «Ўзбекистон тарихи» фанининг ўқитилишига ошкора қарши чиқмайдилар, позицияларини, мақсад-муддаоларини ҳам очиқ-ойдин изҳор этмайдилар. Баъзилари «Ўзбекистон тарихи»ни «Сиёсий тарих», «Халқ хўжалиги тарихи», «Сиёсатшунослик» фанлари билан қўшиб ўқитишни ва «Ўзбекистон тарихи»га кўпроқ ўрин беришни, баъзилари эса, «Ўзбекистон тарихи» ўрнига «Ўзбекистоннинг сиёсий тарихи» ва «Ўзбекистоннинг ижтимоий-сиёсий тарихи»ни ўқитишни таклиф қиладилар.

Бизнингча, бу гуруҳ вакилларини миллат тақдири, ёшларимизнинг миллий ҳис-туйғуларини шакллантириш масалалари, уларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ва Ўзбекистонимизнинг миллий мустақиллигини мустаҳкамлаш муаммолари эмас, кўпроқ шахсий манфаатдорлик қизиқтиради. Улар «Ўзбекистон тарихи» фани ўқитиладиган бўлса, «Сиёсий тарих», «Сиёсатшунослик» фанлари қисқариб кетади, биз ишсиз қоламиз, деб чўчийдилар. Бу масалага ўта масъулиятсизлик билан ёндашишдан ташқари, миллий манфаатга хиёнат ҳамдир. Ахир, ўзингиз ўйлаб кўринг, «Ўзбекистон тарихи»нинг «Сиёсий тарих»га қандай алоқаси бор? Нега «Ўзбекистон тарихи» билан «Сиёсий тарих» фани қўшиб ўтилиши керак? «Сиёсий тарих» фанининг ўзи нима? «Ўзбекистоннинг сиёсий тарихи» деганда нимани тушунамиз, у нимани ўрганишга даъват этилган фан?

АСЛИДА «СИЁСИЙ ТАРИХ» ФАНИ ҳеч қачон бўлмаган. У собиқ СССРда амалга оширилган қайта қуриш жараёнида илгарилари олий ўқув юртларида ўқитиб келинган «КПСС тарихи»ни сақлаб қолиш мақсадида сунъий равишда ўйлаб топилган фандир. Ҳеч кимга сир эмаски, «Сиёсий тарих» ниқоби остида амалда «КПСС тарихи» ёшларга зўрлаб ўқитилди. «КПСС тарихи» фани эса жамиятда коммунистик партиянинг обрў-эътиборини кўтариш, унинг якка ҳукмронлигини таъминлаш, оммани «КПСС совет жамиятининг бирдан-бир ягона раҳбар ва ташкилотчи кучи» эканлигига ишонтириш ва уни мафкуравий жиҳатдан тайёрлаш мақсадида ўқитиларди. Ана шу ишда мен ҳам иштирок этганман, 30 йил мобайнида «КПСС тарихи»дан дарс бериб, авлодлар онгини заҳарлаганман ва бу борада ўзимни гуноҳкор деб биламан. Мен босиб ўтган йўл ўзимга ўхшаган минглаб тарихчиларнинг фақатгина хатоси эмас, фожиаси эди. Чунки, сабабсиз оқибат бўлмаганидек, бизни совет тузуми, КПСС мафкура аппарати шу руҳда тарбиялаганди, тарихий ҳақиқатлар биздан бегона эди, уларга олиб борадиган барча йўллар берк эди.

Энди-чи? КПСС таназзулга учради, СССР тарқаб кетди. Шундай бир шароитда собиқ иттифоқнинг бирор нуқтасида «КПСС тарихи» ва «Сиёсий тарих» ўқитилмаса-ю, Ўзбекистон олий ўқув юртларида ўқитилса, кулгили бўлса керак. Қизиғи шундаки, жумҳуриятда таниқли олимлар, тарих фанлари докторлари, профессорлар К. Норматов, А. Абдунабиев, Ш. Шаропов ва Қ. Усмонов муаллифлигида тайёрланган «Ўзбекистон сиёсий тарихи» курсининг дастури (Тошкент, 1992 йил) XIX асрнинг иккинчи ярмидан бошланади. Нега энди? Муаллифлар Ўзбекистоннинг сиёсий тарихи Туркистон ўлкасини Русия босиб олгандан сўнг бошланган демоқчимилар? Ёки бу вақтга қадар ота-боболаримиз сиёсат билан шуғулланмаганлармi? Бу дастурнинг масъул муҳаррирлари — профессор Г. А. Шистер ва фалсафа фанлари номзоди, доцент Ф. М. Прудников Ўзбекистоннинг сиёсий тарихи неча юз йилларни қамраб олишини билишмайдими?

Тарих фанлари доктори, профессор А. Абдунабиевнинг «Чтобы не оказаться на обочине или о преподавании истории в Вузах» мақоласи шу йил 26 февраль — 4 мартда «Голос Ўзбекистана» рўзномасида эълон қилинди. Унда муаллиф профессорлар М. М. Мусаев ва Қ. Усмоновлар билан ҳамфикр эканлигини изҳор қилади ва «Ўзбекистон тарихи» фани мактаб фани бўлганлиги учун олий ўқув юртларида бу фанни ўқитмаслик, ўрнига «Жаҳон халқларининг сиёсий тарихи»ни ўқитиш ғоясини илгари суради. Ажабо, ҳурматли профессор бу фикр миллий манфаатимизга зид эканлигини тушунмайдиларми. Иккинчидан, «Жаҳон халқларининг сиёсий тарихи»дан кимлар олий ўқув юртларида дарс беради? Бу фан бўйича мутахассисларнинг ўзи йўқ-ку, улар ҳеч қаерда тайёрланмайди-ку?

Яна бир масалага эътиборни қаратмоқчиман. Юқорида Тошкент Давлат Иқтисодиёт дорилфунунида «Ўзбекистон тарихи» кафедраси борлигини айтгандим. Аммо «Халқаро муносабатлар» мутахассислиги бўйича ўқитилиши лозим бўлган «Ўзбекистоннинг дипломатик муносабатлари тарихи» фани «Сиёсий тарих» кафедрасига берилган. Бу қайси мантиққа тўғри келади? Нега бу фан «Ўзбекистон тарихи» кафедрасига берилмаган? Ёки «Сиёсий тарих» кафедрасида тарих илмининг барча соҳалари бўйича билимдон олимлар тўпланганми?

Дорилфунунда «Жаҳон ва Ватан маданияти» фани ҳам ўқитилади. Бу фан фалсафа кафедраси таркибида бўлиб, 1992 йилда чоп этилган дастурга асосан уч қисмга бўлинган: 1. Жаҳон халқлари маданияти. 2. Ҳамдўст мустақил давлатлар халқлари маданияти. 3. Ўзбекистон халқлари маданияти. Агар дорилфунунда «Ўзбекистон тарихи» фани ўқитилмаса, «Ўзбекистон маданияти» алоҳида фан сифатида ўқитилса, мақсадга мувофиқ бўлурди. Зеро, «Ўзбекистон тарихи»дан алоҳида кафедра бўлса, у фан сифатида ўқитилаётган бўлса, нега бир бутун фанни бўлиб-бўлиб ўрганамиз? Ягона «Ўзбекистон тарихи» фанини «Ўзекистоннинг сиёсий тарихи», «Ўзбекистоннинг маданий тарихи», «Ўзбекистоннинг иқтисодий тарихи», «Ўзбекистоннинг ҳуқуқий тарихи», «Ўзбекистоннинг элчилик муносабатлари тарихи» каби бир неча қисмга бўлиш ўринлими? Ундан кўра, зарурият бўлса, она тарихимизнинг турли йўналишларини битта кафедрага бирлаштириб, махсус курслар тарзида ўқитсак, бўлмайдими?

КАСБДОШЛАРИМИЗДАН бу одам нега ўз соҳаси қолиб файласуфларни танқид қиляпти, деб мендан ранжимасликларини сўрардим. Истакларимда заррача бўлса-да, ғаразгўйлик йўқ. Мен умумий манфаат нуқтаи назаридан мантиқ устиворлигини истаётирман. Агарда «маданиятшунослик» ҳақида гап борса, маданиятнинг фалсафий муаммоларини ёшларимизга ўргатмоқчи бўлсак, унда шунга монанд тарзда ўқитиладиган фаннинг номини ҳам ўзгартириш ва унинг дастурини ҳам тубдан қайта ёзиш лозим.

«Ўзбекистон тарихи» фанининг номи хусусида ҳам икки оғиз сўз. Шу кунга қадар матбуотда эълон қилинган она тарихимизга оид адабиётлар не-не номлар билан аталмади дейсиз: «Ўзбекистон ССР тарихи», «Ўзбекистон халқлари тарихи», «Мамлакатимиз халқлари тарихи», «Ўзбекистон тарихи» ва ҳоказо. Аслида бу номларнинг бирортаси ҳам она тарихимизнинг том маънодаги номини ифода эта олмайди. «Ўзбекистон ССР тарихи» тўғрисида бугунги кунда гапириб ўтиришнинг ўзи ортиқча. Бу ном энди тарихий музейлар фондларидан жой олди. «Ўзбекистон халқлари тарихи» ҳам мантиққа тўғри келмайди. Негаки, агар биз Ўзбекистонда яшаб келаётган халқлар тарихини ўрганадиган бўлсак, унда бугунги кунда Ўзбекистонда 130 миллат, элат ва халқ яшаётганлигини ҳисобга олишимизга, уларнинг тарихини яратишимизга тўғри келади. «Мамлакатимиз халқларининг тарихи» деган ном эса, биринчидан, мавҳум, аниқ ифода этилмаган ном, иккинчидан, баъзи бировлар «мамлакатимиз» деганда, ҳамон собиқ СССРни тушунадилар. «Ўзбекистон тарихи» ҳам сунъий тушунча. Аввало, «Ўзбекистон» деган ном илгари тарихимизда бўлмаган, унинг аниқ чегараси ҳам йўқ эди. «Улуғ оғаларимиз» бўлиб ташла, ҳокимлик қил қабилида иш тутиб, йигирманчи йилларда сунъий бир тарзда «давлат чегараланиши»ни ўтказиб, қадим-қадимдан илдизи ва ўзаги бир бўлган ягона Туронзамин — Туркистон халқларини бўлиб ташладилар. 1917 йилги октябрь тўнтаришигача бўлган Туронзамин халқларининг тарихини у ўзбекники, бу қозоқники, қирғизники, тожикники, туркманники ёки қорақалпоқники деб ажратиш мумкин эмас. Бу тарзда иш тутиш, сўзсиз, миллий низоларга сабаб бўлган ва бу билан биз мухолифларимизнинг орзу-ниятларини рўёбга чиқарган бўлур эдик. Бас, шундай экан, ҳар бир нарсани ўз номи билан, азалдан қандай аталган бўлса, худди шундай аташимиз керак.

Ўзбекистон Президенти Ислом Каримовнинг 1991 йил 18 декабрда «Халқ сўзи» рўзномаси саволларига берган қуйидаги пурмаъно жавобларига бир эътибор қилайлик: «Маълумки, ҳар қандай қалъа ичидан олинади. Демак, биз ичкарини мустаҳкам қилишимиз керак. Бунинг учун ёшлар қалбига юртга садоқат, катталарга ҳурмат, тарихга меҳр, келажакка умид туйғулари уруғини сочишимиз лозим». Булар ғоят адолатли гаплардир. Киши йирик олим, билимдон мутахассис, катта касб эгаси бўлиши мумкин, аммо ўз она тарихини билмаса, ундан ҳеч қачон том маънодаги ватанпарвар чиқмайди. Ундай кишиларга миллат, Ватан ҳис-туйғуси бегонадир. Ислом Абдуғаниевич 1991 йил 31 августда Ўзбекистон Олий Кенгашининг навбатдан ташқари чақирилган олтинчи сессиясида сўзлаган нутқида айтганларидек, «Биз юртимизни чин юракдан севиб, унга кўнгил қўйганларни ҳам ва, аксинча, бизнинг тарихимизни, тилимизни, урф-одатларимизни, улуғ маданиятимизни ҳеч қачон билмаган ва билишни истамайдиганларни ҳам тушуниб етдик».

Ўз она тарихини билмаслик баъзи бировларнинг билиб-билмай, тушуниб-тушунмай, ўта масъулиятсизлик билан «Ўзбекистон тарихи»га тош отишига сабаб бўлмоқда. Иккинчи сабабга келсак, касб-ҳунар фанларининг баъзи вакиллари, кафедра мудирлари ва деканлар қайта қуриш туфайли олий ўқув юртлари илмий кенгашларига берилган мустақилликдан фойдаланиб, инженерга, иқтисодчи ёки физикка «Ўзбекистон тарихи» керак эмас, деган фикрга бормоқдалар. Ўз она тарихидан бехабар ҳатто, баъзилари она тилини ҳам билмайдиган бундай кишилар миллий ифтихоримиз ва ғуруримизни шакллантирувчи «Ўзбекистон тарихи» фанининг тақдирини ҳал қилишлари керакми? Ахир, ижтимоий фанларни, биринчи навбатда, «Ўзбекистон тарихи» фанини ўқитиш масаласини давлат миқёсида ҳал қилиш зарур эмасми? Бу вазифа билан шуғулланиш ва уни узил-кесил ҳал қилиш жумҳурият Олий таълим вазирлигининг вазифасига кирмайдими?

МЕН ҲУРМАТЛИ ОЛИМЛАРИМИЗГА, касбдошларимизга, барча зиёлиларимизга, Ўзбекистон фани ва маорифи тараққиётига мутасадди раҳбарларга мурожаат қиламан: «Ўзбекистон тарихи»га ҳақиқий фарзандлик меҳри билан боқайлик, унга давлат мақоми берайлик. Чунки тарих халқимизнинг муқаддас китобидир, ота-боболаримизнинг авлодларга қолдирган мероси, ҳақиқатни тўлдирувчи ва аниқловчи, келажакка ибрат намунасидир.

А. С. Пушкин «Ўтмишга ҳурмат — бу маърифатлиликни ваҳшийликдан фарқлантирувчи хислатдир», деганида ҳақ эди. Биз кекса авлодку, «қизил империя» даврида она тарихимизни ўрганишдан маҳрум эдик. Энди миллий истиқлолимиз посбонлари бўлган фарзандларимизга бу фожиани ўзимиз раво кўрмайлик. Акс ҳолда, келажак бизни кечирмайди. Ўзбекистон тарихи фанининг ҳурматли оқсоқоли, Ўзбекистон Фанлар академиясининг мухбир аъзоси Бўрибой Аҳмедовнинг қуйидаги сўзлари ҳаммамиз учун ибратлидир: «Бой тарихий ва маданий меросга эга халқмиз. Ажойиб ва кўпларга ибрат бўладиган анъаналаримиз бор. Тарихни, мерос ва миллий қадриятларимизни яхши билмай туриб, миллий ғурур ва ифтихорни шакллантириб бўлармикин? Миллий ғурур ва ифтихор бўлмаса, миллат ва Ватанни қадрлаб ҳам, ҳимоя қилиб ҳам бўлмайди». Бас, шундай экан, мантиқсиз мунозараларга чек қўйяйлик, ортиқча эҳтиросларга берилмайлик, она тарихимизни фарзандларимиз мактабларда, техникумларда ва олий ўқув юртларида севиб ва ардоқлаб ўқиб-ўрганишлари учун қулай шарт-шароитларни яратайлик. Бу ҳаммамизнинг бурчимиздир.

Шоди КАРИМОВ,
профессор

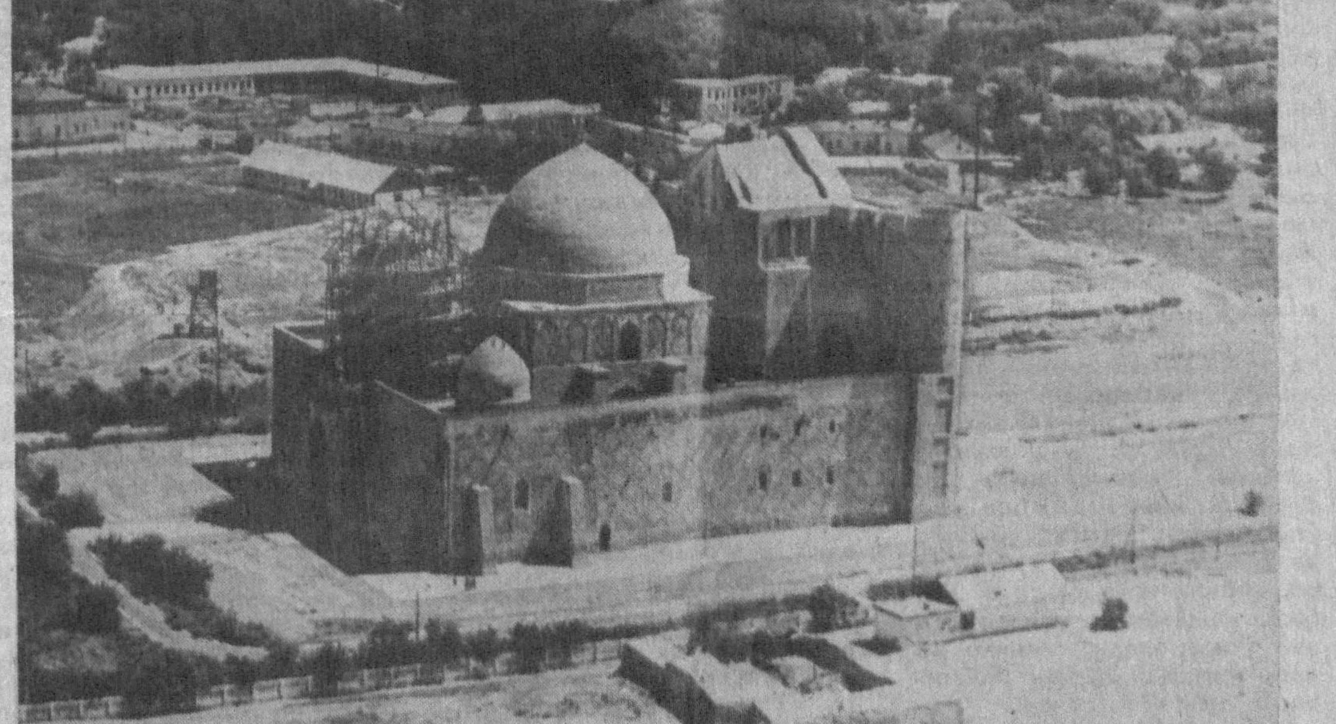

Туркистон. Яссавий мақбараси

ШАНЮЙ УНВОНИ ҲАҚИДА

Турк шажараси

ҚЎҲНА ТУРКИСТОНИМИЗНИ қадимда худди ҳозиргидек турли қабила, уруғлар-қавмлар ватан тутганлар. Бизнинг ватанимиз Туркистон деб номланиши тахминан 1000-йиллардан то 1924 йилгачадир. 1000-йилларда бу муқаддас тупроқда жуда қадимдан яшаб келган туркий қавмларнинг нуфузи ортиши уни Туркистон номи билан аталишига асос бўлган. Туркий қавмлар Туркистондан ташқари Шимолий Хитой, Мўғулистон, Олтой, Еттисув, Шарқий Туркистон ерларини ҳам ватан тутганлар. Бунинг устига бизнинг ота-боболаримиз тарихда фақат «турк» номи билан аталиб келган эмас.

Қадимги Хитой, Эрон, Юнон тарих асарларида хун, ху, жун сюнну, динлин, ди юэ, кушан, эфталит, авар, қифчоқ, ҳазар, булғор, қорлуқ, алан, бажинак каби ҳозирги кунда бирор туркий халқнинг этнонимни бўлмаган атамалар аслида тарихан бирор туркий қавмнинг ёки бирор туркий сиёсий уюшманинг номи сифатида келади. Аталишдаги турли хиллик ҳамда ўтмишда муҳим аҳамиятга эга бўлган унвон ва мансаблар номининг туркий шакли бошқа тилларда бузиб берилиши бизнинг ўз ўтмишимизни ўрганишимизда қийинчиликлар туғдиради. Кейинги вақтда Хитой тарихий асарларидан бир қисми ўрус тилига таржима қилиниши бу борадаги оғиримизни бир оз енгиллатиш имконини бера бошлади.

Хун, жун, сюн, ху номлари билан Хитой манбаларида эрамиздан аввалги VI асрдан маълум бўлган аждодларимизнинг энг олий ҳукмдори, ўша Хитой манбаларида эрамиздан олдинги IV асрдан бошлаб то мелодий IV асргача шанюй деб номланиб келган (305 й.). Шанюй ўша пайтларда «Осмон остидаги ягона ҳукмдор» ҳисобланган Хитой императоридан ўзини асло кам тутмаган: «Еру Кўкдан туғилган, Қуёш ва Ой шарофати билан олийнишон бўлган хунларнинг буюк шанюйи Хитой императорининг саломатлигини суриштиради». Ўз навбатида император ҳам: «Император хунларнинг буюк шанюйининг қимматли соғлигини суриштиради», деб ёзма мурожаат қилади (Материалы по истории древних кочевых народов группы дунху. М., 1984, 305-б.). Бу унвон хун давлати тор-мор этилгач, туркий-мўғул қабилалари — ухуан, сянби, ди, жуанжуанларда то 402 йилгача давом этди. 402 йили жуанжуан туркий—мўғул қабила иттифоқи бошчиси ўзини шанюй деб эмас, балки ҳоқон деб эълон қилади. Шундан бошлаб туркийлар ва мўғуллар шанюй деб эмас, балки ҳоқон, қоон, хон, қон деб номланиши одат тусига кирди.

Ушбу мақоламиз шанюй ҳақида. Бу сўзнинг қайси тилга оидлиги, табиийки, унинг этимологияси ҳақида ҳали бир тўхтамга келинган эмас. Турли олимлар бу сўзни турлича талқин қиладилар. Г. Клосон уни туркий ябғу сўзи билан, В. Панов уни яна туркий тамған сўзи билан, Г. Рамстедт мўғулча делгегуу (кенг) сўзи билан, К. Ширатори мўғулча денгуй (ғоятда) сўзи билан боғлаб изоҳлашга ҳаракат қилганлар. Тадқиқотчи В. С. Таскиннинг фикри диққатга сазовордир: «Сюнну туркий тилда гаплашувчилар бўлганлиги учун шанюй атамасига изоҳни мўғул тилидан излаш асосли эмасдир». Ушбу унвон икки сўз — шан ва юй қўшилишидан ясалган кўринади. Бу қуйидаги икки далил билан тасдиқланиши мумкин. 15 йили Ван Ман шанюй иероглифининг ёзилишини ўзгартиради: маъно ифода этмайдиган шан қисми, «яхши, эзгу» маъносини ташувчи шань билан ҳамоҳанг белгига алмаштирилди. Бу алмаштириш натижасида иероглиф «эзгу юй, яхши юй» маъносига эга бўлди.

Ду Ю (735—812) ёзади: «Қоонлар борки, улар аслида еху (ябғу)дан паст туради ҳамда йирик уруғларнинг хўжалик ишлари билан банд бўлиб қолган вакиллари бирбирини у кехань (ҳоқон) деб номлайдилар. Туцзюэслар уйни «у» дейдилар ва бу бирикма «уй ҳоқони» маъносини беради. У учун қўлланган иероглифни юй деб ўқиш ҳам мумкин. Туркий тилларда уй (юй) «уй» маъносини ифода этади. Демак, юй кехань ўз уруғининг ёки оиланинг ҳукмдори деган маънони беради. Маълум бўладики, Ван Ман истеъмолга киритган шанюй унвони «яхши уй», «эзгу уй» маъносини ифодалайди.

Ван Ман шанюй унвонини ёзишни ўзгартиргунича, биринчи бўғин шан маъно ифода этмайдиган иероглиф бўлиб, у фақат сюнну тилига хос қайсидир сўзни ташувчиси эди. Ўйлаймизки, бу сўз туркий сан — «ҳурмат» маъносидаги сўздир. Шундай қилиб, шанюй «ҳурматли уй» деган маънони ифода этган.

Ушбу этимология шанюй унвонининг дастлабки ёки асл туркий шакли ва мазмунини очиш учун калит вазифасини ўтаса ажаб эмас. Хитойлар бегона тилдан кирган сўзларни ўзгартириб қабул қилгани аниқ. Аммо улар ҳам ўз тили берган имконият даражасида асл манбага яқин талаффуз қилиш ва ифода этиш учун интилиши мантиққа мос келади ва эски туркий тилнинг хитой манбаларида ишлатилган «тийн», «тутун» (тегин, тудун) сўзлари бунга далил бўлади. Тўғри, хитой иероглифлари ва унинг ўқилиши жуда кўп қийинчиликлар туғдиради. Юқоридаги этимологиядаги турли-туманлик ҳам шу қийинчилик билан боғлиқ.

Илмий адабиётларда турк ҳоқонликлари асосчиси «500 хонадонли Ашин уруғи» (мўғул тилида гаплашувчилар) деб ҳисобланади. «Ашин» сўзи мўғулча бўлиб, чоно (чино) — бўри, қашқир ҳамда хитойча «А» эса хитой тилида ҳурмат маъносини ифода этувчи префиксдир.

ТУРКЛАРГА ҲУКМРОНЛИК ҚИЛИШ учун бўри тотеми зарур бўлганми, деган савол туғилади. Тарихий манбалар ва илмий адабиётларда бўри тотеми мўғул этноси учун характерлидир деб ҳисобланади. Мўғул тилида ёзилган биринчи тарихий асар — «Муқаддас ривоят»да мўғул ҳумдорларининг бобокалони Бортэ-Чино ва Гоа Марал (Ола бўри ва гўзал Марал) дейилади. Бўрининг тотем сифатида ҳисобланиши фақат мўғул қабилалари эмас, балки қадимги туркий қабилаларга ҳам хослиги хитой манбаларидан Вэйшу да ҳам қайд қилинган: «Гаоцзюй, қадимий чидининг бир тармоғи бўлиб, дастлаб дили, шимолда чилэ ва Хитойда гаоцзюй динлин (баланд бўйли динлин) деб номланади. Уларнинг тили сюнну тили билан бир хил бўлса ҳам, айрим арзимас фарқлари ҳам бор.

Баъзилар айтадики, гаоцзюйлар сюнну шанюйи набираси — қизининг фарзанди бўлиб: Диши, Бяохеши, Хулюйши, Цзепиши, Хугуши ва Ицицзинши уруғларига бўлинади. Ривоятларга кўра сюнну шанюйининг ниҳоятда гўзал икки қизи бор эди. Халқ уларни гўзаллиги туфайли маъбуда, деб ҳисобларди. Шанюй «Мен шундай қизларимни оддий инсонларга эмас, Кўкка («Худо» маъносида) бераман», деб шимолда, инсон оёғи етмаган жойда кўшк қурдиради. Кейин икки қизини шу кўшкка жойлаштириб: «Ё Кўк, буларни қабул қил!» дея орқасига қайтади.

Уч йил ўтгач, онаси қизлари дийдорига отланганида, шанюй: «Бу мумкин эмас, уларни таносух (переселение) кутяпти» дейди. Яна бир йил ўтиб, қизлар кўшки ёнида қари бўри пайдо бўлади, у увлаб, кўшкни қўриқлаб туради. Кейин эса кўшк тагидан ин ковлаб, ундан чиқмай ётади. Кенжа қиз: Бизни отамиз мени Кўкка бериш мақсадида шу ерда қолдирди. Шунинг учун ушбу бўри пайдо бўлгандир, балки у Кўк томонидан юборилган сирли мавжудотдир, деб Кўшкдан тушмоқчи бўлди. Опаси: «Бу бор-йўғи ҳайвон, сен ота ва онамизни иснодга қолдирасан» дейишига қарамай, Кўшкдан тушади, бўрига хотин бўлади ва бир ўғил туғади. Кейинчалик у боладан кўп аждод тарқалади ва ўз давлатини барпо қилишади. Шунинг учун бу давлатнинг инсонлари чўзиқ ва узун қўшиқларни яхши кўради ва қўшиқ айтишда худди бўрига ўхшаб увлайди».

Ушбу парча кўрсатадики, бўри тотеми туркийларнинг бизга маълум бўлган энг қадимги авлодлари — сюнну ёки хуннуларга ҳам ёт бўлмаган. Хунлардаги шанюй унвони таркибини фақат мўғул тилидан излаш тўғри эмас. Негаки, агар бўри тотеми мўғулларга хос деган тушунчага асосланган бўлса, унда дунху қабила иттифоқи (ухуан, сянби, цифу, кумоси, кидан —қора хитой қабилар) сюнну (хун, ху, жун) шанюйи Бўта (Модэ, Маодун) томонидан кескин мағлубиятга учрагач, 100 йил давомида сюннуга қарам бўлиши жараёнида (эр. ав. 209 йилдан эр. ав. 119 йилгача) ҳамда ундан олдин ва кейин сюннунинг ҳар жиҳатидан: маданий, сиёсий, иқтисодий устунлиги бошқа ўзлаштирмалар қаторида бўри тотеми — хун улусидаги ҳокимлик рамзи тушунчаси ҳам дунхуларга сюннулардан ўтиши ақлга мос эмасми? Доимий ўз давлатига эга бўлиб, бошқа ҳамма давлатларни ўз вассали, уларнинг подшоларини «ўғлим», «губернаторим» деб номлаган Осмон остидаги давлат (Хитой)нинг Кўк фарзанди— императори биринчи марта ўзи билан тенг деб тан олган Хун давлати ўз қўл остидагиларга ҳар жиҳатдан таъсир ўтказиш имконига эга эди. Даштдаги биринчи давлат асосчисининг унвони — шанюй давлат парчаланиб кетгандан кейин ҳам сақланиб қолишининг боиси ҳам шундан бўлса керак.

Бизнингча, бўри тотеми-бу, аввал туркийларда — хунларда бўлиб, кейин мўғулларга ўтиши кўпроқ ҳақиқатга яқиндир. Буни шанюй унвони атамаси таркибини таҳлил қилиш ва тиклаш билан исботлаш мумкин. Шанюй унвонининг зикр қилинган маънолари ҳали узил-кесил эмас. Бизнингча, бунинг сабаби ўша сўз учун асос бўлган ўзак туркий тилларда аллақачон ўзгариб кетган ёки бошқа ўзакларда рудимент сифатидагина сақланади. Биз шундай «рудимент»ни қашқир сўзи таркибида кўришга мойилмиз. Бу сўз туркий тилларда «бўри» сўзи билан бирга учрайди, аммо «бўри» сўзи суғд тилидан ўзлашганини ҳисобга олсак, қашқир сўзи ёки унинг ўзак қисми «қаш» ўз ёки жуда қадимий ўзак бўлиши табиий. «Қир» билан ясалиш туркий тилда нисбатан янги эканлигини назарда тутсак, унда унинг энг аввалги ясовчиси энг қадимги туркий ҳайвон оти ясовчиларидан бўлиши ақлга ҳам, грамматикага ҳам мосдир. Бундай ясовчи аффикс ҳар бир туркийшуносга аён: — ан: илон, қуйон, қабон ва ҳоказо.

Бўри тушунчаси тотем бўлганлиги учун уни ифода этувчи сўз табуга учраши табиий, шунинг учун бир пайтлар қашан шаклидаги сўз «қашқир» билан алмаштирилиши ва ҳар иккаласи «бўри» сўзи билан алмаштирилиши тилшунослик ва этнография нуқтаи назаридан мумкин бўлган ҳодиса. Бундан келиб чиқадики, шанюйдаги шан хун ёки туркий қашан сўзининг қисқартмаси бўлиши керак. Хитой иероглифларида бундай қисқартмалар ёлғиз эмас, балки тез-тез учраб туради. Масалан: Хуэйтуши — киданча атама бўлиб, хуэйту ва хитойча ши («элчи») сўзларидан иборат... Бундан кейинроқ уйту шакли ҳосил бўлган. Цюдоуфа кехань — Шэлуннинг лақаби... «Бей-ши»да бу лақаб Доудай деб берилади. Демак, «қашан» хитой иероглифида шан шаклини олиши мумкин. Унга юй, яъни Таскин этимологияси буйича уй нинг қўшилиши қашануйни келтириб чиқаради. Турк — хун қашануй — хитойча шанюй — шанюй. Хитой манбалари «ху атамаси билан ўша даврларда сюннуни ифодалаганини» ҳисобга олсак, хитой манбаларидаги ху шанюй иборасидан гаплология йўли билан ху ёки ха бўғини тушиб қолишини ҳам назардан қочирмаслик керак.

Қашануй (хитойча шанюй) — бўри уйи, яъни чўл зонасининг ҳокими тушунчаси, бизнингча қадимги хун тасвирий санъатида ҳам ўз аксини топган. Тасвирий санъатда «ҳайвон услуби»нинг асосчилари ҳисобланган хунларнинг буғу, архарларга ташланаётган, кўпинча унинг устига чиқиб бўғзидан олаётган ваҳший тасвири йўлбарс ҳам, арслон ҳам эмас, балки суюкли бўридир. Хунларнинг жангарилигини хитой цензори Чен Цзин ҳам таъкидлайди: **«Хунлар ўз табиатига мос равишда зумда ҳайвонлар каби йиғилади, қушлардек тез тарқалади. Сюннуни бўйсундириш қийин, ундан ҳам бошқариш қийин... Босқинчилик, тўсатдан ҳужум, молни ҳайдаб кетиш, инсонларни асир олиш уларнинг касби, зотан, бу уларнинг туғма характеридир».**

БИЗНИНГЧА, ШАНЮЙ АТАМАСИ (асли қашануй) хун давлати тор-мор келтирилиши ва хунларнинг тарқалиб кетиши билан истеъмолдан чиқиб кетгани йўқ. Бу унвонни туркий қавмларнинг бошқа бир тармоғи юэ ёки юэчжилар бутун мамлакат номига айлантирдилар. Хитой манбалари ху ва юэ ёки юэчжи қавмларини тил ва яшаш жиҳатидан бир деб тушунадилар. Юэ ёки юэчжи қабилалари Туронда ўз давлатини яратиш билан бу давлат тарихда Кушан ёки Қушан номи билан абадийлашди. Қушан бу эски туркий Қушан, қашан — бўри номини тикланиши эди. Туркий тилларда у ва а унлиларнинг алмашинуви қайд қилинган фонетик ҳодиса: Қушан — Қашан. Эҳтимол тарихий манбаларда Қушануй ёки хитойча бўлса қушангюй шакллари бордир. Бу фикрни И. М. Стеблин-Каминскийнинг «Юэчжи қабилалари орасидан эрамизнинг бошларида Кушан уруғи (уйи) ажралиб чиқиб, қудратли Кушан давлатига асос солди», деган жумласидаги кушан (уйи) бирикмаси ҳам тасдиқлаши мумкин.

VI асрда вужудга келган Биринчи турк ҳоқонлигининг асосчиси бўлмиш ашин уруғининг тили мўғулчага ҳамда ашин атамасининг туркий маъноси топилмаслиги натижасида мўғул этносига тақалган. Бу қарашнинг илмий ва мантиқий асоси бўшлиги кўриниб турибди. Биринчидан, Хитой тилида а-префикси борлиги, бор бўлса ҳам VI асрда у бошқа тиллардан кирган сўзларга қўшилиб сўз ясаши эҳтимолидан жуда узоқ, яъни хитой тили табиатига мос эмас. Иккинчидан, хитойларнинг мўғулча «ч»ни «ш»га алмаштириши ҳам изоҳ талаб қилади (чано — шин). Учинчидан, тарихий манбалар бирор мўғул қавмининг бўри тотеми асосида бирлашган давлатини билмайди. Ўз авлодини бўри деб ҳисобловчи мўғул қавмларининг ҳам фақат онаси бўри ҳисобланган. Марказий Осиё чўлларида эрамиздан аввалги иккинчи минг йиллик бошларидан бери она уруғига асосланган қавмни тарих билмайди. Авлод силсиласига Марказий Осиёда жуда катта эътибор берилган. Бу ўринда шуни ҳам айтиш кераккки, Ашин хонадонини ҳукмронлигидан салгина вақт ўтгач яратилган тошбитикларда бу ҳукмдор хонадон ҳақида сўз йўқ. Демак, Ашин сўзи хунларнинг бевосита авлоди ҳисобланган турклар ҳукмрон хонадони учун хитойлар томонидан берилган атама сифатида қаралиши лозим. Юқорида кўрганимиздек, давр ўтиши билан тез-тез ўзгариб турувчи хитой иероглифларида қашан ёки қушануй туркий сўзини энди ашин деб ўқилиши ва «эзгу бўри» маъносини ифода этиши табиийдир.

Тил, тарих ва этнографик материаллардан фойдаланган ҳолда кўриб ўтганимиз — тарихимизга оид бир неча истилоҳларнинг келиб чиқиши ҳақидаги фикрлар шуни кўрсатадики, ўтмишимиз билан асосан ўзимиз шуғулланишимиз зарур. Акс ҳолда нохолис тарихчилар қўлига тушган она тарих хоҳлаганча қўйга солинаверади. Биргина мисол. В. Хенинг каби дунёга машҳур олимга «суянган» ҳолда Стеблин-Каминский «эроний тил ҳисобланган бақтир тили кушан шоҳларининг она тили бўлиб, бунга уларнинг исмлари ва тангаларидаги ёзувлар гувоҳдир», дейди. Бу олим оқ хун — эфталит — абдалларнинг этник жиҳатидан туркларга тегишли бўлишини истамаганидан бўлса керак, Б. Ғафуровга ҳавола қилиб, «оқ хунларнинг этник келиб чиқиши ноаниқ ҳамда баҳслидир» дейишгача боради.

Ваҳоланки, хунларнинг туркий эканлиги XX аср бошларида узил-кесил илмий ҳал қилинган.

Кушан даврига оид тангаларда акс этган тил масаласи эса бошқача талқин қилиниши керак. Кушан тангаларидаги шаунаў «шаў канешки кўшону» ёки «шаў канешки» деб ўқилиши бу иборалар шарқий эроний тиллардан бақтир тилига хос эканлигини кўрсатади. Шарқий эроний тил ҳисобланмиш бақтир тили қадимги Бақтриянинг энг чекка шимолида — ўтиш қийин бўлган тоғлар орасида — мунжан тилида сақланган (Мунжан тили суғд, хоразмий, пушту, осетин, язгулом, рушан, вахан, сарикўл, ишкашим ва яғноб тиллари каби шарқий эроний тиллардан бўлиб, форс-тожик тилидан — ғарбий эроний тиллардан кескин фарқ қилади). Туркий тил она тили ҳисобланган кушанлар шарқий эроний тил — бақтир тилига ўтиши тарихан тасодиф эмас. Биринчидан, кушанлар (турклар ўша даврларда суғд, сак ва бошқа шарқий эронийлар билан аралаш яшаганлиги учун бу тилни ўзлаштириш қийин кечмаган. Иккинчидан, бошқа туркийлар ҳам (масалан, қорахонийлар, ғазнавийлар, ҳатто салжуқийлар ва б. қ. ҳам) ўз салтанатининг тили сифатида эроний тилларни танлашгани тарихдан ҳаммага аён.

ТАРИХИМИЗ БИЗНИНГ ИМКОНСИЗЛИГИМИЗ ва қисман илмсизлигимиз туфайли чала ўргатилган. XIX ва XX асрларда дунёдаги йирик миллатлар ўз тарих отини тақасигача эътибордан четда қолдирмасликка интилган пайтда, бизнинг тарих отимиз устида бегона сувори ўтирди. Энди ўз тарих отимизга ўзимиз эгалик қилайлик.

Баҳтиёр ИСАБЕК

САМИМИЙ ВА ОЗОД КУЛГИ

ҒАФУР ҒУЛОМНИНГ 90 ЙИЛЛИГИ ОЛДИДАН

Ғафур Ғулом воқеликдаги турли ҳодисаларга кенг юрак билан, ўткир онг, чуқур ҳис, зўр идрок билан ёндашади, уларнинг ҳар бирига ҳаққоний баҳо беришга уринади. Шоир ўз қаҳрамонлари фаолиятини мамлакатдаги ўзгаришлар билан маълум даражада боғлаб акс эттиради. Характерли томони шундаки, уларда қўйилган масалалар, олдинга сурилган ғоялар бугунги кунимиз, мустақилликка эришган давримиз талабларига, вазифаларига жуда ҳам уйғун. У ўз ҳажвиясида хушомадгўй, жиноятчилар, халқнинг мол-мулкига кўз олайтирган ғаламисларни ҳажв ўтига олади, раҳбар ўринларда жойлашиб олган кўнгли қаро, қобилиятсиз шахслар, дангаса, ишёқмас кишиларни ғазаб ўтига олади, халқни алдаб, зулукдай сўрган риёкорларга қаҳрини сочади.

Ғафур Ғулом Мамажон («Тирилган мурда»), Мадмиса («Ким айбдор»), Мулла Дилкаш («Ҳийлаи шаръий») каби ўнлаб кулгили характерлар яратди. Маълумки, ҳажвда асосий масала — кулгидан фойдаланиш санъати. Шунга қараб, ҳажвий асарнинг сифати белгиланади.

Адибнинг асосий принципи — кулгини кенг кўламда ишлатиш — турли-туман нуқсонларга қарши қўллаш, баъзи инсонлар йўл қўйган хатоларни, онгларидаги сарқитларни йўқотишда ундан ҳар томонлама фойдаланишдан иборат. У бир хил типдаги, бир соҳадаги кишилар устидан ҳадеб кула беришга қарши чиқди. «Қачон қаралса, битта эшоннинг ё битта домланинг хусусий қилиғи, салласи, калпаси бизга мавзу, ахир, бу ўқувчиларни зериктиради. Ҳадеб, 3—4 та тип устидан кула берсак, биздаги бошқа куладирган ёқларимиз эсдан чиқади. Биз алоҳида шахслар устидан ҳам кулмайлик. Алоҳида шахсларни ўз атрофларидагилардан бошқалар танимайдиган бўлганидан, кенг ўқувчилар учун унинг фойдаси йўқ. Ўқувчиларимизнинг лабларини тиржайтириш ўрнига, энсаларини қотириб, пешоналарини тириштирмайлик». («Қизил Ўзбекистон», 1928 йил, 2 декабр).

Ғафур Ғулом ўз ижодий фаолиятида бу талабга содиқ қолди ва ҳар хил шахслар мисолида кулгининг ранг-баранг кўринишларини намойиш қилди. Унинг кулгиси халқ оммасининг турли қатламларига кенг кириб борди, сояларда ётган салбий шахсларни қулоғидан тортиб, офтобга, халқ ҳукмига олиб чиқди. Санъаткор бунга кулгининг жамиятдаги, ҳаётдаги ролини жуда яхши тушуниши орқали эришди. Энг муҳими шундаки, санъаткор кулгини бўлар-бўлмасга ишлатавермасди. Ғафур Ғулом учун ўзи айтгандай «кулги мўътабар!» эди.

Кулдириш ҳазилакам иш эмас. «Чақалоқни биринчи марта кулдиргунча она озмунча уринадими!» деб ёзган эди Ғафур Ғулом. Ўқувчиларни кулдириш учун сатирикдан катта маҳорат, ҳаётни яхши билиш, халқдаги кулги санъатини чуқур эгаллаб олиш талаб қилинади. Адибимизда бу фазилатлар мавжуд эди.

Ғафур Ғулом ҳаёт ва жамиятдаги ижобий воқеа ва ҳодисаларни, катта ўзгаришларни мадҳ этибгина қолмай, у бутун талантини воқеликда юз берган нуқсонлар, хатолар, турли соҳадаги ярамас, қабиҳ шахсларни ҳажв этишга ҳам қаратган.

Ғафур Ғулом «Шеър ҳам собун» асарида ўз ижодий вазифасини шундай аниқлайди:

Шоир юракларга ҳукм этади,
У рентген нуридай ўта кўрувчи.
Юрак пучмоғида қолган кирларни
Қалам билан тозалаш шоирнинг иши...

Шоир халқ қалбини «рентген нуридай» кўра оларди. Шунинг учун ҳар қандай «кирларни қалам билан тозалаш»га астойдил бел боғлайди.

Ғафур Ғулом сатира соҳасида ҳам улкан мерос қолдирди. Унинг сатирик анъаналари ранг-баранг ва кўпқирралидир. У зариф ҳажвчи сифатида яратган ажойиб асарлари республикамизнинг ҳар бурчагида маълум ва машҳур. Ғафур Ғулом ҳаётни чуқур биларди. У бир қулоғини халқнинг кўксига қўйиб, юрак тепишини моҳир врач каби кузатса, иккинчи қулоғи билан замон қалбини оташин ватанпарвар, санъаткор ёзувчи сифатида эшитар эди. Унинг қалби халқ юраги билан туташиб кетганди.

«Бармоқларнинг ҳар бири, — деб ҳақли равишда таъкидлаган эди Ғафур Ғулом 1956 йилда «Қизил Ўзбекистон» газетасида, — вужуд билан туташади. Каттакон халқ эканмиз, бир вужудмиз, бир танмиз. Зеҳн-ку сизники, мен қалам ушлайдиган бармоқ бўлсам, кифоя».

Ғафур Ғуломнинг диққат марказида биринчи навбатда ҳажвий характерлар туради. Мамажон ва Мадмисанинг характерлари, ички дунёси кулгили вазиятларни келтириб чиқаради. Муаллиф уларнинг қилмишларидан, ҳар бир босган қадамидан кулиб, масхара қилиб боради. Мулла Дилкаш ҳам шундай тарзда яратилган салбий характер. Ҳикоянинг бошида автор кулгини яширади. Бу кулги дастлаб сигирнинг қандай вазиятда эканлигида кўринади. Кейин кулги қисман уч қаҳрамоннинг ташқи вазиятларига кўчирилади. Мулла Дилкашнинг биринчи аччиқ луқмаси кулгили вазиятни ютади. Лекин бундан кулги бутунлай йўқолиб кетди, деган хулоса келиб чиқмаслиги лозим. Кейинчалик ташқи вазиятда кўринган кулги характерларнинг ҳаракатига, қаҳрамонларнинг ички мазмунига ўтиб кетади. Эр билан катта хотин, сўнг кичик хотин ўртасидаги тўқнашувда кулги йўқдай кўринади, чунки бу ўринда кулги ташқи томондан билинмай, ички томонга сингдириб юборилган эди.

Мулла Дилкаш дардини, руҳий оламини оча бошлаганда, кулгили ҳолат ичкаридан юзага чиқа бошлайди. Мулла Марғилонийнинг хотинни эмиш ҳақидаги маслаҳати, айниқса, буни амалга ошириш жараёни кулгини кучайтиради. Эмиш жараёни кулгининг кулминацияси, салбий қаҳрамонни фош қилишнинг жиҳати. Муаллиф бу ерда Мулла Дилкашга ғазабли кулги, ўткир масхарани ёмғирдай ёғдиради. Унинг ҳар бир қилиғидан, хатти-ҳаракатидан, луқмаси ва сўзидан мазах бурқсиб туради.

Шуни таъкидлаб ўтиш лозимки, Ғафур Ғулом қаҳрамоннинг табиий нуқсонлари устидан мутлақо кулмайди. «Кишиларнинг табиий камчиликларидан кулмак, — деб ёзган эди Ғафур Ғулом, — азахонада кулмак сингари беадаб кулгилар ҳисобланади».

«Ҳийлаи шаръий», «Тирилган мурда», «Ким айбдор?»да биринчи планда характерларнинг кулгили фаолияти турса, «Элатияда бир ов»да кулгили вазият кенгроқ ўрин олган. Шамсиддин эшоннинг риёзат чекиб, мурид-мухлис орттириши, ўғли Абдулқосим Мақсумга хотин олиб бериши, элатияларга қараб юриш қилиш, камбағал Дадақўзи уйида меҳмон бўлиб, унинг қизи Рокияни ўғлига фотиҳа этилиши каби ҳолатларда деярли кулги сезилмайди. Бунда автор кулгини яширишга ҳаракат қилади. Бутун кулги чимилдиқ картинасида очилади. Бу картинанинг — вазиятнинг кулгили томони. нимада? Шамсиддин эшон Дадақўзига қуда бўлмоқчи бўлиб, қизини ўғлига гаплашганда, эшоннинг ҳийла-найранги очилади-қўяди. Унинг асл мақсади — Рокияга уйланиш, демак, Дадақўзига қуда эмас, балки куёв бўлиш. Автор бу моментдан фойдаланиб, ажойиб кулгили вазият яратади.

Мана, эшоннинг чимилдиққа кириш олдидаги вазияти: «Шамсиддин эшон ҳаддан зиёда ғайратга минган, долдай қадди ломдай тўғри бўлаёзган». Букчайиб, ёйга ўхшаб қолган гавдасини ломга, алифга ўхшатиш учун кучанишлари киноялн зарбага учратилади. Чимилдиқдаги ҳодиса кулгини портлатиб юборади. «Эшон салласини олиб ёстиққа қўйди. Қалтираган қўллари келиннинг чиммат ўрнига тутиб келган дока рўмолига ёпишди». Автор кутилмаган бурилишлар, тўсатдан ечимга ўтиш, сир сақлаб туриб, бирдан муштлаб қолиш ҳолларига катта аҳамият берди. Чимилдиқ картинасидаги бутун вазият, диалог, хатти-ҳаракат кулги билан суғорилган. Келин «с» ўрнига «ш», «ш» ўрнига хуштак чалиб куёв билан суҳбат қилишлари айниқса, дока юздан тортиб олингандан кейин «Рокия қиз ўрнида ийланмаган жиқ тери», саксонлардан ошиб, оғзида битта ҳам тиши қолмаган кампир, бир вақт эшон дам солган чиллашир Сарвар амма бўлиб чиққанлиги қаттиқ кулгига сабаб бўлади. Бундан ташқари, Эшон Сарвар аммани сўфи хотин қилиб қўйиши, уни боплаб шармандаю шармисор этган Дадақўзини «орқаваротдан «оқ» қилиши кулгини янада кучайтиради.

«Шошилинч телеграмма» ва «Чораси кўрилди» ҳикояларида бошқачароқ характерга эга бўлган кулгига дуч келамиз. Биз бу асарларда асосан кулгили вазиятларни кўрамиз.

Қаҳрамонлар бу вазиятларга олиб кирилиб, кулгили воқеалар билан тўқнаштириладилар. Буларда олдинги ҳикояларлагига ўхшаш характерлар динамикаси комик вазиятларни туғдирмасдан, характерларни очади, ранг-баранг кулгини келтириб чиқаради. «Шошилинч телеграмма»да почта ходимларининг саводсизлиги ва «бебошвоқлиги» туфайли телеграммалар алмаштириб юборилишидан автор кулади.

Мирмиломиддин Самарқанддан шундай телеграмма олади: «Ака! Ўтирган бўлсангиз, туринг, турган бўлсангиз, юринг, волидаи меҳрибонимиз эски дардлари чиллашир билан автобус босиб вафот қилдилар». Бу хабар қаҳрамон учун миясига электр токи ургандай бўлади. «Саҳарлар бешик тебратиб оқ сутини аямаган» мураббиясини кўз олдига келтиради. Бу ҳодиса дунёни туман бостириб, кўзидан тирқиратиб ёш чиқазади. Бу вазиятда муаллифлар бирдан ўзгариш, тездан бурилиш ясайди. Ўз қаҳрамонини қайғули аҳволга солиб, кутилмаган ҳолда кулги келтириб чиқаради. Бунинг учун унга ёрдамга келган нарса — телеграмма мазмунининг хато чиқиб қолишидир. У, ақли-хушини йиғиштириб қарасаки, Самарқандда ҳеч қандай волидаи меҳрибони йўқлиги, онаси ўн саккизинчи йилда Тошкентда оламдан ўтганлиги эсига тушиши қаҳқаҳага сабаб бўлади.

Кулгининг иккинчи босқичи — Мирмиломиддин дўсти билан учрашиб, унга топширилган телеграммани ўқиганда содир бўлди. Ғафур Ғулом бу ерда ўз кулгисига якун ясайди, ҳақиқатни ойдинлаштириш орқали кулгини янада кучайтиради.

«Чораси кўрилди» ҳикоясининг руҳидан киноя келтириб чиқарилган. Бу ҳикояда вазиятнинг бошланиши олдинги ҳикояга ўхшаб кетади, яъни муштумзўр Ибой Зафаровга чиқадиган солиқ, бошқа қишлоқдаги камбағал Ибой Зафаровга юборилади. Олдинги асарда қаҳрамон ҳақиқатни тез англаб етади, кейинги ҳикояда эса қаҳрамон солиқ идорасидагиларни ишонтириш йўлида азоб чекади, берган аризасини дурустроқ ўқимасдан, уни солиқдан озод қилиш эмас, балки аксинча, солиқни ундириш учун чораси кўрилсин деб, ҳаракат қилишлари кетма-кет кулги уйғотади. Бу асарнинг олдинги ҳикоядан фарқи шундаки, унда кулгили шахсларга бевосита рўпара бўламиз. Булар қишлоқ шўросидаги солиқни ундирадиган икки йигит. Асарда аризанинг ҳаммасини ўқиб чиқмасдан, фақат «чораси кўрилсин» деган имзо билан танишиб, тескари иш қилган кишилар кулги остига олинади.

Ғафур Ғулом воқеликдаги салбий ҳодисаларни ва салбий типларни комик аспектда таҳлил қилишда, уларга кулгини сингдириб юборишда турли ўхшатишлар, ранг-баранг усуллар, ҳар хил киноя, кесатиклардан моҳирлик билан фойдаланган. Муаллиф салбий шахсларнинг бузуқ ахлоқини, ярамас ички руҳини қабартириш ёки бирор характерли хусусиятини таъкидлаш учун уларни масхара қилади. «Энг табаррук тасбеҳ»да Миён Хайр эшоннинг характерли хусусияти — гилосга очкўзлиги бўлиб, данаги билан уни ютиш эди. Муаллиф шу ҳолатдан фойдаланади.

Ғафур Ғулом шахснинг ички дунёси пучлигидан ҳам, унинг ташқи қиёфасидан ҳам, сўзларидан ҳам, хатти-ҳаракатидан, вазиятлардан, деталлардан штрихлардан ҳам кулиш, масхара қилиш учун имконият топди.

Йирик шоир ва олим Мақсуд Шайхзоданинг «Одамзод чеҳрасининг энг нафис белгиси бўлган кулги — табассум Ғафур Ғулом поэзиясининг байтларига сувларга ва сойларга, гулларга ва чаманларга, тўлин ойнинг юмшоқ, роҳатбахш нурларига ўхшаб кенг саховат билан сочиб юборилди», — деган сўзларини унинг ҳажвий асарларига тўла татбиқ қилса бўлади. Чиндан ҳам, Ғафур Ғулом асарларига зеб берган омиллардан бири кулги бўлди.

Устоз шоир ўзининг ҳажвий асарлари билан миллионлаб ўқувчиларни кулдириб, уларнинг умрига умр қўшди. Чунки унинг кулгиси ўзи айтмоқчи, «яйратувчи... самимий ва озод» кулгидир.

Ҳафиз АБДУСАМАТОВ

Суратни мусаввир Ҳабибулла Раҳматуллаев чизган

Ашурали ЖУРАЕВ

Юлдузлардан меҳр ёғилар

«ҚИЗИЛТЕПА ЛАВҲАЛАРИ» ТУРКУМИДАН

ТАРИХДАН БИР ШИНГИЛ

Ўзбекистон бепоён ва бебаҳо юрт. Бу муқаддас тупроқдаги ҳар бир гўшанинг, қишлоғу туманнинг ҳали битиб улгурилмаган тарихи бор, ҳали қалбларга оқиб кирмаган куй-қўшиқлари, жарангдор ўланлари бор. Ҳали рассомнинг бўёқлари лол қоладиган бетакрор манзаралар ўз кашфиётини кутиб ётибди. Ҳали шоирни телба қилиб қўядиган дилбар масканлар ўз шеърий мисраларини, ўлмас достонларини топгани йўқ. Ҳали жаҳонга жар соладиган кашфиётлар, мўъжизалар олдинда...

Юртимизнинг ана шундай ажойиб масканларидан бири — қадимий ва навқирон Қизилтепа тумани. Бу туманнинг инсонни ўзига тортиб турадиган қандайдир оҳанрабоси бор. Қизилтепага бир марта келган киши унинг тупроғида, табиатида ва энг муҳими одамларида ўзгача меҳр ва самимият борлигини дарров пайқайди. Бу тупроқдаги гўзал боғларнинг гуллари қалбингизда қайта гуллайди. Қизилтепаликлар сўзи билан иши бир, дангалчи, ўта меҳнаткаш, суҳбати ширин, нозик ҳазил-мутойибага анчайин ўч бўладилар.

Туманнинг шимолий чегараси бўйлаб Зарафшон дарёси оқиб ўтади. Ёзи жазирама иссиқ бўлиб, қиши аёзли бўлади. Лекин Зарафшон бу ернинг об-ҳавосини мўътадиллаштириб туради. Дарё — Қизилтепанинг олтин камари.

Қизилтепада 8 та қишлоқ кенгаши, 10 давлат ва 8 та жамоа хўжаликлари мавжуд. 665 ўринли 5 та касалхона бор. 410577 китоб фондига эга бўлган 44 та кутубхона, 25 та клуб муассасалари ишлаб турибди. «Гуллола» ва «Гулчирой» ашула ва рақс ансамбллари узоқ йиллардан буён фаолият кўрсатиб келади. «Чашма» ва «Зарметан» фолклор ансамбллари репертуарларидан асосан қадим Қизилтепанинг куй-қўшиқлари, ўйинлари ва ўланлари ўрин олган. Мухтор Ашрафий номидаги мусиқа мактаби кенг тармоқли махсус санъат мактабига айлантирилган. Бу ерда қатор музейлар фаолият кўрсатмоқда.

Тарихий манбаадан бирида Қизилтепага шундай таъриф берилган: «Қизилтепанинг эгаллаб турган ҳудуди қадимда Бухоро воҳасининг бир қисми бўлган. Бу қисм «Канпирак девори» деб ном олган девор билан ном олган. Туманнинг энг қадимги ёдгорликлари қулдорлик даврига мансуб». Туман ҳудудида Бўстон, Ванғози, Гардиён, Зарметан, Хўжа Ҳасан, Тавоис сингари қадимий қишлоқлар жойлашган. Бу қишлоқларнинг ҳар бири ўзига хос тарихга, урф-одатларга, қадимий анъаналарга эга. Масалан, Ўзбекистон халқ таълими аълочиси Аҳтам Ражабов Ванғози қишлоғи тарихини шундай шарҳлайди: «Халқ ўртасида қишлоқ номининг келиб чиқиши ҳақида турли ривоятлар мавжуд. Эмишки, қишлоқда тўрт ака-ука яшаган экан. Қишлоққа душман бостириб кирганда ака-укалар мардлик билан жангга отланибдилар. Жанг уларнинг ғалабаси билан якунланган бўлса-да, аммо ака-укалардан уч нафари жангда ҳалок бўлибди. Тирик қолган тўртинчи баҳодирни халқ «вай ғози» («у — ғози») деб олқишлабди. Тарихдан маълумки, ислом ақидаларига кўра жангда ўлса — шаҳид, тирик қолса — ғози бўлади. Шундан сўнг қишлоқ номи Вайғози деб атала бошланган. Замонлар ўтиши билан Вайғози Ванғози бўлиб ўзгариб кетган бўлиши мумкин...».

Қизилтепа тарихининг билимдонларидан бири, туман газетаси муҳаррири Умид Сатторов Шаҳривайрон тепалиги ҳақида шундай ривоятни сўзлаб берди:

— Қадим замонларда Зарафшон дарёси яқинидаги бу шаҳар ниҳоятда гуллаб яшнаган экан. Душман уни босиб олиш учун жуда кўп марта куч сарфлабди. Лекин кучи етмабди. Ниҳоят улар ҳийла ишлатиб, шаҳар аҳолиси ўртасидан бир хоинни топиб, ундан анча-мунча сирларни билиб олишибди. Лекин шунда ҳам ёвуз ниятига ета олмабди. Яна уларга хоин ёрдам бериб Зарафшон дарёсидан шаҳарга оби ҳаёт келиб турган сопол қувурларни беркитишни маслаҳат берибди. Лекин ҳеч ким қувур дарёнинг қаеридан ўтганлигини билмабди. Шунда хоин яна хоинлик қилиб: «Ҳазора қишлоғига яқин жойдан дарёга сомон ташлаб унинг оқишини синчиклаб кузатиш керак. Сомон дарё гирдобига дуч келиб йўқолдими, билингки, шу жойдан шаҳарга сув берадиган қувур бошланади», дебди. Душман унинг айтганини қилиб, қувурни беркитиб, сувсизликка гирифтор этилган шаҳарни босиб олибди. Аммо шаҳарнинг мард халқи душман билан сўнгги томчи қони қолгунча курашибди. Бундан жаҳли чиққан душман шаҳарнинг кулини кўкка совурибди. Шу-шу бу жойнинг номи Шаҳривайрон деб аталадиган бўлибди. Шаҳривайрон ўрнида, афсуски, қадимий ёдгорликлардан ҳеч бир нарса сақланиб қолмаган...

Қизилтепа ҳудудида анчагина тарихий ва маданий ёдгорликлар мавжуд. Масалан, Ванғозидаги Тошмачитни олайлик. У Бухоро амири Абдуллахон даврида бунёд этилган. Сўнгги марта 1913 йилда таъмирланиб, пештоқига «Оллоҳ, Оллоҳ, Оллоҳ, Оллоҳ» деб ёзилган. Ванғози минораси эса 1865—1870 йилларда қурилган бўлиб, баландлиги 27 метр. Ичкарисидаги 53 та айланма зинапоя тут ёғочидан ясалган. Абу Муслим ариғи ва тепалиги ҳақида ҳам турли хил қизиқарли ривоятлар бор.

Даврлар ўтиши билан тарихий воқеалар, ёдгорликлар, шаҳарлар олис-олисларда ёнаётган митти гулханларни эслатади. Бу гулханлар ўз вақтида ловуллаб ёнган, уларнинг тафтидан одамлар баҳраманд бўлишган. Бугун эса машҳур гулханлар ўрнида бир ҳовуч кул қолган ёки бирор бўлаги сақланган холос. Айрим тарихий ёдгорликлар бузиб ташланиб, текисланган ўрнида пахта экилган ёки иморат қурилган. Афсуски, Қизилтепада ҳам қанчадан-қанча тарихий ва маданий ёдгорликлар 1920—1930 йилларда ва ундан кейинги даврларда шафқатсизларча бузиб ташланди. Бу учун оддий одамларни айблаб бўлмайди. Ҳаммасига бизни ўтмишимиздан, тарихимиздан ва миллий илдизларимиздан жудо этишга мажбур қилган ўша қаттол тузум айбдор. Кўз ўнгингизда мачит ё тарихий мақбарани бузаётган чин мусулмонни келтириб кўринг: тасаввур қилолмайсиз. Лекин оёғида кирза этик, эгнида комбинезон, бошида малларанг шапкаси бор совет кишиси бундай ишни бир зумда дўндириб ташлаган. Коммунистик ғоялар билан қуролланган одамлар ўз «келажаклари»ни яратиш учун бунёдкорликни масжид ва мадрасаларга ўт қўйишдан бошлаганлар. Бу ваҳшат оловида имон, эътиқод билан бирга тарихнинг неча-неча жилдлик бебаҳо саҳифалари ҳам кулга айланган. Қизилтепа фарзанди, таниқли шоира Ойдин Ҳожиева бу қаро кунлар ҳақида шундай мисралар битган:

Ваҳшат солар олов қиличи,
Қоча олмай китоблар ёнар,
Эл турар лол, нафаси ўчиб,
Кўз ўнгида савоблар ёнар.
Ғирот ёнди, куйди Алпомиш,
Қизиб кетди наҳс бозори.
Энди иймон мисоли қамиш,
Энди юртнинг ҳамият, ори...

Бу ёнғиннинг миллат онгига, маънавий дунёсига етказган таъсири, миллий маданиятимизга етказган зиёни ҳали қанча-қанча авлодлар қалбида қора парда ясайди. Ўчган хотирани тиклаб бўлмайди. Шу боис Қизилтепада яккам-дуккам қолган тарихий ва маданий ёдгорликларни авайлаб-асраб зудлик билан таъмирлаш зарур. Вайронага, харобага айланган обидалар дардига малҳам керак. Тарих олдида қизилтепаликлар хижолат чекмасликларини жуда-жуда истардим. Тарих ҳукми эса шафқатсиз.

«...БУ ЭЛНИНГ УММОНЛАРИ»

Мустақиллик йўлидан дадил одимлаётган Ўзбекистонда Қизилтепа туманининг ўз ўрни, қиёфаси бор. Қисқа вақт ичида бу туманда жиддий ўзгаришлар рўй бермоқда.

Бугунги кунда халқпарвар раҳбар, ажойиб инсон Мардон Шамсиев бошлаган хайрли ишларни, яхши анъаналарни унинг шогирди туман ҳокими Турсунпўлат Патуллаев куч-ғайрат билан давом эттирмоқда. Биргина мисол: яқинда туман марказида янги бозор ишга туширилди. Бозор-юртнинг кўзгуси. Унга қараб халқнинг қандай яшаётганлигини билиб олиш мумкин. Шу боис бу ерда ҳар ҳафта шанба куни катта бозор бўлади. Маҳсулотларнинг кўплиги, молларининг ранг-баранглиги жиҳатидан Ғиждувон бозоридан қолишмайди. Унда Самарқанд, Марғилон, Челак, Бухоро, Қарши шаҳарларидан келган чаққон тижоратчилар ҳам савдо қилишади. Бозор тўкин ва гавжум бўлгани учун кўпгина моллар бошқа бозорларга нисбатан анча арзон. Шу боис ҳам харидорлар ўзига керакли бўлган нарсаларни излаб узоқ шаҳарлардаги бозорларга бориб юришмайди. Қизилтепа азалдан савдо карвонлари қўниб ўтадиган, савдо-сотиқ ишлари дурустгина йўлга қўйилган йирик марказлардан бўлган. Ана шу қадим анъананинг қайта тикланаётгани бозор иқтисодиётига ўтиш йўлидаги дадил қадамлардан биридир. Мақсад келажакда Қизилтепа бозорининг шуҳратини ўлкамиздан олисларга ҳам ёйиш. Жаҳон бозорларидан ҳам бу ерга турфа маҳсулотлар олиб келишни таъминлашдан иборат.

ҚИЗИЛТЕПА БОҒЛАРИДА

Ҳозирда Навоий вилояти ҳокимининг ўринбосари Мардон Шамсиев узоқ йиллар туманга раҳбарлик қилди. Табиатан камгап, камтарин бу инсон Қизилтепа учун анчагина ибратли ишларни амалга оширди. Халқ ибораси билан айтганда, қадами қутлуғ келди. «Пахта иши» туфайли азият чеккан туманнинг собиқ биринчи котиби Нусрат Ҳикматов бошлаган хайрли ишларни поёнига етказиб, ўзи ҳам ободончилик, фаровонлик, саломатлик борасида қатъий режа тузиб самарали ишлади. Аввало четдан кадр олиб келиш сиёсатига барҳам берди. Туманда ишсиз юрган ўнлаб олий маълумотли мутахассисларни қобилиятига қараб иш билан таъминлади. Мардон ака енг учида қилинадиган алдам-қалдам ишларни ёмон кўради. Ёлғончи, ваъдабоз раҳбарларни ёқтирмайди, ҳар қандай ишни бажаришда, вазифани адо этишда тартиб ва маданиятга суянади. У киши инсон сифатида ҳам, раҳбар сифатида ҳам интизомни яхши кўради. Бу ҳақда Мардон ака шундай дейди:

— Раҳбарликнинг катта-кичиги йўқ. Лекин ҳар бир раҳбарда юрт туйғуси, тупроқ меҳри, инсонга муҳаббат ҳисси бўлиши керак. Баъзи раҳбарлар керакли курсини эгаллагач, ошна-оғайнигарчиликка ружу қўядилар, айримлари калтабинлик қилиб бойлик йиғишга киришиб кетади. Аслида бундайлар ўз халқини талаётганини, бирор етим ё ногирон банданинг ризқига чанг солаётганини билишармикан? Энг ёмони одамларни алдаш, қуруқ ваъдалар бериб ишонтириш, уларнинг насибасига чанг солиш. Бундай раҳбарларга одамлар ишонмайди. Ишонч йўқолган жойда кўп нарсаларга путур етади. Биз сўнгги йилларда Қизилтепада раҳбарлар, зиёлилар, меҳнаткашлар ўртасида бир-бирларига ҳақиқий ишонч туйғусини шакллантириш борасида кўпгина эзгу ишларни қилдик. Агар иқтисодий, маънавий соҳаларда бирор муваффақиятларга эришган бўлсак, бунинг заминида аввало ҳамжиҳатлик, ишонч, интизом, ҳалоллик ва тўғрилик ётади...

Мардон ака камтарлик қилиб ўзи амалга оширган ибратли ишлар, ташаббуслар ҳақида деярли гапирмади. Мен бу ҳақда қизилтепаликлардан сўраб-суриштириб билиб олдим. Аввало Қизилтепа ҳудудидаги барча йўллар қайта таъмирланиб асфалт қилинди. 35 та мактабнинг деярли ҳаммаси замонавий услубда, икки қават қилиб қурилди. Мактабларда спорт ишлари яхши йўлга қўйилди. Мардон ака ўзи моҳир волейболчи. Республикамизнинг қатор кўрикларида қатнашган. Мунтазам спорт билан шуғулланади. У касалхоналар ўрнига спорт иншоотлари, залларни қуришни афзал кўради. Туманда қисқа вақт ичида 34 та баскетбол, 96 та волейбол, 14 та қўл тўпи майдонлари, 18 та спорт зали, 5 та саломатлик шаҳарчаси қурилиб, ишга туширилди. Мактабларда Таэквондо машғулотлари махсус фан сифатида олиб борилади. Шунингдек, миллий спорт турларига ҳам эътибор ва қизиқиш катта.

Ҳар бир хўжаликда маданият ва истироҳат боғлари барпо этилди. Боғларни эса шинам чойхоналар, болалар ўйнайдиган майдончалар, спорт хоналари безаб турибди. Спорт инсонни ҳам ақлий, ҳам жисмоний жиҳатдан чиниқтиради. Юрагида жасорат уйғотади. Жасоратли, ботир, билагида кучи бор фарзандларгина юртнинг корига ярайди. Ҳар жиҳатдан соғлом авлодгина мустақилликни янада мустаҳкамлашга бел боғлайди. Қишлоқларда, мактабларда спортни ривожлантириш борасида қизилтепаликлар тажрибасидан ҳар қанча ўрганса арзийди. Мардон аканинг ташаббуси билан хўжаликларнинг чўлга туташ ерларида, Зарафшон соҳилидаги тўқайзорлар ўрнига боғлар пайдо бўлди. Бугунги кунда бу боғлар ҳосилга кирди. Хуллас, Ойдин опа ҳаққоний таъриф берганидек:

Бу саҳро сийнасида ганжи ниҳон минг алвон,
Калидини ёвга берманг, халқимнинг Мардонлари.
Илдизларимиз мангу, Эркнинг сувин симирсин,
Яна лиммо-лим бўлгай бу элнинг уммонлари...

ҲАЛОЛЛИК НУРИ

«Бўстон» совхозининг ижара хўжалигига айлантирилганига уч йилдан ошди. Хўжалик юритишнинг бу усули тошроботликларга жуда қўл келди. 22 минг аҳоли яшайдига катта хўжаликнинг эгаси деҳқон бўлди. Собиқ социализм даврида бизни давлат боқади, деган тушунча одамларнинг табиатига сингиб кетган, деҳқон бир қадар ер меҳридан узилиб қолган эди. Ижарага ўтилиб, ҳар бир оиланинг имкониятига қараб 1-1,5 гектардан ер берилгандан сўнг деҳқон ўзини ер ва меҳнат боқишини чуқур англаб етди. Ер шартнома асосида уч йилга берилади. Агар ижарачи шартномани бажариб, ердан унумли фойдаланса, яна шунча муддатга унинг ўзига қолдирилади.

— Ердан фойдаланишнинг бу усули жуда қўл келяпти, — дейди суҳбатда хўжалик раҳбари Тўра Рўзиев. — Масалан, хўжалигимизга қарашли 155 гектарлик мевазор боғ бор. Олдин шу боғдан қоровул қўйиб, тўрт томондан қўриқлаб зўрға 25-30 тонна ҳосил олардик. Ижарага ўтилгандан сўнг 150 тонна ҳосил олаяпмиз. Ижарачи ҳам қўриқлайди, ҳам парвариш қилади. Ижаранинг яна бир афзаллиги, деҳқон техникадан ақл билан фойдаланади. Ёқилғини, керакли қисмлар ва жиҳозларни эҳтиёт қилади. Бекорга ишлатмайди ёки ташлаб юбормайди. Деҳқонларимиз бир сўз билан айтганда, ер меҳрини чин қалбдан ҳис этиб меҳнат қилаяптилар. Бу меҳнатнинг самараси ҳам яхши бўляпти...

Хўжа Ҳасан туманидаги йирик қишлоқ кенгашларидан бири. Унинг аҳолиси 21 минг кишидан ортиқ. 8 та умумтаълим мактабларида 4853 нафар ўқувчи билим олади. Ҳунар техника билим юртида эса 371 нафар ёшлар турли ҳунар сирларини эгалламоқдалар. Ўтган йили 600 хонадон газлаштирилиб, 40 км газ қувурлари тортилди. Аҳолини тоза ичимлик суви билан таъминлаш учун 19 километрлик Жилвон — Тошработ сув қувури ётқизилди. Кенгаш қошида тикувчилик цехи, иккита ғишт заводи, тегирмон, мойжувоз, кулолчилик цехи ишлаб турибди. Президентимиз фармони асосида аҳолига 372 гектар қўшимча томорқа берилди.

Кенгаш раиси Аваз Отамуродов бир неча йиллардан буён тошроботликларнинг дуосини олиб, ғайрат билан ишлаб келяпти. «Ватан киндик қони тўкилган жойдан бошланади. Тошработ — Ўзбекистоннинг бир парчаси. Агар биз ўз қишлоғимизнинг ободончилиги, фаровонлиги, тинч-тотувлиги учун меҳнат қилсак, демак, у мустақил давлатимизни қудратли мамлакатга айланишида кичик бир зарра вазифасини ўтайди. Зарралар йиғилиб, ҳақиқий кучли ва шиддатли тўлқинга айланади», —дейди Авазхон ака. Бу одамнинг юз-кўзларида, иш фаолиятида, ғайрат алангаси ёниб туради.

— Мен Авазхоннинг ишлашига ҳавас қиламан, — дейди Навоий вилоят транспорт бошқармаси бошлиғи Равшан Мавлонов. — У одамлар ташвиши билан яшайди. Тошработдаги ҳар бир хонадон унга ўз уйидек қадрдон. Биров оламдан ўтса ғамга ботади, бировнинг уйида чақалоқ йиғиси эшитилса қувонади. Қачон қараманг, у қишлоқнинг бирор муаммосини ҳал этиш учун елиб-югуради. Юртга аслида шундай фидойилар керак.

Равшан ака ҳақ гапни айтди. Авазхон Отамуродов юрт, тупроқ, улус ташвиши ва меҳри билан яшайди. Бундай ғайратли инсонлар Қизилтепада кўплаб топилади. Шундайларнинг ташаббуси билан бу юртда Ўзбекистон халқ шоираси Ойдин Ҳожиевага атаб «Ойдинбоғ» ташкил этилди. Шу кунларда «Ойдинбоғ»нинг ниҳоллари гуркираб ўсмоқда. Бу боғ келажакда Қизилтепа учун ҳам, юртимиз учун ҳам ажойиб мевалар бериши шубҳасиз...

Қизилтепага борганда кечалари осмонда чарақлаб турган ғужғон юлдузларга қавасангиз, гўё улардан меҳр ёғилаётгандек туюлади. Бу меҳр қизилтепаликларнинг қалбида, сўзларида, кўзларида акс этиб турибди. Бу азиз масканга ҳамиша юлдузлардан мурувват, самимият ва ҳалоллик нурлари тўкилаверсин.

ЎзА АХБОРОТИ

Занжирали Мирзатов номидаги Қўқон шаҳар мусиқали ва комедия халқ театрида драматург Эркин Муродов қаламига мансуб «Масхарабоз найранги» комедиясининг илк кўриги бўлиб ўтди. Спектаклни Ўзбекистон халқ артисти Рашидхон Содиқов саҳналаштирган. Саҳна безакларини Азимжон Азизов ишлаган. Комедия руҳига мос мусиқаларни Рафиқ Аҳмедов танлаган. Спектаклдаги асосий ролларни Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Шомурод Ҳакимов, ҳаваскор артистлардан Л. Маматқулова, З. Ҳамидова, Ю. Халилов, А. Ашуров ва бошқалар ижро этмоқдалар.

Яқинда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси драматургия кенгашининг «Драматургиямизнинг бугуни ва эртаси» мавзуида давра суҳбати бўлиб ўтди. Суҳбатни драматург Абдуқаҳҳор Иброҳимов қисқача кириш сўзи билан очади ва олиб борди.

Профессор Тошпўлат Турсунов, адабиётшунос Шуҳдир. Шунингдек, кейинги йилларда театрларда тарихий мавзуга мурожаат этиш жонланганини таъкидланди. Драматургияга кириб келаётган ёш ижодкорларга эътибор йўқлиги алоҳида қайд этиб ўтилди.

Шундан сўнг санъатшунослик номзоди Нафиса Зоҳидова, филология фанлари ги драматургия қай аҳволда, бундан буён нима ишлар қилиш мумкинлиги ҳақида куюниб гапирдилар.

Асосий хулоса шундай бўлдики, биз томошабиннинг беларвороқ бўлиб қолганлиги ҳақида қанча гапирмайлик, бугунги томошабин барибир театрни яхши кўради, агар ҳақиқий яхши асар, юк-

ГАП ФАҚАТ ДРАМАТУРГИЯДАМИ?..

рат Ризаев, бугунги мураккаб бозор иқтисодиёти шароитида драматургия ва драматургларга эътиборни кучайтириш ҳақида сўзладилар. Асарнинг бадиий баркамол, ғоявий бақуввват бўлишини талаб этиш яхши. Бироқ бир босма табоқ асарнинг нархи бир кило гўшт нархича бўлмаса, ижодкор меҳнатининг қадрини ўйлаб кўриш керак. Зеро, бу ҳам драматургияга муносабатнинг бир белгиси.

доктори Ҳафиз Абдусаматов, доцент Баҳриддин Насриддинов, санъатшунослик доктори Муҳсин Қодиров, драматурглардан Муҳаммад Хайруллаев, Ҳайдар Муҳаммад, Ҳайитмат Расул, оддий томошабин Омонулла Сайдаминов, режиссёр Жўра Маҳмудов, шоир Ҳусниддин Шарипов сўзга чиқдилар. Давра суҳбатида иштирок этганларнинг ҳаммаси нотиқларнинг сўзларини қувватлаб, бугунсак савиядаги драматургия бўлса, театрга келади. Бинобарин, ўз навбатида ана шу юксак савиядаги асарларни яратувчиларни ҳам эсдан чиқармаслигимиз, меҳнатлари зое кетмаслигига ҳаракат қилишимиз лозим.

Давра суҳбатида Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раиси Жамол Камол иштирок этди.

ЯХШИ ИНСОН ЭДИ...

Эндигина олтмиш икки баҳорни қаршилаган самимий ва дилкаш инсон, Жумҳуриятда хизмат кўрсатган маданият ходими, шоир Шамси Одил вафот этди. Яқиндан таниганлар унинг камсуқум, содда ва оқкўнгил одам бўлганлигини биладилар.

1931 йилда Каттақўрғон шаҳрида туғилган Шамси Одил узоқ йиллар давомида «Ёш гвардия», Ғ. Ғулом номидаги, «Чўлпон» нашриётларида муҳаррир, бўлим мудири вазифаларида ишлади. Унинг «Икки лола», «Сеҳргар кўзачалар», «Тонгдаги ўйлар», «Самарқад гуллари», «Тоштулпор» каби ўнлаб шеърий китоблари чоп этилган. Бундан икки-уч йил аввал юртимиздаги, сиёсий ҳаётдаги ўзгаришлардан руҳланиб «Соҳибқирон Темур» номли достон ёзган эди. Бу — ижодида янгича йўналишларни бошламоқчи бўлаётган кекса шоирнинг не замондан бери ичида қолиб келаётган дардларининг маҳсули эди.

Шамси Одил ўзининг оилапарварлиги, қобил фарзандларга жонкуяр тарбиячилиги, болажонлиги билан алоҳида ажралиб турарди, саранжом-саришта, меҳмонларга доимо эшиги очиқ, рўзғори ҳавас қилгулик эди. Шу боис унинг болаларга аталган шеърлари ўзининг самимияти, яхшиликка, аҳилликка, покизаликка даъват этиши билан ўзига хослик касб этиб турарди.

Одатда марҳумлар ҳақида — улар аслида қандай бўлишларидан қатъий назар фақат яхши гапирадилар. Шамси Одил эса чинакамига яхши инсон эди, хотираси қалбимизда доимо яшаб қолажак. Оллоҳ раҳмат қилсин.

БИР ГУРУҲ ЎРТОҚЛАРИ

Жалол ИКРОМИЙ

Тожик адабиёти оғир жудоликка учради. Тожик адабиётининг йирик намоёндаларидан бири, ўзбек адабиётининг улкан дўсти, атоқли ёзувчи Жалол Икромий 84 ёшида узоқ касалликдан сўнг 1993 йил 11 апрелда оламдан ўтди.

Жалол Икромий 1909 йил 20 сентябрда Бухорои шарифда қози оиласида дунёга келди. 1928 йил Бухоро шаҳар муаллимлар билимгоҳини тугатгандан кейин ўрта мактабда дарс бера бошлади. 1930 йил Душанбе шаҳрига кўчиб борди.

Жалол Икромийнинг дастлабки ҳикояси 1930 йилда босилиб чиқди. Илк романи «Шоди» 1940 йилда нашр қилинди. Жалол Икромий тожик романчилигида биринчи бўлиб трилогия яратган адиблардан ҳисобланади. Мазкур трилогия учта тарихий роман: «Олов қизи», «Бухоронинг ўн икки дарвозаси» ва «Емирилган тахт»ни ўз ичига олган. Ёзувчининг бошқа романлари, чунончи, «Ўргимчак торлари» ва «Қора қузғунлар» асарлари ҳам китобхонларнинг қалбидан жой олган.

Жалол Икромий «Олов қизи» ва «Бухоронинг ўн икки дарвозаси» романлари учун Рудакий номидаги Тожикистон Давлат мукофотига сазовор бўлган.

Адибнинг «Олов қизи», «Бухоронинг ўн икки дарвозаси» асарлари ўзбек китобхонларига яхши таниш.

Тожикистонда юз берган фожиалар ёзувчи қалбини қаттиқ ларзага солган эди. У биродаркушликка қарши эди.

Улуғ адиб ва инсон Жалол Икромий биродар тожик халқи қатори ўзбек халқининг хотирасида ҳам ҳамиша сақланиб қолади.

БИР ГУРУҲ ЎРТОҚЛАРИ

«НАВРЎЗ»НИНГ ДУНЁВИЙ УФҚЛАРИ

Боши биринчи бетда

нинг сабаблари очиб бериладди. Сабабчи — отаси Ёқуб, қайсики авлиё Иброҳимнинг чиройли қўйлагини Юсуфга тортиқ қилиб, уни акаларидан устун қўяди, натижада кўролмаслик, ғанимлик пайдо бўлиб, фожиага олиб келади. Юсуфни ўлдирадилар. Бироқ кўнгли тоза, руҳи пок Юсуф арши аълога кўтарилади. Ёқуб изтиробда, акалар эса қилмишларидан пушаймондай хомуш, бошлари эгик.

Ниҳоят, анжуманга хос тўртинчи умумий хусусият — бу еттита расмий спектакллардан бештасининг халқ достонлари ва фолклор манбаларига асосланганлигидир. Тожикларнинг «Сафар Махсум», қирғизларнинг «Оқ Моор», қорақалпоқларнинг нинг «Шаҳриёр», озарбойжонларнинг «Хотин», туркманларнинг «Пайғамбарлар нингноласи» спектаклларининг асл манбаи халқ асотирлари ва достонларидир. Умуман, бу гал, «Наврўз» анжуманида халқ анъаналарини тиклашга кучли иштиёқ намоён бўлди.

«Сафар Махсум» ёзувчи Ато Ҳамдам томонидан гарчи Жалол Икромий ва Ҳ. Назаровнинг «Сафар Махсум саргузаштлари» романи асосида яратилган бўлса-да, лекин саҳнавий талқин, ижро учун тожик халқи орасида кенг ёйилган латифалар, ҳикоятлар, халқ тасаввуридаги тимсол илҳом манбаи, таянч вазифасини ўтаган. Спектакл халқ томошаси сифатида қурилган бўлиб, ижрочилар вазиятларга, воқеаларга астойдил ишониб, шавқ-завқ билан ўйнайдилар. Айниқса, Сафар Махсум тимсолини гавдалантирган Насриддин Нуриддинов шу қадар самимий, ҳис-туйғуларга бой, жозибалики, наинки томошабинларни, балки саҳнадошларни ҳам ўзига ром қилади.

ШУНИ ҲАМ ҚЎШИБ КЕТИШ КЕРАККИ, «Сафар Махсум»нинг яратилишида ўзбек театрининг «Келинлар қўзғолони» спектаклининг таъсири яққол сезилиб туради. Халқ томошасига хос шартлилик, топқирлик, бадиҳагўйлик, чилдирма билан усул бериб, саҳна ҳаракатини идора қилиб туриш, саҳнада саҳна ўйнаш шундан гувоҳлик беради.

«Оқ Моор» билан «Шаҳриёр» спектакллари ҳам манбаи, ҳам қўйилиши ва ўйналиши жиҳатидан бирбирига ўхшайди. Иккаласи ҳам халқ достонлари асосида яратилган. «Оқ Моор»да қирғиз хони Жонтайнинг қўлига тушиб, севган йигити Болотдан жудо бўлган гўзал қизнинг аччиқ қисмати ёритилса, «Шаҳриёр»да кундоши ва Мастоннинг макри билан икки боласидан айрилиб, саҳрога қувилган қорақалпоқ қизи Гулшара фожиаси ҳикоя қилинади. Спектаклларда афсонавий руҳ, улуғворлик, кўтаринкилик ҳукмрон. «Оқ Моор»да табиат манзаралари, ўзаро муносабатлар, либослар миллий руҳда чиройли қилиб ишланган бўлса, «Шаҳриёр»да ғаройиблик, романтика кучли. Ўш қирғиз драма театрининг «Оқ Моор» спектакли миллий маданиятни тиклашга қўшилган ҳисса деб топилди ва махсус мукофотга сазовор бўлди.

«Юг» номли озарбайжон давлат театрининг «Хотин» спектакли ҳам аслида туркий халқларнинг қадимий эпоси ҳисобланмиш «Дада Қўрқуд» достонига таянади. Қизиғи шундаки, анжуманда шу манба негизида яратилган ва асосан Дали Думрул саргузаштларини ёритувчи уч спектакл намойиш қилинди. Бири — айтганимиз «Хотин» спектакли бўлса, иккинчиси — Тошкент фестивалида биринчиликни олиб кетган туркманларнинг «Дели Домрули», учинчиси эса Анқара давлат театрининг «Дели умрул»идир. Мазкур спектакллар ягона манбага таянган ва марказида бир қаҳрамон бўлса-да, улар қўйилиши ва ўйналиши, талқин жиҳатидан ҳар хилдир. Туркман спектакли бахшининг жонланган ҳикояси тарзида қўйилган бўлса, озарбойжонларники бир ижрочи томонидан ўйналадиган моноспектакл, туркларнинг спектакли эса шўхлик, ҳаётсеварлик унсурлари билан тўлиб тошган, халқ томошаларини эслатувчи ниқоблар, ўйинлар, трагикомедия ҳолатларига бойдир. Айниқса, ёш озарбайжон актрисаси Меҳрибон Зеки ўз истеъдоди ва маҳорати билан кўпчиликни лол қилди. Бир ўзи бутун бир қиссани ҳикоя қилади, ўйнайди, юзлаб томошабинни ўзига қаратиб туради. Шундай бир ишга жазм қилиш наинки истеъдодни, айни чоқда жасоратни талаб қилади. Актриса шу хислатларни намоён қила олди. Уч хил чолғуни чалиб, гоҳ Дали Думрул, гоҳ унинг онаси, гоҳ отаси, гоҳ хотини тилидан куйлаш, бир Дали Думрул, бир яна бошқа шахс қиёфасига кириш, турли кишилар тилидан савол-жавоб қилиш, Азроил бўлиб умбалоқ ошиш, она бўлиб боласини эркалаш, қўйингки, биргина ижрочининг бутун бошли саҳнавий қисса ҳосил қилиши ҳазилакам гап эмас. Ҳаракат майдони, кўринишларни белгилаб берган режиссёр Багир Гасановнинг ҳам хизмати бордир балки, аммо асосий иш барибир ижрочи зиммасига тушган. Қисқаси, озарбойжон театрининг «Хотин» спектакли қиссахонларнинг анъаналарини тиклаши, ранг-баранг воситалари билан қизиқарлидир.

«Наврўз—93» да туркман санъаткорлари бошқалардан ҳийла ажралиб турдилар. Ижодий жиҳатдан яхши тайёргарлик кўришган. Улар намойиш қилган «Пайғамбарлар ноласи», «Дели Домрул», «Калтакесаклар», «Медея» спектаклларининг ҳаммаси ҳам бадиий кўркам саҳна асарларидир. Уларда ижодий изланишлар ҳам намоён. Шундан Мулланафас номидаги Туркман давлат академик драма театри Еврипиднинг «Медея» трагедияси саҳнавий талқини учун биринчи даражали мукофотни олиб, фестивал ғолиби бўлди. Гарчи Медея ролида фожиавийлик етарли даражада зоҳир бўлмаган бўлса-да, спектакли умумий саҳна маданиятининг юксаклиги (тасвирий ва мусиқий безаги, хор, нур-шуълаларнинг мутаносиблиги, саҳна тузилиши) билан мутахассислар эътиборини тортди.

Анжуманда кўзга ташланган катта муаммо — бу аксар спектаклларнинг асосида ётган драматургиянинг бўшлигидир. «Медея»дан ташқари барча спектаклларга тааллуқли бу гап. Ҳатто Ўлжас Сулаймоновдай забардаст ёзувчининг Б. Муқаев билан ҳамкорликда яратган «Семей фожиаси»ни ҳам бадиий кўркам, деб бўлмайди. Анжуманда замонавий мавзуда иккитагина спектакл кўрсатилди — бири татарларнинг «Бичура» спектакли бўлса, бири «Семей фожиаси». Бунда Қозоғистон бағрида кўп йиллар ўтказилган атом бомбаси синовлари келтирган мислсиз фожиалар илк бор тилга олинади. Шу жиҳатдан долзарб. Бироқ, афсуски, асар бўлиб ўтган воқеаларнинг қуруқ ахборотидай, катта бадиий-фалсафий умумлашма даражасига кўтарилмаган. Бунинг устига режиссёр Чапай Зулқашули ҳам маиший, мелодраматик унсурларга урғу бериб, трагедиянинг майдалашувига сабабчи бўлган. Лекин шунга қарамай, ҳакам ҳайъати «спектаклда ўткир замонавий муаммони қўйганлиги учун», деган мукофот таъсис қилиб, театр жамоасини тақдирлади.

НАДОМАТЛАР БЎЛСИНКИ, «Наврўз—93» да ўзбек театри қатнашмади. Ўзбекистон номидан Бердақ номидаги қорақалпоқ мамлакат мусиқали театри иштирок этди. Қорақалпоқ санъаткорлари учун бу катта тортиқ бўлди, албатта.

«Наврўз» фестивалининг уфқлари кенгайиб, бундан кейин ҳам Марказий Осиёда театр санъатини ривожлантиришда, саҳна ижодкорларини бирлаштиришда, ўзаро таъсир ва ҳамкорликни кучайтиришда муҳим омил бўлиб қолаверади.

Муҳсин ҚОДИРОВ,
санъатшунослик доктори, профессор, «Наврўз—93» ҳакам ҳайъатининг аъзоси

«БИЗНИ ТАРК ЭТМАС МАТОНАТ»...

Дунё иккига ажралиб, бирбирига шаддий қарши турган оғир замонлар тугади. ХХ асрнинг охирига келиб, одамлар ва халқлар, мамлакатлар ва тузумлар тақдирида мислсиз, ажойиб ўзгаришлар юз берди. Кечагина ўтиб бўлмайдигандай туюлган, чўян ҳайкаллар томонидан қуюлган ва кўтарилган чўян деворлар қудрати илоҳий инояти билан қулади. Империячилик зулмлари ва ғоявий найранглари тугаб, ўрнига шу қадар гўзал ва ғаройиб, худди эртаклардагидай янги мустақил давлатлар туғилди. Улар ва уларнинг халқлари олдида муболағасиз айтиш мумкинки, мисли йўқ истиқболлар очилди. Шу истиқболнинг қудратли тозартиргувчи шабадалари тўхтовсиз эсиб одамларнинг кўкракларини яшартирмоқда. Янги мамлакатлар халқларида инсонлик ғурури уйғонди ва у кўз ўнгимизда мўъжизалар яратмоқда. Кечагина Германия Тўртқўлда чучук сув заводи қуриб беради деса, ким ишонарди. Кеча Жанубий Кореянинг сутдай оқ енгил машиналари Ўзбекистон йўлларида чопиб юради деган гап хомхаёлга ўхшарди. Кеча Ўзбекистон қўшма корхоналари жаҳон сифатлари даражасида товарлар чиқаради десангиз, энг некбин одам ҳам ишонмайкуларди. Империянинг тугаши шарофати ва янги мустақил, демократия ва эркинлик йўлидан бораётган давлатимизнинг оқил, соғлом сиёсати боис бундай юзлаб, минглаб ажойиб ишлар кўз ўнгимизда рўёбга чиқяпти. Тараққиёт йўли чинлаб бошлангани ҳар қадамда сезиларли бўляпти. Бу жараён кучайгандан кучайиб боради. Чунки рўёлардан қутулиб ҳақиқий рост йўлга қадам қўйдик. Бу йўлда қийинчилик бўлар, лекин зулм ва истибдод бўлмайди. Бу йўлда етишмовчилик бўлар, лекин қарамлик ва қашшоқлик бўлмайди. Бу йўлда турли мураккабликлар бўлар, лекин жоҳиллик ва маърифатсизлик бўлмагай.

Яқинда Канаданинг Ванкувер шаҳарида Америка ва Россия президентлари учрашдилар. Президентлар ўтмиш империя ўрнида вужудга келган янги давлатларга қандай ёрдам кўрсатиш, кенг миқёсда олиб борилаётган ислоҳотларга кўмаклашиш, уларни ҳар жиҳатдан қўллаш чоралари устида фикрлашиб олдилар. Россияда ва янги туғилган давлатларда ислоҳотларни қўллаш, янги мамлакатларнинг тикланиши ва мустаҳкамланишига мадад кўрсатиш бу тўппа-тўғри ер юзида тинчлик ва осойишталикни сақлаш билан чамбарчас боғланиб кетганлигини ҳар икки президент қатъият билан қайд қилдилар. Улар жаҳоннинг бахт-саодати ва осойишталиги шу ислоҳотларга тўғридан-тўғри боғлиқ бўлиб қолганлигини учрашувнинг асосий ғояси сифатида кўп таъкидлаб айтдилар. Ислоҳотларнинг натижаси ва самарадорлиги — жаҳон истиқболи деб тан олинди.

Америка президенти Б. Клинтон Россия ва янги давлатларда бўлаётган воқеаларни мўъжиза деб атади. Тарих бунчалар улуғ миқёс ва моҳиятга эга мўъжизага ҳали гувоҳ бўлмаган эди, деб айтди.

Америка президенти Ванкувердан пича илгари Америка газеталарининг муҳаррирлари билан учрашиб, ҳозирги Америка ва жаҳон сиёсати ҳақида эътиборли нутқ сўзлаган эди. Бу нутқида у Россия ва янги мустақил давлатларда рўй бераётган тарихий ўзгаришларга кенг тўхталди ва уларга Америка халқи ва сиёсий доираларининг қарашларини намоён қилди. Американинг янги мустақил давлатларга бўлган муносабати ўта прагматизм руҳи билан суғорилгандир. У бизнинг ислоҳотларимиз Америка ва унинг халқи ва қолаверса, жаҳонга қандай фойда келтиради? — деган саволни қўйди ва бутун муҳокамаларини шу саволга жавоб тарзида қурди. Президент Клинтоннинг бу нутқи ва Ванкуверда Россия журналистларининг саволларига берган жавоблари Америка — Россия муносабатлари учунгина аҳамиятли бўлмай улар жаҳоннинг бугуни ва истиқболи билан чамбарчас боғлиқдир. Клинтон бундан сўнг жаҳон сиёсати қайси йўлдан бориши ҳақида ўз фикр-мулоҳазаларини ўртага ташлади.

Шайх Муслиҳиддин Саъдий Шерозий ҳазратларининг «Гулистон»ларида бир ривоят бор. Айтадиларки, туя солим махлуқ. Бир ёш гўдак етакласа ҳам, қанча етакласа, шунча кетаверади. Лекин бола билмай уни жар сари бошласа, туя дарҳол боришдан бош тортади. Туя жарга бормайди. Ҳозирда курраи арз мисоли шу солим туяга ўхшайди. У ўзини ақл-идрок билан етаклаганлар ортидангина боради. Туя бугун тубсиз чоҳ бўйидан қайтди ва омонлик чексизликлари сари йўл олди.

Қуйида президент Клинтоннинг эндиги жаҳон сиёсати билан боғлиқ айрим салмоқли фикр-мулоҳазаларини эътиборингизга ҳавола қилмоқдамиз.

Иброҳим ҒАФУР

ПРЕЗИДЕНТ Б. КЛИНТОН:

●

«Эндиликда бу оғир шароитда дунёнинг барча демократик мамлакатлари ислоҳотларга янгитдан хуруж бошланган бир пайтда Россиянинг демократик ислоҳотларини ҳимоя қилиш учун оёққа туришлари керак».

●

«Кейинги қирқ беш йил ичида бизнинг мамлакатларимиз советлар коммунизмини жиловлаб туриш учун неча триллионлаб доллар сарфлашга мажбур бўлдилар. Эндиликда тинч ва демократик Россиянинг дунёга келиши бизга ўз уйимиздаги эҳтиёжларимизга кўпроқ вақт ажратишга имкон яратади».

●

«Янги, самарадор, гуллаб-яшнаган Россиянинг вужудга келиши жаҳон иқтисоди тараққиётига беҳисоб миллиард-миллиард доллар маблағ қўшади».

●

«Бизнинг бугунги мададимиз Россиянинггина эмас, Американинг ҳам келажагини таъминлайди».

●

«Биз барча мустақил давлатлар билан алоқаларимизни кенгайтиришни истаймиз».

●

«Мен мамлакатимиз демократиясининг улуғ шоирларидан бири Уолт Уитменнинг бир сўзини эслайман. У дарё ҳақидаги шеърида: «Оқавер, дарё, оқавер», деб нидо қилади. Албатта, дарё шоирдан рухсат олиб ўтирмайди. У неча асрлар бўйи оқиб келган ва Уолт Уитменнинг хоҳиш-истагидан қатъи назар, оқаверади. Шундай бўлса ҳам, шоир бари бир дарёнинг абадий оқишини ёқлайди.

Россиянинг демократия учун кураши ва унинг Америко томонидан қўллаб-қувватланиши мана шунга ўхшайди. Биз демократия руҳи бахш этадиган эркинликка интилиш инсон юрагида худди дарё каби қудратли оқишини биламиз. Бу дарё сўз кучи билан оқаётгани йўқ ва тарих томонидан исбот қилинганидек, ҳеч қандай мустабид уни узоқ тўхтатиб қололмайди. Гарчи шундай бўлса-да, биз ёрдам берамиз деб қичқирмоқдамиз. Чунки шундай қилганимиз тўғридир. Чунки демократия дарёси ҳар икки мамлакатни яхши истиқболга олиб чиқиши мумкин.

Тинч океан оша Россия соҳилларига ва унинг Узоқ Шарқига назар ташлар эканмиз, биз кейинги бир неча кун мобайнида шу йўлдан боришга азму қарор бердик».

●

«Назаримда президент Елсин самимий инсон. У қуйи табақалардан ўсиб чиққан ва ҳеч қачон ўзининг қаердан чиққанлигини унутмаган. Феъл-атворининг иккинчи жиҳати: У Россия халқига ишонади.

Барча демократияларга хос бўлган улуғ бир жасорат шундан иборатки, халққа ишонмоқ зарур; мабодо халқ сени улоқтириб ташламоқчи бўлган тақдирда ҳам, унга барибир ишонмоқ керак. Халққа ишониш зарур.

Борис Елсин Россия тақдирини Россия халқининг қўлига топширди. Бу сизнинг тарихингизда ноёб ҳодиса. Россия халқи эга бўлган ўша руҳ, ўша маданият, ўша бойликка нойил бўлганлар кўп эмас ер юзида. Шунга қарамасдан, бу халқ жуда кўп замонлар ўз тақдирига ўзи эгалик қилгани йўқ».

●

«Россияга бу ёрдам — моҳият эътиборига кўра ёрдам эмас, балки Қўшма Штатлар учун ўз келажагига сармоя қўйишдир. Бу нафсиламрга жуда гўзал бир тарзда қўйилган сармоядир».

●

«Мен бир неча бор тилга олиб ўтганимдай, «замин даласи»да ички ва ташқи сиёсат ўртасида аниқ фарқлар йўқ. Биз агар ўз уйимизда ожиз бўлсак, ташқи дунёда кучли бўлолмаймиз. Агар биз ташқи оламда фаол сиёсат юритмасак, ўз уйимизда кучли бўлолмаймиз. Шундай қилиб, биз Американинг хориждаги манфаатлари ҳақида янгича тушунчага эга бўлишимиз керак. Жаҳон бари бир хатарларга тўла бир жой бўлиб қолаётир. Шунинг учун ҳам, жисмоний хавфсизлигимизни таъминлаш бизнинг биринчи даражали вазифамиз бўлиб қолаверади».

●

«Агарда биз ўз мақсадларимиз ва узоққа мўлжалланган режаларимизни бундан кўра кенгроқ англаш йўлидан борсак, унда йигирманчи аср адоғидаги тангликларни ҳал қилиш борасидаги заҳматларимиз йигирма биринчи аср бошларида жаҳонда тинч ва бехатар тартиб-осойишталик ўрнатилишига замин ҳозирлайди.

Узоқ замон ўзаро шумшайиб қарши туришнинг тугашининг ўзигина яна анча вақтларгача тинчликни таъминлаб бермайди. Доно киши уй сотиб олгандан сўнг ҳам унга пул сарф қилишдан тўхтамагандай, биз ҳам эндиликда тинчликка эришгандан кейин ҳам унга куч-ғайрат сарфлашдан асло тўхтамаймиз. Буни тушуниш Трумен даврининг ғалабаси эди».

●

«Ўзимизда қийин замонлар бўлиб турганда, нега биз олис халққа ёрдам беришимиз керак. Ҳозирда бунга жавобан менинг далилларим қуйидагича: Биз Россияда ёки бошқа давлатларда ислоҳотларнинг келажагини кафолатлаб беролмаймиз. Охир оқибат бу нарса уларнинг нима иш билан шуғулланаётганликларига боғлиқ. Шундай бўлса ҳам, биз қараб турмаслигимиз керак ва қўлимиздан нима келса, шуни пайсалга солмай қилмоғимиз даркор. Бу хайру-саховат эмас. Бу — келажагимизга қўйилган сармоя.

Буни тушуниш учун Россия ва бошқа давлатларда рўй бераётган ҳодисаларнинг миқёсини тасаввур қилмоқ керак. Вилнюсдан то Владивостоккача бизнинг асримиздагина эмас, балки бутун инсоният тарихи учун ҳам энг улуғвор сиёсий мўъжиза рўй бермоқда. Бу ўзгаришларнинг миқёси ва аҳамиятини ҳеч нарса билан тенглаштириб бўлмайди. Асримизнинг икки улуғ воқеаси — Биринчи ва Иккинчи жаҳон урушлари 60 миллион одамнинг умрига зомин бўлди. Аммо ер юзининг қиёфасини ўзгартираётган бу буюк воқелик ҳайратомиз тарзда қон тўкишларсиз ўтмоқда. Биз худодан илтижо қилиб сўраймизки, у шундай қон тўкишларсиз ўтаверсин. Эркин бозор ва эркин сиёсий ҳаёт зулм ва зўравонликларни сиқиб чиқармоқда».

●

«Бизнинг мақсадимиз шундан иборат бўлмоғи лозимки, Россиянинг одамлари жуда яқин келажакда ислоҳотларнинг фойдасини ҳис қилсинлар ва ўзларини ислоҳотларнинг қурбони деб билмасинлар. Биз уларнинг бугунги қийинчилик ва етишмовчиликлари — демократия ва капитализмнинг туғиш машаққатлари эмас, балки диктатура ва коммунизмнинг жон топширар талвасалари эканлигини англашларига кўмаклашмоғимиз даркор».

●

«Совуқ уруш» замонларида биз бир-биримиздан хавфсираб яшадик. Эндиликда тўсиқлар қулади ва кўз ўнгимизда умидлар дунёси очилди, қаршимизда мислсиз имкониятлар ястаниб ётибди. Бизнинг эркинлигимиз ва бойбадавлатлигимизни таъминлаган давлат тузилишлари у янги давлатларда ҳам юзага чиқишига ишонамиз».

●

«Бундан эллик йил муқаддам Россия буюк зилзилалар олдида турган чоғда шоира Анна Ахматова: «Матонат пайти келди, бизни тарк этмас ортиқ матонат» деб ёзган эди. Бугун жасорат билан тўлиқ Россия ислоҳотларига лаббай деб жавоб берадиган вақтимиз келди».

ЎзАС АХБОРОТИ

БАРАКАНИНГ БОШИ

Жумҳуриятимиз далаларида чигит экиш авж паллага кирди. Бу йил барака уруғи қадашда фурсатни бой бермаслик ва иш сифатига катта эътибор бериб, нами яхши сақланган далаларга сеялкалар ва пухта созланган агрегатларда экиш жадал суръатларда олиб борилмоқда.

Тошкент вилоятининг Янгийўл туманида ҳам чигит экиш мавсуми кўтаринки кайфият ва уюшқоқлик билан бошланди. Туман пахтакорлари бу йил давлатга 21 минг тонна пахта топширишга аҳд қилганлар. Улар 8033 гектар майдонга «С—6524» ва «АН—415» навли пахта уруғи экишни кўзда тутишган.

73 киши бевақт оламдан кўз юмган, 90 миллион сўмдан ортиқ моддий зарар кўрилган.

ЧИРЧИҚ ЧИРОҚЛАРИ

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигида энг йирик корхоналардан ҳисобланмиш Чирчиқ комбинатида электр чироқлар ишлаб чиқариш йўлга қўйилди. Бу йил — 5 миллион, келаси йили 40 миллион, 1995 йилга бориб эса 60 миллион дона электр чироғи сотувга чиқарилади. Иш унуми шундай бўлса, бутун жумҳуриятимиз аҳолисининг эҳтиёжи қондирилиши шубҳасиз.

ЁНҒИНДАН САҚЛАНИНГ!

Шу йилнинг биринчи чорагида жумҳуриятимиз бўйича 5312 та ёнғин содир бўлгани рўйхатга олинган. Оқибатда 73 киши бевақт оламдан кўз юмган, 90 миллион сўмдан ортиқ моддий зарар кўрилган.

Энг қизиғи шундаки, биз — катталар ҳамиша айблаб келган болаларнинг «шўхлиги» билан доим ҳам ёнғин чиқавермас экан. Барча катта ёнғин катта ёшдагиларнинг масъулиятсизлиги, бепарволиги ва лоқайдлиги туфайли содир бўлган. Рақамлар бунинг исботи: иситиш тармоғининг носозлигидан 2014, турар жойлардан 4204, оловга нисбатан бепарволикдан 1156, маъмурий бинолардан 238, қишлоқ хўжалиги иншоотларидан 127, электр асбобларининг носозлигидан 1102 та ёнғин чиққан.

Албатта, болаларнинг қўлида ҳам гугурт ғоят хавфли. 712 та ёнғин гугурт ўйнаган болалардан чиққан. Лекин аввалбоши бу ҳам катталарнинг бепарволигидан...

СОДДАГИНА КАШФИЁТ

Тошкент тўқимачилик комбинати муҳандислари Ш. Ғоибов ва З. Гладкова электр қувватни тежайдиган соддагина кашфиёт яратишди.

Муҳандислар калава ип қабул қилувчи бункерлар тепасидаги чироқларга эҳтиёж бир хил эмаслигини пайқаб қолишди. Айрим жойлардаги чироқнинг ёритиш кучини камайтиришди, зарур жойларда эса оширишди.

Натижада сарфланадиган энергия сезиларли равишда қисқарди.

●

Наманган шаҳар Нодирабегим номидаги вилоят кутубхонаси жамоаси Алишер Навоий номидаги мусиқали драма театри ижодий жамоаси билан ҳамкорликда тайёрланган «Эй сарви равон» деб номланган адабий мусиқали композицияни мухлисларга ҳавола этдилар. Мўминжон Муҳаммадиев сценарийси асосида саҳналаштирилган мазкур томошада Ҳалима Хоназарова Нодирабегим сиймосида саҳнага чиқиб Туроб Тўланинг «Нодирабегим» асаридан парчалар ижро этди. Театр артистларидан Турсуной Асқарова, Маматхон Асқаров, Ўзбекистон халқ артисти Ўринбой Нуралиев ижро этган дилрабо қўшиқлар тўпланганларни мамнун этди. Шунингдек, шоирлардан Ҳабиб Саъдулла, Абдулла Жаббор ҳам Нодирабегимнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида гапириб, шоирага бағишлаб ёзган янги шеърларидан ўқиб бердилар.

Салоҳиддин СИРОЖИДДИНОВ

●

Тошкент шаҳар Охунбобоев номидаги маданият уйи халқ театри жамоаси таниқли адиб Ў. Ҳошимовнинг «Виждон дориси» пьесаси асосида саҳналаштирилган янги спектаклни томошабинларга кўрсатди. Асарни театр режиссёри Авазжон Толибжонов саҳналаштирган.

Асосий ролларни Маҳмуда Эшхўжаева, Фахриддин Тўрахўжаев, Зуҳриддин Холмуҳамедов, Шукрулла Маҳкамов, Тўлқин Маҳмудов, Малоҳат Ашурова, Барно Саидаҳмедова ижро этганлар.

●

Гала Аксанова раҳбарлик қилаётган Термиз шаҳар маданият қошидаги халқ қўғирчоқ театри асосан мактаб ўқувчиларидан иборат. Унга Гулбаҳор Маҳмудова режиссёрлик қилмоқда.

Театр репертуаридан ўрин олган Абубакирнинг «Қидирсанг топасан», Алп Жамолнинг «Дўстлар», ака-ука Гримларнинг «Бўрон кампир», Ландаунинг «Машенка ва айиқ», Юрий Ласский ва Музроб Боймуҳамедовнинг «Самат, Мамат ва юввош тимсоҳ» (Эътибор Йўлдошева таржимаси), Бахтиёр Нормирзаевнинг «Кучукчани тарбиялаган мушукча», «Дўстликни излаб» (Мўътабар Исмоилова таржимаси), Омон Шарифнинг «Бўрича ва тулкихон ҳақида эртак» каби асарлари асосидаги спектакллар ёш театр мухлисларига рус ва ўзбек тиллардан намойиш қилиб келинмоқда.

Яқинда театр жамоаси кичкинтойларга янги спектакл инъом этди. В. Орловнинг «Энг яхши дада» (Наргис таржимаси) пьесаси асосида яратилган қизиқарли бу томошадаги Мавлуда Жабборова, Галя Аксанова ижро этган ёқимтой жўжа, меҳрибон бўри каби образлар болаларга манзур бўлмоқда.

Спектаклни Гулбаҳор Маҳмудова саҳналаштирган. Театр жамоаси ўқувчиларнинг ёзги таътил кунларига атаб Нина Гернетнинг «Кичкина ғоз — ҳунаринг оз» (Исоқтой Жуманов таржимаси) пьесасини саҳналаштиришни режалаштирмоқда.

Эътибор ЙЎЛДОШЕВА

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси таниқли шоир

Шамси ОДИЛ

вафоти муносабати билан марҳумнинг оила аъзолари, қариндош-уруғлари ва дўстбиродарларига чуқур ҳамдардлик изҳор қиладилар.

«Чўлпон» нашриёти жамоаси меҳнат фахрийси, таниқли шоир, жумҳуриятда хизмат кўрсатган маданият ходими

Шамси ОДИЛ

бевақт вафот этганлигидан чуқур қайғуриб, марҳумнинг оила аъзоларига таъзия изҳор этади.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси, адабиёт жамғармаси ва уюшманинг тожик адабиёти кенгаши таниқли тожик адиби

Жалол ИКРОМИЙ

вафот этгани муносабати билан марҳумнинг оила аъзоларига, қариндошларига ва дўст-биродарларига чуқур таъзия билдирадилар.

ЭРОНЗАМИН ҲАДЯЛАРИ

14 апрел куни Тошкентда Рассомлар уйининг Кўргазмалар залида Эрон Ислом жумҳуриятининг маданият кўргазмаси очилди. Кўргазманинг очилиш маросимида Эрон Ислом жумҳуриятининг Тошкентдаги Мувақкат мухтор вакили Сеййид Муҳаммад Мусо Ҳошимий Гулпоягоний жаноблари сўзлаб, у кейинги ярим асрдан кўпроқ вақт ичида бундай кўргазманинг ташкил этилиши яхши ишнинг бошланиши, икки мамлакат халқларини янада яқинлаштирувчи восита, деди.

Ҳафталик доирасида ташкил этилган бу кўргазма бир неча бўлимлардан иборат. Кўргазма марказида Оятилла Хумайнийнинг катта портрети, Эрон Президентининг Марказий Осиё республикалари Президентлари билан ўзаро ҳамкорлик соҳасида олиб борган ишлари акс этган суратлар ўрин олган. «Китоблар» бўлимида эса бадиий, диний, санъат, болалар ва ўсмирлар учун форс, араб, инглиз, турк тилларида битилган 500 китоб қўйилган. Улар орасида Фирдавсийнинг «Шоҳнома»си, Низомийнинг «Хамса»сига ишланган суратлар, Эрон рассомларининг ранг-тасвир асарлари, бадиий миниатюралари мавжуд. «Қуръони Карим»нинг форс тилига ўгирилган ва безаклар билан ишланган гўзал китоблари эса мамлакатда ноширлик санъатининг юқори чўққига кўтарилганини кўрсатади. «Санъат» ва «Амалий санъат» асарлари бўлимларидаги нозик дид билан тўқилган гиламлар, тилло суви юритиб тикилган гуллар, ёғоч ўймакорлиги каби ишларни кўрар экансиз, эронликларнинг маҳоратига тан берасиз.

Аксарият суратлар эса Эрон ҳаёти, табиати, одамлар, шаҳарлари, архитектура ёдгорликлари билан таништиради. Машҳаддаги Гавҳаршодбегим масжиди, Нишопурдаги Умар Хайём, Саид Оловуддин мақбаралари, Исфахондаги Лутфулло, Имом Исфахоний масжидлари гўзал қурилгани ва авайлаб сақланаётгани билан лол қолдиради.

«Хаттотлик ва мусаввирлик» бўлимидаги кўргазмалар мамлакатда бу санъат турларининг беқиёс даражада кўтарилганини кўрсатади. Болалар расмлари бўлимида эса жумҳуриятнинг келажаги бўлган кичкинтойларнинг асарларидан намуналар ўрин олган.

Кўргазма давомида ҳар кун эронлик санъаткорлар ўзларининг куй ва қўшиқларини ижро қилиб, санъатларини намойиш қиладилар. Бир сўз билан айтганда, бу маданият кўргазмасини «Эронзамин ҳадялари» деб атагим келди ва у кўз ўнгимизда хижоб ёпинган Эроннинг қиёфасини хиёл очгандек бўлди.

К. МУҲАММАД ЁҚУБ

СУРАТДА: кўргазмага қўйилган асарлардан намуналар.

БЕМИННАТ МУҲАББАТ

ЎТГАН ЙИЛ АПРЕЛИНИНГ ўрталари. Жаҳон адабиётига дахлдор туғилган бир саволга жавоб истаб Талъат ака ёлғиз яшаётган уйга қўнғироқ қилдим. Жавоб бўлмади. Икки-уч қайта, уч-тўрт кун яна, яна телефон рақамини тердим. Жавоб йўқ. Орада ой охирлади. ТошДУ филология факултети чет эл адабиёти кафедрасидан, «Талъат Рустамович уч-тўрт кундан буён кўринмадилар» деган жавоб эшитдим. Ойнинг йигирма тўққизи, асрдан кейин хабар келди — Талъат ака вафот этибдилар...

Жанозага тумонат одам йиғилди, раҳматли домламиз ҳақида армонли сўзлар айтилди. Шу тариқа яна бир билимдон, ориф ўзбекни одатланганимиздек кечиккан ва бефойда пушаймонлар билан тупроққа қўйдик.

Талъат ака ҳақида нафақат салбий, ҳатто бундайроқ фикр айтган одамни учратмаганман. «Ажойиб домла», «Яхши инсон», «Зукко олим» ҳоказо ва ҳоказо. Аммо «ажойиб» ёки «яхши» тушунчалари ҳам бениҳоя кенг! Уларни истаганча талқин этиш мумкин. Хусусан, Талъат аканинг яхшилигию, закийлигию беозорлиги биз, яъни шу замонда, шу ҳою-ҳаваслар, орзу умидлар орасида яшаб юрган одамлар тушунганидан мутлақо ўзгача эди! Устоз умр бўйи адабиёт, адабиёт бўлганида ҳам КАТТА АДАБИЁТ дунёсида яшадилар. Ётганда ҳам, турганда ҳам, юрганда ҳам у киши ўзлари севган асар қаҳрамонлари оламига ғарқ бўлиб — **ўша ёқда** яшар эдилар

Кўчада, хийла наридан кўринадилар: ўрта бўй, ихчам, қорамағиз, қуюқ мошкичири соч елкага тушган, йирик ойнакли кўзойнак, бармоқлар орасида сигарет. Манглайда тарам-тарам из, янoқ суяги билан даҳанни туташтирган ботиқ бир йўл ажин, бўйин терисига ҳуруж қилган ажинлар. Билмаган-нетмаган одам шундай қиёфадаги кишига кўнгил тортиб мурожаат этиши қийин. Эҳтимол, ўзгаларни ўзидан нарироқ тутиш учун тангрим ато этган зирҳ эди бу қиёфа?.. Негаки, Талъат ака **ўша ёқда** — адабий ўйлар оламида хотиржам яшамоғи учун беминнат хизмат қилар эди бу қиёфа. Устознинг қадам олишлари, қўлларини ёнбошга босганча ҳаракатлантирмай юришлари, айниқса, ерга озор етмасин дегандек қадамни ниҳоятда енгил ва авайлаб қўйишлари бу ИНСОНнинг нақадар беозорлигидан.. ичида бир дунё гап борлигидан далолат бериб турарди.

Узоқдан мўлжални олиб, ниҳоят, юзма-юз келасиз (домланинг ўйларини бузмаслик фикрида неча бор индамай-нетмай ўтиб кетганман), саломлашасиз. Қандайдир бир сония устознинг юз қиёфасида тараддуд аломатини илғайсиз — бир лаҳза, сўнг ҳозиргина ўйчан, бир оз тунд қиёфа шундайин ёришиб кетадики!.. Гўё ушбу лаҳзада сизни учратиш-кўриш у кишининг асрий орзусидек, нуқул сизни орзиқиб кутиб юргандек!.. Қорамағиздан келган, ажин босган юзда табассум, жилмайиш.

Тараддуд сониялари Талъат устозни **ўша ёқдан бу ёққа** олиб чиқади.

— Уйлар тинчми, соғлиқлар?..

Домланинг ҳол-аҳвол сўраши бундан нарига ўтмас эди, шу саволлар ҳам беихтиёр берилар эди чамамда. Ихтиёрсиз хатти-ҳаракатлар, гап-сўзлар замирида ҳам катта мантиқлар бўлишидан келиб чиқсак, Устознинг ушбу икки саволи остида бир инсон тақдири, қисмати пинҳон эди... Талъат ака учун уйнинг, хонадоннинг тинчлиги-хотиржамлиги инсоннинг саломатлигидан-да муҳимроқ эди. Бироқ, назаримда, домлани беихтиёр берилган шу икки саволнинг жавоби кўпда қизиқтирмаётгандек туюлар эди. Ахир мутлақ тинч-тотув оила, мутлақ соғлом одам борми дунёда?!. Сўрашамиз-хўшлашамиз, бир-бировимизнинг жонимизга оро кираётгандек бўламиз, лекин ўз тақдири, ўз қисмати олдида ҳар ким ўзи ёлғиз! Ёр-дўстларни, қариндош-уруғни, танишбилишни хабарлаб хашар уюштириш, чунончи, лўмбоз босиш, тўй ўтказиш табиий, аммо дунёнинг лашкарини қалқон қилганингда ҳам қисматинг рўпарасида ёлғизсан, ёлғиз!

Ушбу мавзуда неча бор оғиз очмоққа шайланганман, лекин Кафкани, Маркесни, Оэни, уларга қўшиб мен билмаган-эшитмаган шу тоифадаги адиблару донишмандлар фалсафасини сув қилиб ичган одамга нима деб ақл ўргатиш мумкин?!. Ақл ўргатиш эмас, ҳар қандай одам Афлотун мақомига кўтарилиб кетган тақдирида ҳам руҳий мададга, бир илиқ сўзга муҳтож, зеро, гап қўзғаш — дардлашиш, ҳасратлашиш ортиқлик қилмас эди. Бундай десам, ҳасрат, ғина-кудурат, зорланиш-инграниш, ғийбат вақтинча кўнгил бўшатишга хизмат қилса-қилар, вақт-бевақт «Талъат ака бир ҳасрат қилсалар эди, анча енгил тортар эдилар-да!» деган хаёлга ҳам борганман, бироқ у кишидан бизнинг тасаввуримиздаги ҳасрат-надомат қабилида бир оғиз ҳам сўз эшитмаганман. Чунки ҳар бир учрашув қисқа ва беихтиёр салом-аликдан сўнг муқаррар адабиёт ҳақидаги суҳбатга айланар эди.

Талъат муаллим адабиётнинг ичида яшар эди, ҳаёт у киши учун адабиётда эди, ўттиз йилдан зиёд бўлғуси адабиётчиларга, бўлғуси журналистларга чет эл адабиётидан маъруза қилган бўлсалар — маърузалар маъруза эмас, Талъат ака ўзи танҳо яшайдиган паноҳ, қўним топадиган сирларга бой ва муҳташам бошпана эди. Янглиш бўлса ҳам айтай, Талъат устоз талабаларга янгилик, билим беришдан кўра ўзи яшайдиган ўша бошпана дунёсига бўлган ҳайратларини изҳор этиш имкониятидан фойдаланиб берилиб, ўзини-ўзлигини унутиб маъруза ўқир эдилар! Маърузалар Талъат устознинг истиҳфорига айланиб кетарди. Ручканинг учини остки лабга, гоҳо даҳан чуқурчасига босганча соатлаб маъруза қилиши мумкин эди домла. Ўйчан нигоҳ, маъюс чеҳра, вазнсиздек кўринадиган бу тана, бу вужудни тутиб турган ҳаёл, тасаввур, хотира, меҳр-муҳаббат, тафаккурнинг беқиёслиги тингловчиларни беихтиёр ўзига қаттиқ ром этарди!..

ЁДНОМА

Талъат устознинг маърузалари тингловчиларни **бу ёқдан ўша ёққа** ғойибона олиб кириб кетар, адабиёт оламидан, **ўша томон** гўзалликларидан бир бора баҳра олган одам қалбида умрбод қўмсаш, исташ ғунча отар эди! Энг мураккаб, ҳазми оғир асарларни икки оғиз изоҳда, заррача эҳтиросларсиз лўнда қилиб тушунтириш борасида Устозга тенг келадиган мутахассисни учратмаганман. Маъруза онлари Талъат ака ҳаётининг энг масрур дамлари эди! Жаҳон адабиётининг сара асарлари мавзусидаги маъруза Талъат аканинг меърожи эди!

Ўша меърож қадар юксала олган ИНСОНнинг маъруза тугагач яна **бу ёққа** қайтиши нақадар уқубатли кечганини сўраб-суриштиришнинг энди иложи йўқ...

— Шунча гапларни қаторлаштириб ёзиб ташласангиз-чи! — деб қистовга олаверардим домлани. Устоз фақат ўзларига ярашган ниҳоятда мулойим ва сирли жилмайиш билан жавоб қайтарар, баъзан «Жуда кўп ёзаман, ёзаяпман», деб қўяр эдилар.

Катта сўз санъатига меҳр қўйган талабалар Талъат аканинг изидан қолишмас эди, домла адабиётни кенгроқ, бойроқ, чуқурроқ тушунадиган ўзбек зиёлилари кўпайиб бораётганини севиниб айтдилар бир куни.

— Жойс, Пруст, Камю, Кафкани бизнинг китобхонлар қачон қўлма-қўл қилиб ўқир экан? — деб сўрадим.

— Уларни ўз юртларида ҳам кенг омма ўқимайди, ҳатто шундай ёзувчилар борлигини унутиб юборишади ҳам. Фақат жамият ҳаётида шундай мушоҳадали ёзувчиларга вақтивақти билан эҳтиёж туғилади, шунда сен айтган ёзувчилар оғизга тушади, бир муддат қўлма-қўл бўлади.

— Шунга ўхшаш эҳтиёж нега бизнинг жамиятимизда сезилмайди?

— Эҳтиёж сезилиши учун эҳтиёжни англаб етадиган одамлар керак. Тушунаяпсанми, эҳтиёжнинг эҳтиёж эканлигини тушуниб етмоқ зарур.

— Сиз назарда тутган тушуниб етмоқликни тарбиялаш миллий адабиёт зиммасига ҳам тушадими?

— Бўлмаса-чи!

— У ҳолда бизда...

— Бизда аҳвол ёмон эмас... — домла шундай деб бир зум ўйга чўмдилар-да, давом этдилар: — Темурни ўқигансан-ку, Пўлатовни! Биргина ёзувчининг ижоди бутун бир халқ адабиётининг мавқеини белгилаб туриши мумкин.

— Темур Пўлат асарларини ўқишмайди-да.

— Ўқишади. Мен ўзимча, ўзбеклар орасида унинг асарларини 1990 йилларга бориб ўқий бошлашса керак, деб тахмин қилгандим — янглишган эканман — мўлжалимдан беш-етти йил бурун талабалар орасида унинг ижодига қизиқувчилар кўпайгани сезилди.

— Темур аканинг асарларида миллий руҳнинг йўқлигидан нолишади.

— «Мулк». — соф ўзбекона асар! Миллий руҳ бу қадар улуғланган асарларимиз жуда кам.

— Адабиётни ибтидоий тушуниш, ҳаётни жўн ва даққи андозаларда тасвирлаш жонга тегдида, Талъат ака!

— Бундай дейишга ҳақинг йўқ, адабиёт бадиий тафаккурнинг маҳсули. Ҳикоями, қиссами, романми — ёзилаётган, нашр этилаётган экан, уларнинг бари бадиий тафаккуримиз меваси. Бу сенинг ё менинг ихтиёримдан ташқарида. Қолаверса, синчиклаб ўқигин, «Улуғбек хазинаси»да, «Юлдузли тунлар»да, «Тошкентликлар»да катта адабиёт аломатларини топиш мумкин. Фақат уларни аниқлаб ўқувчилар кўзига кўрсата билиш керак.

— Қодирийда, айниқса Чўлпонда ҳам кўп бундай аломатлар.

— Чўлпон Оврупони кўп ўқиган!

ТАЛЪАТ АКАНИ ФАҚАТ ЖАҲОН адабиётининг билимдони деб янглишган эканман. У кишининг жаҳон мусиқа тарихи, маданияти, ривожланиш-тарқалиш қонуниятлари, рок-музика моҳиятидаги умуминсоний жиҳатлар ва оммалашиш омиллари мавзуидаги суҳбатларини тинглаб ҳайратга тушганман. Кобул дорулфунинида ўзбек мумтоз адабиёти, хусусан Навоий ва Бобур ижодидан соатлаб маърузалар қилганларини, магнит тасмасига муҳрланган маърузалари афғон зиёлилари орасида қўлма-қўл бўлганини эшитиб яна бир бор ҳайратландим.

— Кафканинг «Қалъа»сини тушунтириб беринг. «Иностранка»даги сўнгсўзни ўқиб ҳафсалам пир бўлди, — дедим бир куни.

— У сўнгсўзни ўқима, чалғитади.

— «Улисс»га сира тишим ўтмаяпти.

Талъат аканинг чеҳрасини майин табассум ёриштириб юборди.

— Ўқийвер, дам-бадам ўқигин, — дедилар домла жилмайиб. — Романни яхлит идрок этиш оғир, аввалига парча-парчаларини илғаб олсанг ҳам катта бахт!

— Шу ҳақда «Ёш куч»га бир нарса ёзиб беринг.

— Хў-у!.. «Улисс» ҳақида ёзиш... Ёзса бўлади, фақат бунинг учун узо-оқ хотиржамлик керак, хотиржамлик...

•

БОҚИЙ ДУНЁДА СИЗНИ асл хотиржамликдан қисмасин дея, Яратгандан сўрайин, Устоз! Талъат Рустам ўғлидек ориф ва хокисор бандангдан раҳматингни дариғ тутма, Худойим Ўтган асрда яшаган Н. Чернишевскийдан Талъат устозга берилган таърифни кўчириб ёзишга ижозат эт: «У фақат ўйларди ва ёзарди — ундан бошқа ҳеч нарса қилмас эди, ҳатто бирон тузукроқ мансаб эгаси бўлишга ҳам ҳаракат қилмади, ҳатто ўз ҳаётини таъминлаш, шуҳрат қозониш учун ҳам ҳаракат қилмади... у ҳеч кимдан табрик сўзи эшитмади, унга ҳеч ким далда бермади, унга жуда содиқ бўлган бир неча кишиларгина унинг ўткир ақлига, олижаноб қалбига қойил бўлди... У шуҳрат ҳам қозонмади, лекин у туфайли минг-минглаб киши одам бўлиб қолди. У бутун бир авлодни тарбиялаб етиштирди. Кўп кишиларнинг номини у тилга олганлиги туфайлиёқ улар шуҳратли одамлар бўлиб қолдилар, бошқа кўп кишилар эса унинг бир-икки фикрини тушуниб олганликлари учунгина ном чиқардилар...»

Хуршид ДЎСТМУҲАММАД

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ХАЛҚ ИЖОДИЁТИ ВА МАДАНИЙ-МАЪРИФИЙ ИШЛАР ЖУМҲУРИЯТ МАРКАЗИ ХАЛҚЛАР ДЎСТЛИГИ САРОЙИДА

1993 ЙИЛ 25 АПРЕЛ КУНИ

Машҳур рақс санъати устаси Мукаррам Турғунбоева таваллудининг 80 йиллигига бағишлаб ўтказилган ҳаваскор рақкоса ва рақкосларнинг «РАҚС-93» жумҳурият кўрик-беллашуви ғолиблари ва лирик

ХОНАНДАЛАР:

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Қобилжон ЮСУПОВ, «Камолот-90» кўрик-танлови совриндори Охунжон МАДАЛИЕВ, Ёшлар иттифоқи мукофотининг лауреати Маъмуржон ТУХТАСИНОВ, Ҳажвчи-қизиқчи Абдулла АКБАРОВ.

иштирокида

КАТТА КОНЦЕРТ

ЎТКАЗАДИ.

Концерт соат 17да бошланади.

Чипталар Халқлар дўстлиги саройи кассаларида соат 10дан 19гача сотилмоқда

КОНЦЕРТГА МАРҲАМАТ ҚИЛИНГ, РАҚС ВА ҚЎШИҚ ШАЙДОЛАРИ!

Кўрик-танлов ҳомийси «Жамила» фирмаси.

Ўзбекистон Маданият вазирлигининг Республика ўрта-махсус санъат мактаб-интернати 1993—94 ўқув йилига мусиқа ва тасвирий санъатга қобилиятли, соғлом ўқувчиларни қабул қилади.

Ўзбек миллий чолғу асбоблари бўлимига 12 ёшли ўқувчилар қабул қилинади.

Аризалар 1993 йил 3 майдан 29 майгача топширилиши лозим.

Қабул имтиҳонлари 1 июндан бошланади.

Ўқишни хоҳловчилар зарур ҳужжатларни, шунингдек, руҳшунос даволовчидан (невропотологдан) боланинг соғлиғи ҳақида маълумотнома олиб келишлари керак.

Манзил: 7000152, Тошкент шаҳри, Акмал Икромов райони, 22 квартал, 1-«а» уй.

Мактаб-интернатга 2-, 13-, 33-, 4-, 50-, 75-, 77- 78-, 87-автобуслар, 12-, 13-троллейбуслар билан бориллади.

Москва остонаси бекати.

Телефонлар: 79-92-21, 74-96-45.

ТУРГАН-БИТГАНИ САВОБ

Ҳафталикнинг шу йилги 26 март сонида босилган «Ғусулхона зарурми?» мақоласини Тошкент шаҳридаги Янгиариқ маҳалласи аҳли ҳам ўқиб, муҳокама қилди.

Дарҳақиқат, бу муаммо ҳозирги кунда энг долзарб масалалардандир. Бизнинг фикримизча ҳам, ғусулхона ҳар бир масжид ёнида бўлгани маъқул. Баъзан бир маҳалла ёки қишлоқда 2—3 хонадон бошига бирданига мусибат тушади. Ғассоллар камлиги туфайли марҳум бир-икки кун кейин дафн этилади. Бу ҳол, аввало, санитария-гигиенага тўғри келмайди. Иккинчидан, марҳумнинг бола-чақалари, қариндошлари ғам устига ғам чекадилар, йиғлаб-сиқтайвериб ҳолдан тоядилар. Баъзан қаттиқ эзилиб йиғлаганлар ҳушидан кетиб касалхоналарга тушган пайтлар ҳам бўлади.

Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ўз ҳадиси шарифларида уч нарсага шошилинглар, деганлар: биринчиси — номозни ўз вақтида ўқишга, иккинчиси — бировдан олган қарзни тезроқ қайтаришга, учинчиси — майитни ўз вақтида дафн этишга. Бу ўгитга барча мўъмин мусулмонлар амал қилишлари зарур. Шу нуқтаи назардан қараганда, ҳар бир масжид қошида ғусулхона ташкил қилинса, марҳумларнинг оила аъзолари катта ташвишдан қутиладилар ҳамда марҳумларни ювиб, кафанлаб, шу масжидларда жаноза ўқиб, тезроқ дафн этишга имконият туғилади.

Яна бир мулоҳаза: кафанлик матолар ҳар бир масжидга савдо ташкилотлари томонидан ўз вақтида етказиб бериб турилса, яхши бўларди. Бундан ташқари, мақолада таъкидланганидек, «7», «20», «40», «йил оши» маъракаларини ўтказиш ҳамда ҳар пайшанба куни одам чақириб, дастурхон ёйиш каби бидъатларга чек қўйиш лозим.

Биз муаллифлардан биримиз 1992 йили Маккаи Мадинада ҳаж сафарида бўлганмиз. Бу муқаддас жойларда биздаги сингари маъракалар ўтказилмас экан. Мусибатхонада уч кунгача олов ёқилмас, овқат қилинмас, фақат қўни-қўшнилар таом тайёрлаб, чиқариб туришар экан. Бу одат бизда ҳам бор. Аммо сал бошқачароқ, бир кунда 2—3 қўшни бирданига палов пишириб келади, оқибатда улар ейилмай исроф бўлиб қолиб кетади. Агар қўшнилар бу ишни ўзаро келишиб, бамаслаҳат, навбати билан амалга оширсалар, ортиқча оворагарчилик ва исрофгарчиликнинг олди олиниши шубҳасиз.

Бизнингча, азадор хонадонда стол ясаб, дабдабали дастурхон тузаш ҳам ҳозирги иқтисодий қийинчиликлар шароитида ортиқча ташвишдир.

Қисқаси, ғусулхоналар ташкил қилиш ниҳоятда савобли иш. Унга барчамиз ҳисса қўшишимиз лозим.

Абдуфаттоҳ ҳожи НАБИХЎЖА ўғли,
жумҳуриятда хизмат кўрсатган маданият ходими,

Абдулла ИБОДОВ,
кекса шифокор

АКС САДО

ЗАРУР БЎЛГАНДА ҚАНДАЙ!

Мен бундан икки йил муқаддам Эрон Ислом жумҳуриятининг пойтахти Теҳронда бўлган эдим. Бу шаҳарда 11 миллион аҳоли яшашини ҳисобга олсак, ер муаммоси ўз-ўзидан тушунарли. Аммо мени ҳайратга солгани — шаҳар ичида бирорта ҳам қабристон кўрмадим. Кейин билсам, бутун шаҳар учун ягона қабристон 20 километр ташқарида жойлашган экан.

Қабристоннинг озодалигини, саранжом-саришталигини кўриб ҳавас қиласиз. Кираверишда катта алоҳида бино бор. Бу ғусулхонадир. У ерда ўнлаб одамлар оқ кийимларда эртадан-кечгача хизмат қилади. Ювғичлар бирйўла ўнлаб марҳумларни қабул қила олади. Майитлар махсус ванналарда мусулмончилик қоидаларига риоя қилинган ҳолда ювилади ва кафанланади. Хушбўй нарсалар сепилади. Ювиш пайтида Қуръондан суралар ўқиб турилади. Хизматнинг бу тури катта шаҳарларда, айниқса, кўп қаватли уйларда яшовчиларни ғассол қидириш, тоғора топиш, кичкина ваннахонада ювиш амалларини бажариш билан боғлиқ қийинчиликлардан халос этади. Шу жиҳатдан қараганда, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталигида эълон қилинган «Ғусулхона зарурми?» мақоласида ғоятда долзарб масала кўтарилган. Бу анчадан буён ечимини кутаётган, аммо баъзи сабабларга кўра айтилиши истисно қилинаётган эди.

Менимча, масжидлар ёки қабристонлар қошида ғусулхоналар ташкил этилиб, махсус ўқитилган одамлар хизматга қўйилса, савобли иш қилинган бўлур эди.

Эсонмурот АННАЕВ,
тарихчи

МУАССИС: «ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ҲАФТАЛИГИ ИЖОДИЙ ЖАМОАСИ

НОШИР: Ўзбекистон Республикаси «ШАРҚ» нашриёт-матбаа концерни

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Манзилгоҳимиз: Тошкент-700083, Ленинград кўчаси, 32.
Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-54-56
Навбатчи муҳаррир — Аҳмад ОТАБОЙ
Босмахонага топшириш вақти — 21.00. Топширилди — 20.00

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Одил ЁҚУБОВ, Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Насиба ИБРОҲИМОВА, Камол МАТЁҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Бекқул ЭГАМҚУЛОВ (масъул котиб)

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Рустам АБДУЛЛАЕВ, Аҳмадали АСҚАРОВ, Тошпўлат АҲМЕДОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Дадахон ЁҚУБОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Хайрулла ЖЎРАЕВ, Пўлат ЗОҲИДОВ, Баҳодир ЙЎЛДОШЕВ, Жамол КАМОЛ, Мирзо КЕНЖАБЕК, Абдулла ОРИПОВ, Йўлдош СУЛАЙМОН, Тошпўлат ТУРСУНОВ, Тошпўлат ТОЖИДДИНОВ, Иброҳим ЮСУПОВ.

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларига қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Буюртма № Г-175. Тираж 102671. Индекс 64593.

Рўйхатдан ўтиш тартиб № 000125. Буюртма Г-175. 102671 нусхада босилди, ҳажми — 4 босма табоқ. Офсет усулида босилган, қоғоз бичими А—2.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Маҳкамасининг Ишлар бошқармаси ҳузуридаги «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй. 1 2 3 4 5 6